J. VALLÉS I PUJALS

ELOGI DE CATALUNYA

PROEMI DE FRANCESC CAMBÓ

TERCERA EDICIO
AUGMENTADA

DISSETÉ MILER

1928

LLIBRERIA CATALONIA

PLAÇA DE CATALUNYA, 17 - BARCELONA

ELOGI DE CATALUNYA

A. LÓPEZ-LLAUSÀS, impressor - Diputació, 95 - BARCELONA

J. VALLÈS I PUJALS

ELOGI DE CATALUNYA

LA TERRA - EL MAR - ELS HOMES - LA LLENGUA
ELS MONUMENTS - BARCELONA - CLOENDA

PROEMI DE F. CAMBÓ

TERCERA EDICIÓ
CORREGIDA I AUGMENTADA

1928

LLIBRERIA CATALONIA

PLAÇA DE CATALUNYA, 17 - BARCELONA

PROEMI

La publicació d'aquesta tercera edició de l'«Elogi de Catalunya» de Vallès i Pujals, és quelcom més que un gran èxit editorial, el major que, de molts anys, hagi registrat la bibliografia catalana. És un símptoma revelador d'un estat de consciència que té, dintre del poble català, una extensió molt major que la clientela habitual dels llibres escrits en nostra llengua vernàcula.

L'autor defineix el seu llibre dient:

«No és un tractat de geografia, ni un compendi d'his- » tòria, ni la relació d'un viatge... No és un catàleg de coses » belles, ni un índex de fets notables...

» És un cant d'enamorat, és un crit d'admiració, és una » explosió d'optimisme i d'entusiasme».

I, amb aquestes paraules, en voler explicar el llibre, ha definit l'estat de consciència colectiva que li ha fet l'èxit sorollós que ha sorprès a tothom.

Tots sentim una inclinació irresistible per a aprovar i fins entusiarmar-nos amb allò que expressa les nostres pròpies idees i, sobretot, amb allò que és ressò dels nostres propis sentiments. I avui, a Catalunya, el sentiment patriòtic que vibra en el llibre de Vallès i Pujals, és més extens i més intens que mai. I com se n'enyoren les ocasions d'expressar-ho, s'aprofiten, efusivament, les poques que es presenten.

I avui, els milers de compradors de l'«Elogi de Catalunya», i les desenes de milers dels seus lectors, en comprar-lo els uns, en llegir-lo els altres, en aplaudir-lo tots, no fan altra cosa que corejar el cant d'enamorat, l'explosió d'optimisme i d'entusiasme *que ha tingut l'encert i la fortuna d'entonar En Vallès i Pujals.*

F. CAMBÓ

PORTIC

He volgut escriure el llibre de les coses nostres.

Per a ajudar a fer-les conèixer; per a contribuir a fer-les estimar.

No és un tractat de geografia, ni un compendi d'història, ni la relació d'un viatge... No és un catàleg de coses belles, ni un índex de fets notables...

És un cant d'enamorat, és un crit d'admiració, és una explosió d'optimisme i d'entusiasme.

He corregut la nostra terra en totes direccions; he mirat i admirat els nostres monuments; he llegit i rellegit tot el que s'ha escrit sobre el nostre poble... I cada volta l'he trobat més bell i a cada punt li he descobert nous encisos i he arribat a no veure sos defectes...

I com l'amant troba son goig en retreure totes les gràcies que veu en l'amada i va lloant sos ulls i sa boca i son coll i son color i sa veu i son bon aire... així també jo he volgut lloar la nostra terra i el nostre mar, la nostra gent i la nostra parla, tots els nostres monuments i tots els tresors que guarda.

Qui no ho miri amb els mateixos ulls amb què ho he mirat jo, no pot comprendre aquest llibre; fins i tot el trobarà potser ridícul, com hi troben els estranys els festeigs dels enamorats.

Per l'amant tot el de l'amada és el millor; i en això radica la sublimitat de l'amor i sa misteriosa força que fa que es perpetuï i que la vida tingui encisos i que l'home es superi i s'agegant.

Així, també, ha d'ésser l'amor de Pàtria. Que se'n riguin els que no el sentin, que el riure d'ells el posa més

de relleu i el fa aparèixer com cosa santa. Sols aquest amor fa grans els pobles i immortalitza les races.

Ple d'un amor així he escrit jo aquest llibre, per a cantar Catalunya, la Mare nostra, la terra millor del món, perquè és la nostra, la que Déu va fer expressa per als catalans, la que per nosaltres està en el més bell indret del món, i té les muntanyes més altes, i els rius més caudalosos, i els boscos més espessos, i les terres més fèrtils; la que té el sol més lluent, i el cel més blau, i la lluna més clara, i el mar més ple d'encisos; la que ens fa riure i plorar, la que ens dóna un tros de la seva ànima quan venim al món i rep amorosa les nostres cendres quan morim, la que es fa enyorar quan s'és lluny d'ella, la gloriosa, la beneïda...

~

CATALUNYA

Venia el Rei En Pere, el Cerimoniós, de Saragossa, que havia deixat amotinada i revolta, i així que albirà Fraga, el noble En Bernat de Cabrera, que cavalcava a son costat, li digué :

—Senyor, veieu aquell poble? Puix pertany ja a Catalunya.

—Oh, terra beneïda!—exclamà el monarca amb entusiasme—terra poblada de lleialtat!

Aquesta terra, que un Rei català lloava de tal manera, la nostra Catalunya, es troba al nord-est de la Península Ibèrica, encastada al Pireneu, besada en tota sa llargada pel Mediterrani. Ve a tenir la forma d'un triangle, els costats del qual o fronteres són : al Nord la serralada pirenenca, a Orient el mar i a Occident l'Aragó. La punta és a les boques de l'Ebre.

Té Catalunya 32.000 quilòmetres quadrats de superfície. Bèlgica en té 30.000 ; Holanda, 34.000 ; Suïssa, 41.000 ; Dinamarca, 43.000...

Conté dos milions i mig d'habitants, dels quals quasi un milió són a Barcelona. Estònia en té un milió ; Letònia, un milió i mig ; Lituània, dos milions dos cents mil ; Noruega, dos milions set cents mil ; Dinamarca, tres milions tres cents mil ; Irlanda, tres milions i mig ; Suïssa, quatre milions.

Existeixen a Catalunya 1.073 municipis. Deu d'ells tenen més de 20.000 habitants : Barcelona, Tarragona, Lleida, Sabadell, Tortosa, Manresa, Terrassa, Reus, Badalona i Mataró.

Aquesta és la Catalunya *oficial*, la que constitueixen

quatre províncies de l'Estat espanyol, tal com ha quedat després de les mutacions operades per les vicissituds històriques. El gran tros de l'altra banda del Pireneu—el Rosselló, el Vallespir, el Conflent, el Capcir, la vall de Carol—i fins i tot la major part de la vall pirenenca de la Cerdanya, els ha anat cedint Espanya a França quan aquests dos Estats han posat fi al seguit de guerres que han sostingut. És aquella terra que anomenem encara avui «la Catalunya francesa».

I l'extensió compresa entre els rius Noguera-Ribagorçana i Cinca, està també desvinculada de Catalunya i adjudicada a Aragó, malgrat haver estat considerada com a catalana ja per l'alt Rei En Jaume, malgrat parlar-se en ella el català i malgrat que en tots els documents d'aquella època es diu que Catalunya comprèn *desde el Cinca a Salces.*

Però la Catalunya gran, el domini de la llengua i de la raça catalanes, és molt més extensa : comprèn tot el Rosselló, al Nord, com hem dit ; comprèn tot el regne de València, al Sud ; comprèn les illes Balears, enllà del mar. Fins la ciutat d'Alguer, a l'illa de Sardenya, és catalana, per descendir sos actuals habitants dels barcelonins que allí s'establiren al segle XIV i parlar encara tots en català.

Així, doncs, la població de les terres de llengua catalana és de quatre milions i mig d'habitants. Nou Estats independents en tenen menys ! I l'extensió de dites terres és de 60.853 quilòmetres quadrats. Vint-i-dos Estats independents en tenen menys ! Comptant els milers de catalans que hi ha escampats pel món, i que en alguns països d'Amèrica arriben a formar colònies nombrosíssimes, podem afirmar que arriben a cinc milions els homes que parlen la nostra llengua.

Durant segles, no fou el territori de Catalunya més que terra receptora de races que envaïen : sards i celtes, grecs, cartaginesos i romans, gots i sarraïns...

Després hi apareix *un poble,* que va adquirint, amb

traça cada dia més marcada i inesborrable, tots els trets característics d'una nacionalitat perfecta i que des de les darreries del segle IX frueix d'independència política.

És Wifred el fundador de la nostra nació, qui en fer-se independent dels emperadors francs inicia la dinastia dels Comtes sobirans, que van engrandint el territori de Catalunya fins a deixar-la perfectament delimitada i precisa.

Al cap de dos segles s'ajunten Catalunya i Aragó, pel casament del nostre Comte Ramon Berenguer IV, *el Sant*, amb Na Petronella, filla de Ramir, el Monjo, Rei d'Aragó. I comença el període dels Comtes-Reis, que es manté cinc centúries, i durant el qual Catalunya assoleix son màxim esplendor nacional i arriba a les supremes altures de la civilització i la cultura.

Domina el Sud de França, domina tot el regne de València, domina les Balears, domina el mar, domina extensos territoris a Itàlia i a Grècia... Jaume I i Pere el Gran són les dues figures que sobresurten entre els nostres Sobirans.

Amb Martí l'Humà s'acaben els reis de raça i llengua catalanes, passant, per la sentència de Casp, a cenyir la corona de Catalunya En Ferran d'Antequera, castellà.

Més tard, En Ferran, dit el Catòlic, contrau matrimoni amb Na Isabel, de Castella, després de la mort dels quals, aquells diversos pobles passen a formar un sol Estat.

Tot a Catalunya gira entorn d'aquest fet, que és el truncament d'una vida exuberant, que és el començament d'un esforç constant per a no perdre la personalitat.

¿On hauria arribat aquest poble nostre, de no haver esdevingut aquell fet? ¿Quina seria la seva posició en el món, si, com els ha succeït a tants d'altres pobles, hagués pogut anar fent sa via, trobant afavorits tots els elements característics de la seva personalitat i aplicant al desenrotllament de ses facultats espirituals i de sa ri-

quesa els esforços immensos que ha hagut d'esmerçar defensant-se?

Després del 1714 i del segle XVIII que el seguí, semblava que tot aquí havia quedat mort. No obstant, s'operà el miracle d'un renaixement que semblà una veritable resurrecció.

Catalunya permaneix a través de les mutacions del temps i de les vicissituds de la història.

~

LA TERRA

I. — LES MUNTANYES

SIGNIFICACIÓ I VALUA DE LES MUNTANYES

Déu no féu la terra ben plana, sinó que l'omplí de muntanyes, que, com ossos foradant la pell, surten arreu i sembla que l'aguantin. Són com columnes que sostenen la gran volta del cel; són com pilans d'un temple immens, que té tota la terra per planta... Algunes, de tan ates, semblen fetes per a què jamai l'home no pugui petjar-les.

La grandiositat de les muntanyes ha empetitit l'home, en tot temps. Davant de l'espectacle d'un d'aquests massissos de muntanyes que ens fan l'efecte de l'espinada d'una bèstia titànica feta pedra, recordem la dita d'Obermann de què jamai no es podrà expressar el sentiment de la muntanya en una llengua feta pels homes del pla.

Les muntanyes no han estat posades al món sols per a embellir-lo; li presten, també, gran utilitat. Els arbres que les cobreixen suavitzen els rigors dels climes i criden les pluges que han de regar la terra i fecundar-la; les neus de què es vesteixen a l'hivern són els dipòsits de mil fonts de vida i de salut i de força i d'energia... Sos recons serveixen de reducte i sos penyals de defensa en les ocasions perilloses. Les terres planes són fàcilment envaïdes i conquerides i absorbides; a les muntanyes s'han reduït les pàtries quan han vist passar els conqueridors, i en els cims abruptes han ressonat els darrers crits d'independència i s'han realitzat els primers intents de reconquista... Des dels cims de les mun-

tanyes es veu millor la Pàtria i se l'estima més. La lliçó més gran de patriotisme es rep quan s'assoleix tenir consciència clara i arrelada del paisatge de la Pàtria. I el paisatge de la Pàtria no se l'arriba a conèixer més que veient-lo des del cim de les muntanyes, primer, i resseguint-lo, després...

A la muntanya s'hi purifiquen els pensaments, s'hi enlaira l'esperit, s'hi reposa de les misèries de terra baixa i de les viles... La muntanya és un refugi espiritual quan tot sembla envaït per la matèria.

A la muntanya no s'hi puja a fer mal ; quan no es porta bon intent es fuig d'ella. A la muntanya s'hi va per les accions més pures i nobles Des d'una muntanya fou promulgat el Decàleg, la llei única del món, la insubstituïble, l'eterna. A un cim pujà Jesús per a deixarnos la lliçó més sublim de moral que han rebut els segles : el Sermó de la Muntanya. A una muntanya pujà, també, per a transfigurar-se i ensenyar a sos deixebles que era veritable Déu. En una muntanya volgué morir, aixecant-se per primera volta en el cim d'ella la Creu, el signe més preat que han tingut els homes. En les muntanyes acostumen a ésser els santuaris i les ermites...

Els homes han anat fugint de la muntanya, l'han deixada sola i abandonada, enquibint-se i apretant-se en les ciutats del pla, on els manca l'espai, on els manca l'aire... I la muntanya s'ha venjat d'aquest abandó—terrible venjança!—enviant a la ciutat uns mals—la tuberculosi, mal del cos ; la neurastènia, mal de l'ànima—, mals de la ciutat, que sols a la muntanya poden curar-se.

~

LES MUNTANYES DE CATALUNYA

Catalunya és un país molt accidentat, és terra essencialment muntanyosa. Per qualsevol indret que se la travessi es troba una successió interminable de serres i de valls. Son reduït territori s'estén des del nivell del mar fins a superbes altituds, que passen dels 3.000 metres. Però no es cregui que es produeixi aquest enorme desnivell d'una manera regular i seguida, anant pujant sempre i successivament el territori, no; a la vora mateix del mar, paral·lelament a la costa, corre ja una llarga línia de muntanyes, enfonsant-se darrera d'elles novament la terra i tornant-se a aixecar i a deprimir diferentes voltes, presentant ara fondes valls, solcades de rius i rieres, ara planells a considerable alçària...

Amb altres territoris de la Península Ibèrica, són les terres catalanes les més trencades d'Europa i les que tenen un major promig d'altitud, després de les de Suïssa. Per això les vies de comunicació són tan difícils de construir i resulten de cost tan elevat.

Si mentalment considerem dividida Catalunya en divuit parts iguals, dotze són muntanyes i sis terra plana.

Provant de reduir a sistema l'ordre de les muntanyes de Catalunya, podem dir que es destaquen tres immensos massissos: la gran serralada pirenenca, una línia muntanyenca litoral i una línia muntanyenca interior. De la primera, que corre per tota la frontera nord de Catalunya, en deriven diverses serres que són com branques afegides a ella i que s'estenen tan enllà que pot dir-se que més de la meitat de Catalunya és una dependència del Pireneu.

La línia muntanyenca litoral va seguint quasi cons-

tantment pel costat del mar; a voltes se'n separa un xic, altres es fica de peus dintre mateix de l'aigua. Comença passat el Golf de Roses, per les Gabarres, i segueixen les serres de Montnegre, de Montalt, de Sant Mateu, del Tibidabo, de Garraf, de Balaguer, la Creu dels Sants, el Cant del Gall i Montsià. L'alçària mitja d'aquestes muntanyes és d'uns 500 metres. La més alta, la Creu dels Sants, arriba a 914.

La línia muntanyenca interior va seguint quasi la mateixa direcció, parallela a la interior, i per tant, al mar, però més cap endins del territori. En ella hi destaquen el Montseny, el Sant Llorenç de Munt, el Montserrat i el Montsant.

Per entremig d'aquestes tres grans línies hi creuen incomptables serres i valls, en successió ininterrompuda, que formen com un laberint inextricable per a qui no conegui les relacions que tenen entre si. I totes les formes, fins les més variades i caprícioses, i totes les composicions es troben en les nostres muntanyes, que a part de les més insospitades belleses per l'artista i l'enamorat de la naturalesa, ofereixen vastíssim camp d'estudi per als afeccionats a la geologia i a la mineralogia i a la botànica.

Els geòlegs troben en l'existència d'uns formidables corrents subterranis l'explicació d'aquests enfonsaments i aixecaments de la terra i de la constitució de les muntanyes. Aquests moviments no pogueren produir-se sense rompre's en molts punts l'escorça de la terra, i aquestes esberles són naturalment el camí per on els corrents subterranis donaren sortida a llurs productes, formant-se els volcans que abunden a Catalunya, sobretot en una gran extensió triangular que té un vèrtex a Cadaqués, un altre a Olot i l'últim a Tordera. Els volcans s'obriren principalment als voltants d'Olot, on són diversos els cràters que es poden veure, algun d'ells de grans dimensions. Laves esponjoses cobreixen el pla anomenat Bosc de Tosca, en una superfície d'uns quatre quilòmetres quadrats,

i corrents de basalt han rublert la vall del Fluvià, amb un gruix de més de cinquanta metres a Castellfullit, o bé s'han estès en capes com a Caldes de Malavella i a molts punts del baix Empordà.

Les muntanyes són el que més marca la fesomia d'un país, són el que fa distingir més dels altres. Difícilment s'assemblen les muntanyes. Cada una té sos trets característics, inconfundibles. I se les hi posa estimació, venint moltes voltes a ésser la representació tangible de la Pàtria.

L'aribau, en sa famosa Oda, escrita a Madrid, evocació tendra i inspirada de la Pàtria, de la que en va recordant les dolceses, comença pels turons i les serres, que és el que més li ha quedat, que és el primer que li ve a la ment :

Adéu-siau, turons, per sempre adéu-siau,
oh, serres desiguals, que allí en la Pàtria mia,
dels núvols i del cel de lluny us distingia
per lo repòs etern, per lo color més blau!

L'EXCURSIONISME CATALÀ

A Catalunya se sent una veritable passió per la muntanya. Formen legió els catalans enamorats de la vida intensa i emocionant de l'excursionisme. Són a milers els homes que aprofiten tots els dies de festa per a llançar-se a les ascensions penoses als nostres pics més famosos, ara aguantant solellades, ara pel mig de la humida boira, ara els peus dintre la neu... Es segueixen i es res-

segueixen tots els itineraris, es multipliquen i es repeteixen les ascensions als cims pirenencs, al Montseny, al Montserrat, al Sant Llorenç, a les serres de Llevant i de Ponent...

Té l'excursionisme català una història ben digna de recordar-se. En començar l'últim quart de la darrera centúria, eren ja tants els excursionistes, a Catalunya, que es constituïren en associacions. No tenia, però, el nostre excursionisme, en aquell temps, un caràcter merament recreatiu, com el tenien la major part de les societats alpinistes que es creaven a altres països, Anglaterra i Suïssa, sobretot. Els nostres excursionistes no es llançaven a les llargues caminades i a les ascensions perilloses pel gust de fer-les, no cercaven únicament la contemplació de la naturalesa, ni perseguien, tampoc, merament, una finalitat higiènica... Era el desig de conèixer i fer conèixer la nostra terra el que els movia, era l'afany d'estudiar-la i d'enaltir-la i de millorar-la i de fer-la prosperar... L'excursionisme era un mitjà i no un fi. L'excursionisme vingué a ésser, en aquell temps, una síntesi de la renaixença catalana.

Els excursionistes catalans resseguien adalerats la nostra terra—des de les fonts de sos rius a les platges de son mar, des dels més alts i perillosos cims de ses muntanyes fins als misteris mai, fins llavors, explorats de ses coves i avencs ; des de les més ufanoses viles de famosa història fins als llogarrets humils i solitaris ; des dels plans opulents fins a les esquerpes serres—amb la febre de l'enamorat, amb la fe de l'apòstol, portant a dintre aquell foc de patriotisme que multiplica l'esforç i que encomana l'entusiasme. Descobrien la Catalunya seva, que fins llavors els havia semblat estranya ; esquinçaven el vel que els amagava els tresors i les belleses de sa terra, i, corpresos i amarats d'entusiasme, a cada nova descoberta que feien cridaven a llurs conciutadans i els feien afegir a la croada santa. Els bells paratges de la naturalesa eren recorreguts i admirats i fets conèixer, cuidant

que la mà de l'home no els profanés i no els fes perdre son caràcter; als monuments que els nostres passats ens llegaren, des de la Catedral augusta fins la rònega ermita, se'ls netejava dels elements que els enlletgien, se'ls salvava de l'enrunament que els amenaçava, se'ls feia renéixer si havien caigut, tornant-los-hi a donar vida i caràcter; es treien les teranyines dels arxius i de sos polsosos pergamins se n'arrencaven els secrets de la nostra història; es recollien les velles tonades i cançons, i les llegendes i les tradicions, i les formes del llenguatge, i les institucions del dret...

L'adoració dels nostres excursionistes per la terra i la muntanya i les fonts i els avencs i els monuments... seria quasi un cas de panteisme si no fos una eclosió immensa de patriotisme.

EL PIRENEU

Totes les muntanyes de Catalunya i tota la terra nostra ve dominada pel Pireneu, l'enorme massís que recorre de cap a cap la seva frontera nord i les estribacions del qual s'allarguen per tot el territori.

L'extensió del relleu pirenenc, en sa totalitat, és de 55.000 quilòmetres quadrats; son volum o quantitat de massa és de 66.000 quilòmetres cúbics. Si se l'esparramés per la superfície de tota la França, alçaria en 102 metres son nivell.

En longitud sols una meitat del Pireneu és català; en extensió ho són uns dos terços de la superfície total. El volum de la massa pirenenca catalana és d'uns 22.000

quilòmetres cúbics, i si s'estengués per la superfície de Catalunya li donaria una alçada de 683 metres.

L'altitud mitja de la cresta del Pireneu és de 1.195 metres, i sos pics més alterosos són el Puigmal, a 2.909 metres, i el Pic d'Aneto, a 3.404, cim culminant de tota la carena pirenenca, des del Mediterrani a l'Atlàntic.

Per la banda nord, o de França, la vessant del Pireneu cau molt més ràpidament que per la banda nostra, i mentre per aquella s'arriba molt més aviat a la plana, per aquesta s'estén un atapeït conjunt de muntanyes.

El Pireneu és un resum i compendi de tota la grandiositat que presenten les muntanyes, de totes les emocions que elles fan sentir, de tots els superbs espectacles que ofereixen. Pics de ben remarcables altituds ; penyals de les formes més capricioses ; neus constants ; vegetació exuberant ; arbres moltes voltes centenaris ; fantàstiques cascades, aliment dels nostres rius ; visions de bellesa sense parió... La imaginació es desboca, la fantasia no troba aturador davant dels magnífics espectacles que a cada moment s'ofereixen, tenint per marc l'apoteòsica visió d'aquell massís immens, inacabable... Primer els fons vellutats de les valls, amb immensos agrupaments de pins de verdors de mil tonalitats ; després els vessants àrids i rocosos, les grans congestes, les colossals tarteres, les extensions rublertes de pedregam, per entre les que sorgeixen arreu contraforts, amples nervis, ferms puntals que sostenen i traben tota aquella arquitectura ; per fi, dalt de tot, les neus eternals, les geleres de blancor immaculada, amplament esteses, sols trencades pels pics negrosos i les crestes punxegudes, que sobresurten amb altivesa, i per les ratlles llargues, fosques, de les esquerdes innombrables, de les cavernes de gel, el qual s'obre en abismes i paranys desconeguts, per entre els que han trobat la mort molts excursionistes. I tot això dominat per la blavor intensa del nostre cel, per la forta llum del meridió, permet fruir paisatges gairebé polars agermanats pels colors lluminosos del migdia. Aquest es-

pectacle és el que captivà a aquell gran muntanyenc que es digué Henri Russell, el qual, havent conegut totes les muntanyes del món, va escollir el Pireneu per a fer-ne el seu lloc predilecte i sojornar-hi durant cinquanta anys.

Tot és amarat de grandiositat i ple de poesia al Pireneu. Poetes i escriptors, en tots els temps, hi han trobat una font perennal d'inspiració i una inacabable restellera de temes per a llurs cants. Les sortides i les postes de sol, amb les transformacions atmosfèriques i climatològiques que les acompanyen, amb les mutacions que produeixen en els animals i en les plantes, amb els efectes de llum i els canyis de tonalitat que tot experimenta... ; els grans moviments de les boires mogudes pel vent, prenent les formes més capricioses, formant-se i desfent-se a cada pas, estabellant-se les unes contra les altres, prenent l'aspecte de terrible temporal, de lluita titànica entre els elements atmosfèrics i les muntanyes, fonent-se aquestes i tornant a sortir, per a ésser engolides de nou dins d'aquell tou impalpable, tan singularment mreavellós... ; el torb, el vent terrible del Pireneu, que brama amb udols salvatges, que xiula amb estridència indefinible, que aixeca la neu i la fa córrer per l'aire com si fos pols lleugera i forma amb ella remolins fantàstics, d'una força irresistible... ; els llamps característics d'aquelles altituds, els llamps maleïts del Pireneu, que espeteguen amb sinistre soroll, com si enfonsessin la volta de l'espai, i retrunyen pregonament, com si explotessin dins de la terra ; els ramats de centenars i centenars de xais i de vaques i d'eugues, amb el poètic dring de les esquelles, amb els gossos d'atura, que els fan anar d'un cantó a l'altre, tal com un desnarit navegant fa maniobrar com vol amb el timó el més portentós vaixell, i amb els pastors, els simbòilcs pastors del Pireneu, essència de la nostra raça, emblema dels costums primitius...

Els veritables pares del nostre poble són el Pireneu i

el Mediterrani. En Maragall simbolitzà aquest connubi amb els amors del pastor i la sirena.

A dalt de la muntanya hi ha un pastor,
a dintre de la mar hi ha una sirena...

La sirena se n'entrà endins, el pastor baixà del Pireneu :

i es trobaren al bell mig del pla
i de l'amor plantaren la cabanya...

Del pastor del Pireneu en féu En Guimerà l'heroi de son dram immortal, que ha donat la volta al món i que restarà més fort que el roure de la serra : En Manelic.

Totes les astúcies de la malícia i els instruments del poder s'uneixen i es confonen per a devorar la naturalesa verge que baixa, amb sanitat d'ànima i fortalesa de cos, del cim de les muntanyes nevades.

En la terra baixa hi bullen els prejudicis, les temptacions, els mals instints, la depravació, els homes convertits en feres...

Manelic baixa per a juntar la neu fosa de la muntanya amb l'aigua amarga del mar ; però armat d'una voluntat poderosa desafia el perill. Està convençut de sa fermesa i de què res ni ningú no detindrà l'empenta de sa força, que és virtut. «Si allà dalt, en la neu, es conserven incorruptes els cossos, què no faran les ànimes?» I contra l'enemic evoca el record del dia que matà un llop.

El llop i sa mort, imatge repetida al final de l'obra, com clau que tanca el poema, signifiquen la justícia implacable de qui una volta acomplerta sa missió torna al regne de les grans soledats i de les tempestes imponentes, amb el dring dels ramats i la remor del vent com melodia, amb una ànima redimida de la terra baixa, «Marta», amada abans de coneguda.

LA LLEGENDA PIRENENCA

El Pireneu, com no podia deixar d'ésser, té la seva llegenda, poetitzada per Mossèn Jacint Verdaguer, en sa immortal *Atlàntida*. Segons ella, la muntanya immensa va ésser pastura d'un gran incendi, al temps que Hèrcules anava per la terra, tot escombrant-la dels gegants i monstres que a Déu movien guerra.

D'aquest incendi li ve el nom a la serralada. *Pyrenea*, l'anomenaven els grecs, de *Pyr*, que vol dir foc.

L'incendi fou esgarrifós. Rius de laves corrien muntanya avall—com serpent immensa que anés d'un mar a l'altre mar—, cabdellant arbredes, fent rodolar penyals, esbocinant freixes i faigs, anegant la conca amb sos vilatges i la serra amb sos pinars, empaitant teixons, isards i daines, fent fugir els óssos i els llops udoladors, i encalçant fins l'àliga, a la que no li valgueren ses potentes ales, puix prop del cel on s'enlairà per a penjar-hi niu, l'eixalaven roges flames i queia, i amb les cucales i cignes de les aigües, les coïa l'incendi viu.

Mentrestant, Hèrcules, qui acabava de bolcar i destroçar en esgarrifós combat els deformes i rabassuts gegants de la Provença, adreçà sos passos cap al gran incendi, i, oint-hi plors i xiscles, hi ficà els nusos braços, fent als pastors i pobles d'espasme tremolar.

Allí trobà a Pirene, filla de Túbal, primer rei de l'Espanya, a qui havia pres el cetre Gerió, el de les tres testes, el més odiable i fer dels monstres lletjos que amagava l'assolellada Líbia. Fugint del monstre, la dèbil dona, no havia parat fins a aquell cim de muntanya, on vivia lluny dels homes, en el feréstec amagatall dels óssos i dels llops. Però l'usurpador, tement que un dia

aquella desgraciada pogués reprendre-li el tron, cremà, per abrusar-la-hi, les selves del voltant, i en veure clos el rotllo de flames, i cert de què la mort de Pirene seria segura, féu via cap a Gades, amb ses vaques feixugues al davant.

Tot això tingué el temps just d'explicar-ho la dona a Hèrcules, i—tot recomanant-li que abatís el monstre, per a revenjar el nom de Túbal i quedar-se amb la seva corona—expirà.

Roges, mentrestant, per l'incendi, les muntanyes, havien esclatat, convertides en volcans i, vomitant fosos tresors de les seves entranyes, els havien convertit en rius d'or i argent, que anaren a cobrir les planes verdejants.

Les pluges, després, anaren apagant l'incendi. Hèrcules, llavors, posant sobre son cap les cendres de la reial morta, anà a aixecar-li un mausoleu. Aquest el féu posant roques sobre roques, muntanyes sobre muntanyes, que anava arrencant i conduint amb sa grapa potent. D'aquest treball ciclòpic en resultà quedar allargat el Pireneu fins al mar, podent des d'aquella gesta seure la nostra dolça Catalunya a redós d'aquell fantàstic castell de roques...

L'heroi, després, havent agafat set, corregué cap a buscar el monstre Gerió, son enemic, per a abeurar-se amb la seva sang...

~

LA POESIA DEL PIRENEU

Tan enamorat es sentia el nostre portentós poeta de la grandiositat i de la bellesa del Pireneu, que el féu el veritable heroi de son altre immortal poema: el *Canigó*.

> El Canigó és una magnòlia immensa,
> que en un rebrot del Pireneu se bada,

i allí, en un pradell, al cim de la carena, és on Mossèn Cinto imaginà el palau de Flordeneu, la fada de cabellera rossa, l'encantada que encisa a Gentil, el fill del Comte Tallaferro, i el reté, lligat per invisibles llaços, mentre sos guerrers lluiten contra el moro, i ell hi fa mancament, essent-ne traïdor a la Pàtria.

I quan ja l'encís s'ha produït, quan Gentil, enlluernat pel sol de la bellesa de Flordeneu, s'arrossega a sos peus com un esclau, la fada se l'emporta a seguir les fites de son Imperi, perquè vegi si el troba prou formós i gran.

Aquell Imperi és el Pireneu.

El viatge el fan sobre un carro volador fet d'or verge, d'argent, perles i vori, que en set anys set genis han fabricat dins un Palau de fades d'Orient. Set daines amansides l'arrieu i la mateixa Flordeneu en porta les brides.

I és de veure com es desborda la imaginació del poeta descrivint l'ideal viatge a través dels Pireneus. Són pàgines sublims, que vessen entusiasme; és un cant d'adoració a la serra portentosa i a Déu que l'ha creada i a Catalunya que la té per coixí...

En cada una de ses belleses, en cada un de sos pics, en cada un de sos recons i replans, es delecta el cantor, fluint de son estre un riu d'imatges i de comparances...

Un gran arbre ajagut és lo Pirene,
que mira ses brancades poderoses
esbadiar-se de València a Roses,
entreteixir-se amb serres i turons,
on penja, com ses flors immusteïbles,
les blanques caseries i vilatges,
i, més a prop del cel, los ermitatges,
que en semblen, allí dalt, els escalons.

No en té prou, encara, el poeta, i, més endavant, hi torna :

Un cedre és lo Pirene de portentosa alçada ;
com los ocells, los pobles fan niu en sa brancada,
d'on cap voltor de races desallotjar-los pot.

I com si la seva imaginació no hagués abocat encara tot el torrent d'imatges que la visió pirenaica li inspira, hi torna :

Què són els Pireneus? Serpent deforme
que, eixint encara de la mar d'Astúries
per beure l'aigua on se banya Empúries,
atravessa pel mig un continent.

La serra del Cadí és—pel poeta—l'alta muralla d'un castell de titans, fet sobre el dors del Pireneu altiu, per a escudar la catalana terra ; el vell Puigmal, d'espatlla rabassuda, és l'arx d'aquella altiva fortalesa ; la Maleïda és el cabdill d'eix exèrcit en ordre de batalla, la terra que domina la colossal muralla, el Goliat d'eix rengle de filisteus deformes, d'aqueixos pits i braços l'altívol front enorme que es veu de mar a mar...

Repetides voltes mostra la seva admiració el poeta davant d'aquells carreus i penyals. Bocins de cinglera—els anomena— ; ossos de muntanya ; palets que cercarien els rabassuts titans si haguessin de tornar a lluitar amb els

déus de l'Olimp; ossaments dels primitius gegants... I davant la immensitat d'aquells rocams exclama, en el paroxisme de la inspiració:

Quins crits més horrorosos degué llançar la terra
infantant en ses joves anyades eixa serra!
Que jorns de pernabatre!, que nits de gemegar,
per treure a la llum del sol eixes muntanyes
del centre de sos cràters, del fons de ses entranyes,
com ones de la mar!

I ja no podent més, el poeta es pregunta:

Per què Déu entre abismes posà tanta grandesa?
Per què velà de núvols la torre que el cel besa?

I contesta:

Perquè al baixar a terra tingués un mirador
on l'home, bo o mal àngel sens ales, no hi fes nosa
quan a sos peus somnia la terra, com esposa
lo somni de l'amor.

I tot això és nostre; aquest tresor el té Catalunya. El crit d'orgull que llança el poeta és el crit de tots nosaltres.

Los catalans que hi munten estimen més llur terra
veient totes les serres vassalles de llur serra,
veient totes les testes als peus de llur tità.

~

ANÍBAL I POMPEU

Pels colls i ports del Pireneu, per aquells llocs accessibles, punt de confluència de diversos turons, han passat ja des d'antic les vies o camins que s'han hagut de seguir per anar de l'un a l'altre costat de la serralada. D'alguns d'aquells colls parla molt la nostra història. El del Pertús, per exemple, el més accessible del Pireneu, que s'abaixa fins a tenir només 279 metres, dóna pas avui a la carretera internacional, com el donava ja a l'antiga via romana, i per ell s'han realitzat en tot temps les grans invasions septentrionals en el territori català.

Per un d'aquells ports tingué lloc una famosa sortida, la d'Aníbal, el lleó de Cartago, quan des de la terra africana es dirigí a Roma per a disputar-li, en lluita èpica, el domini del món, i que després d'haver travessat tota l'Espanya, passà els Pireneus pel coll de la Massana. També Mossèn Cinto ha poetitzat aquest pasatge, aquesta irrupció del torrent d'Aníbal pels Pireneus, avantmuralla d'aquella altra cordillera que havien de passar, la suprema altitud dels Alps. Portats per la inspiració del poeta, veiem anar desfilant per davant nostre, primer els deu mil treballadors que obrien camí, amb grans destrals i serres, abatent els arbres, apartant les penyes, fent ponts sobre els rius ; després els balears, penjada al braç la fona que llança brunzenta la pedra ; i el cos de sagitaris, portant sobre l'espatlla nua els buiracs rublerts de sagetes de pua verinosa ; i onades i més onades d'homes, formant immensa rua, que ja cobreixen el pla quan encara en van sortint del cim, veient-se lluir l'acer de les armes i l'aram dels escuts en mig de la boirada de pols que els acompanya ; i les feixugues màquines de guerra,

que en arrossegar-se per aquelles cingleres fan trontollar la terra; i cent elefants enormes, com serres que caminen... Damunt del més altívol, en torre cisellada, Aníbal travessa la immensa serralada, alt, ample d'espatlles, de colossal figura, com gegant de pedra que omple la vall i la domina. Una legió sagrada de nobles el segueix. Darrera d'ells, les negres tribus de l'Africa i les legions d'espanyols que se n'ha endut en travessar la Península, i mils i mils de cavalls fills del Sahara, germans del Simoun... Aquesta processó immensa veien passar els Pireneus, en aquells temps primitius de la història, talment com una torrentada devastadora, com un torb arrasador que trabuqués les cabanyes, devorés els llacs i els rius, i capolés els arbres centenaris...

Per altre dels colls dels Pireneus passava anys després, també dirigint-se a Roma, al cap d'un exèrcit triomfal, Pompeu, el famós general romà. Destruït el poder de Cartago, Roma havia dominat tota la Hispània. I quan l'exèrcit vencedor s'entornava cap a la ciutat senyora del món, Pompeu, en travessar els Pireneus, tal vegada recordant orgullós el pas d'Aníbal, féu aixecar allí, sobre d'aquells turons superbs, al peu de la via romana, un monument triomfal, dit *Trofeus de Pompeu,* en commemoració de ses gestes i de sa glòria.

Després, durant el curs de la història, els Pireneus han vist passar per sos colls i ses cingleres molts exèrcits.

∼

ELS FRANCS

Quan els sarraïns envaïren la Península Ibèrica i la someteren a llur domini, sols va mantenir-se'n lliure l'aspra regió pirenenca. En ella es conservaren independents uns nuclis que foren l'inici dels primers comtats catalans.

Els sarraïns, però, no volien pas deixar els Pireneus om a límit de llur domini, sinó que desitjaven estendre'l enllà, cap al regne dels francs. Aquests, en canvi, s'aprontaren a lluitar contra els sarraïns, tant per a veure's lliures de la invasió com per a estendre, a sa vegada, son domini pels territoris de la Península Ibèrica. En aquesta lluita, els Pireneus eren passats i tornats a passar amb gran freqüència. Ara eren els sarraïns els que travessant algun dels riscos d'aquelles muntanyes, es deixaven veure a l'altra banda ; ara eren els francs els que, passant amb llurs exèrcits la gran serralada, venien a combatre contra els alarbs, en les mateixes terres d'Hispània. Sis expedicions en forma, es conta que hi féu el gran Carlemany, que tenien el veritable caràcter de croades contra els mahometans. La primera fou menada per ell mateix i tenia per objecte alliberar Saragossa. No en sortí bé, com se sap, i a l'entornar-se'n l'Emperador a son país, amb tot el seu exèrcit, i en travessar els Pireneus, pel congost de Roncesvalles, en terres dels bascos, es trobà sorprès pels naturals del país, que col·locats en els turons que dominen la vall, aixafaren l'exèrcit franc, tirant contra d'ell tota classe de projectils i fent rodolar cap avall les roques i les arbredes. Allí hi quedà l'exèrcit enter, allí totes les riqueses i vitualles ; allí morí Eggiard, prepòsit de la taula del Rei ; allí Anselm, comte del Palau ;

allí el famós Roland, prefecte de la Marca de Bretanya; allí, en fi, hi quedà sepultada la flor de la noblesa i de la cavalleria franques. Tal fou la famosa batalla de Roncesvalles, aureolada per la llegenda i cantada en mil cançons i poesies, de la que al cap de segles i segles encara se'n conten detalls, com les proeses, reals o llegendàries, de Roland i dels Dotze Pars de França i les gestes de Bernat del Càrpio... Encara avui us ensenyen la roca que Roland, desesperat en veure's vençut, va partir pel mig amb sa espasa, la famosa Durindaina, que no es va rompre ni doblegar; encara us mostren els pastors el senyal que deixaren imprès les ferradures del cavall d'aquell heroi; encara es conserven en la Colegiata de Nostra Senyora de Roncesvalles, fundada pel Rei Sanxo el Fort, grans sepulcres de pedra amb ossos humans, amb pals de llança, botzines, maces i altres objectes que se suposen procedents d'aquella batalla...

En altres expedicions els francs s'anaren apoderant, successivament, de Girona i de Barcelona, arribant fins a Tortosa... deixant establerta la Marca Hispànica, integrada pels distints comtats que es comprenien en aquella extensió que després havia d'ésser la nostra Catalunya.

Tant i tant passaren en aquell temps els francs els Pireneus, que construïren una calçada, que després fou coneguda amb el nom de *strata francisca,* és a dir, «camí francès». Pel testimoniatge indirecte del Comte Borrell, sabem que aquest camí, fet per «honor i glòria del passatge dels francs», estava construït amb esquerdes de pedra, és a dir, pavimentat amb lloses sense polir. Passava pel coll de la Perxa, alt planell que separa les comarques pirenenques del Capcir i la Cerdanya, seguia per la vila de Ger i per la part inferior de la vila d'Alp, des d'on baixava a la vall de Ripoll. Després anava seguint fins a Barcelona.

~

LA TRAGÈDIA DEL PIRENEU

Un dels nostres darrers Comtes, En Ramon Berenguer III, el Gran, es casà amb Na Dolça, pubilla de Provença. Quedà, doncs, aquesta unida a Catalunya.

El primer dels nostres Comtes-Reis, N'Alfons I, fou amo de totes les terres dels Pireneus, des del Mediterrani a l'Atlàntic, des de Tortosa fins prop de Gènova.

Els Pireneus, doncs, no eren pas frontera dels territoris de Catalunya, sinó que estaven al bell mig d'aquella que el gran Guimerà anomenà pàtria de parentiu i que s'estenia des de les aigües del Loire fins a les de l'Ebre. Era tan estret i tan franc l'enllaçament de Catalunya i de Provença, sobretot per la política i la poesia, que és difícil en alguns dels seus guerrers i dels seus trobadors, i impossible en molts d'altres, el fixar quins foren els que nasqueren més ençà o més enllà dels Pireneus, ja que aquestes muntanyes es veien seguidament traspassades per trobadors i guerrers, anants i vinents de les festes de Barcelona a les de Tolosa, i de les de Tolosa a les de Barcelona.

Però vingué un dia negre per aquelles encontrades. L'heretgia dels albigesos s'havia estès pels Estats del Migdia de França, que eren feudes de la corona catalanoaragonesa. Els Pireneus quedaren convertits en un formiguer d'heretges. En va el Papa i el nostre Rei En Pere I s'esforçaren per a posar fi a aquell estat de coses i per a evitar el rigor amb què s'havia de procedir contra els heretges, que en aquell temps era qüestió de defensa social, puix s'havien de sostenir els principis d'una civilització que ha donat a l'Europa una preponderància permanent sobre les altres parts del món i que l'heretgia

hauria ja ofegat abans que aquella aconseguís son desenrotllament.

Tot fou endebades, no obstant. El Papa es veié en la precisió de predicar la croada contra els heretges, i a ella hi concorregueren 300.000 guerrers de la França del Nord, desitjosa de llançar-se contra el Migdia i apoderar-se d'aquelles terres llindants amb els Pireneus. En Simó de Montfort fou el cap dels croats. Caigueren viles i ciutats; caigué Beziers, els habitants de la qual foren passats a mata-degolla; caigué Carcassona, que fou posada sota el jou dels de Montfort.

El nostre Rei—que no compartia l'heretgia i que l'havia condemnada i que s'havia esforçat per a extirpar-la i destruir-la—es cregué en el deure de posar-se al costat dels desgraciats habitants del Llenguadoc i de la Provença i del Migdia tot, als que s'anava a anihilar i a prendre'ls-hi la Pàtria. La generosa temptativa fou desgraciada, i En Pere I deixà la vida en la batalla de Muret, lluitant pel Comte de Tolosa i demés senyors provençals.

La persecució i la destrucció seguiren, amb més acarnissament que mai. Dominat tot el pla pels croats, pot dir-se que la lluita quedava circumscrita als Pireneus. D'un a un anaven essent reduïts els senyors d'aquells castells altius, que s'assentaven sobre els turons millenaris de l'augusta serralada. No semblava sinó que el vent de l'extermini s'hagués proposat que no quedés ànima vivent en tots aquells territoris, que havien covat una pàtria i format una llengua i infantat mil famílies nobles. Els que no hagueren d'expatriar-se trobaven la mort en les accions de guerra o morien degollats quan es produïen els assalts dels castells, o eren immolats per la inquisició, que llavors tingué son origen.

Aquella Pàtria, que cada dia era més petita, que cada dia estava més amenaçada, s'anava refugiant en els darrers reductes que li restaven. Un d'ells fou el castell de Foix, en ple Pireneu. Allí anaven acudint els pocs que restaven, trobant-hi acolliment uns; trobant el mitjà de

passar al costat oposat del Pireneu, altres ; essent l'ànima d'aquella acció i de la resistència desesperada que allí es féu, la comtessa, que era catalana, Na Ermesinda de Castellbó.

Tot havia anat caient. Ja només restava en peu el castell de Montsegur, en un dels més alts cims dels Pireneus, en la muntanya anomenada Thabor, al peu del profund crecipici de l'Albés. Trenta anys va resistir. Moltes voltes fou assetjat i sempre inútilment. Per fi, l'any 1245, aconseguiren apoderar-se'n, per capitulació, el senescal de Carcassona, Pere d'Arcis, l'arquebisbe de Narbona i el bisbe d'Albí, que menaven les forces dels assetjadors.

Fora d'En Ramon de Perelhà, l'heroic defensor del castell, i uns pocs cavallers més, que assoliren salvar llurs vides, tots els altres moriren cremats.

S'encengué un foc immens, en el pla que s'estenia sobre el precipici de l'Albés, i a ell foren llençats tots els moradors del castell, homes i dones, fins a tres cents. Allí moriren molts nobles i senyors dels Pireneus ; allí moriren dos bisbes albigesos, Bertran de Sant Martí, patriarca de Tolosa, i Agulher, bisbe de Termenois ; allí moriren Corba de Perelhà, esposa del senyor del castell, i sa filla Esclaramunda, i sa mare, la marquesa de Lautar, i Fornesia, mare de Roger de Mirapoix. i Ramona de Cuch, i Ermengarda de Ussat...

Fou una tragèdia horrible ; fou la tragèdia dels Pireneus.

~

JAUME I I SANT LLUÍS

La influència catalana a l'altra banda del Pireneu havia rebut son primer cop mortal amb la batalla de Muret i l'extermini que en fou son seguici.

La curta edat que tenia el Rei En Jaume, el Conqueridor, en passar a ocupar el tron de Catalunya, per haver mort son pare en aquella batalla, i l'haver estat retingut en sos Estats, durant els primers anys de son regnat, per les lluites que en ells esclataren, i per a atendre a la guerra contra els sarraïns, feren que l'alt Rei hagués de tenir abandonada durant molt de temps la causa de la reivindicació de les terres de la Provença i que en elles anés guanyant-hi influència i predicament la dinastia dels Capets, de la França del Nord.

Passades les preocupacions que l'havien retingut a la banda d'ençà del Pireneu, En Jaume I posà sos ulls i sa atenció en la Gàllia meridional, i tots sos esforços s'encaminaren a recobrar l'hegemonia de Catalunya sobre d'ella. Treballs diplomàtics, aliances amb els Comtes de Tolosa i de Provença, intents de casaments entre diferents membres d'aquestes famílies comtals... tot ho féu el nostre Rei per tal de reconstituir la nacionalitat meridional i tornar a ocupar en ella el lloc que li llegà son pare.

No foren afortunades aquestes temptatives. Per fi, En Jaume envaí la Provença, al cap d'un exèrcit, per a protegir la Comtessa Na Beatriu i evitar que hagués de cedir a la pressió dels Reis francs. De res no li valgué al nostre Monarca aquella expedició, puix Na Beatriu es casà amb Carles d'Anjou, passant així aquell comtat al domini definitiu de la França, seguint-hi després els de Tolosa, Carcassona, Beziers...

L'esperit popular, en aquell pobles, rebé als nous senyors com un oprobi i una vergonya, i durant uns anys els provençals, alentats i sostinguts pels poetes i trobadors, cregueren i esperaren llur deslliurament del valor de l'alt Rei En Jaume, a qui excitaven per a què anés a venjar la mort de son pare. Aquelles aspiracions nacionals foren combatudes per l'opressió, i la crueltat del nou dominador ofegà els esforços populars per a assolir-les.

El nostre Rei amenaçava amb reivindicar sos drets sobre aquelles terres, però el de França contestava reclamant a son torn els drets que pretenia tenir sobre els territoris de Catalunya i Rosselló, com a descendent de la dinastia de Carlemany. La guerra semblava inevitable, veient-se En Jaume empès a ella pels cants bèl·lics i els consells de lluita que rebia dels nobles i dels trobadors... Per fi, desoí totes aquelles veus i arreglà la qüestió per les vies de la pau.

Jaume I, el Conqueridor, i Sant Lluís, Rei de França, concertaren el tractat de Corbeil, pel qual el primer renunciava sos drets al Comtat de Tolosa, al Gavaldà, Millau, Beziers, Nimes, Agde, Carcassona, Albí, Redés, Lauregués, Germenés, Minervés, Sault, Fenolledes, Pera-pertusa, Querey, Puig Lorenç, Castell-ficel... i el segon renunciava a sos drets imaginaris en l'antiga Marca Hispànica.

Per aquest tractat desapareixia definitivament tota esperança de refer aquell Imperi pirenenc que quedà dibuixat en cenyir la corona el primer dels nostres Comtes-Reis i que tan prompte s'esfumà.

Totes les terres compreses entre els Alps Marítims i el Pireneu, d'extensió considerable i de gran riquesa, quedaven vinculades a la França. El Tractat de Corbeil modificava profundament la geografia de Catalunya i la seva posició i la seva influència entre les nacions de l'Europa Occidental.

Els Pireneus deixaven d'ésser l'espinada d'aquell Estat, per a passar a ésser-ne frontera. Quedava només de

Catalunya, el Rosselló, terra pròpiament pirenenca, que segles a venir havia d'ésser, també, arrencada de la Pàtria...

PANISSARS

Som a l'any 1285. Tota la França està en peu de guerra. Als ports, centenars d'embarcacions fan els darrers preparatius i prenen gent de tota la França, i de Provença, i de Gènova, i de Pissa, i de Lombardia, i dels Estats Pontificis. Per terra avança majestuós, amb estrèpit i fastuositat mai vistos, un exèrcit de més de cent cinquanta mil homes, menat pel mateix Rei, Felip l'Atrevit, amb sos fills Felip i Carles, amb el Cardenal-llegat del Papa, amb els principals barons i comtes, amb els guerrers de més fama.

Aquest exèrcit, portant davant una munió de més de seixanta mil paisans i gent menuda, armats de garrots i pedres, es dirigia de dret cap als Pireneus, per tal d'envair i apodear-se de Catalunya, i deixar-hi com a sobirà a Carles, fill del Rei de França, a qui el Papa havia adjudicat la corona de la nostra terra, després de declarar-ne desposseït a Pere II, en venjança per haver aquest assumit la sobirania de Sicília, quan els naturals d'aquest país destronaren a son Rei Carles d'Anjou, protegit del Papa, i feren una gran mortaldat i empaitada de francesos, en les famoses vespres sicilianes.

El nostre Rei En Pere, amb pocs homes, s'installà al cim dels Pireneus, prengué posicions en els colls, obstruí els congostos i comptant amb l'ajuda d'aquelles munta-

nyes, es disposà a no deixar passar aquell exèrcit, el més gran que s'havia vist després de Carlemany.

Els francesos quedaren aturats davant de la serralada. El coneixement de què el nostre Rei els esperava allí, disposat a fer-los-hi pagar cara la feta, i els focs que cada nit s'encenien en tots aquells cims i que donaven la impressió que hi bullia una munió immensa d'homes, tenien paralitzat aquell exèrcit, que amb la indecisió i la inactivitat anava desmoralitzant-se.

Més de tres setmanes durà aquella expectació. Per fi, una traïció indicà als francesos un punt que havien deixat poc guardat els nostres i pel que podien travessar el Pireneu. Era el coll de la Massana. Per allí s'abocà tot l'exèrcit francès, i en menys de quatre dies, com torrent sortit de mare, feia irrupció a l'Empordà, al mateix temps que la seva esquadra es presentava en la badia de Roses. I a Castelló d'Empúries el Llegat del Papa coronava solemnialment com a Rei de Catalunya a Carles de Valois, fill del Rei de França.

Es lluità acarnissadament, sense treva ni descans, per terra i per mar, donant el nostre Rei tals proves d'activitat i de valentia, que s'hauria llavors guanyat el títol de Gran, amb què l'ha distingit la història, si ja no se l'hagués merescut per ses gestes anteriors.

Les pèrdues del Rei de França eren cada dia més grosses; la seva dissort, més marcada. Davant de Girona, a la qual plaça havia posat setge, hi deixà més de la meitat de son exèrcit; la resta de sos homes estava totalment abatuda per una epidèmia. La seva esquadra fou destruïda pel gran Roger de Llúria, que es passejava triomfant per tota la costa catalana... El Rei mateix, el poderós fill de Sant Lluís, víctima de la pesta, moria a Vilanova de la Muga... En aquestes circumstàncies, decidiren abandonar la nostra terra i emprendre la retirada cap a França.

El nostre Rei els guanyà la davantera, i amb sos nobles més addictes i amb sos soldats més ardits tornà a

ocupar els turons dels Pireneus, si abans per a no deixar entrar l'exèrcit francès, ara per a no deixar-lo sortir, de les terres de Catalunya.

El que fugia de la nostra Pàtria no era ja un exèrcit : era una comitiva fúnebre, era una cavalcada macabra formada per homes malalts, demacrats, sense armes, escortant la llitera on anava el cadàver del Rei... A això havia vingut a parar aquell exèrcit brillant i ardit que pocs mesos abans havia travessat la serralada pirenenca, en so de guerra i de conquesta.

El príncep francès es dirigí al nostre gran Rei pregant-li per humanitat que, ja que abandonaven la nostra Pàtria i portaven el cadàver de son pare, els deixés passar el Pireneu sense hostilitzar-los. Ho prometé el nostre Rei. i com ho prometé ho acomplí.

Poques voltes s'havia vist un quadro que amb més justesa pogués representar la victòria. Allà al cim, aureolat per les boires, tocant el cel amb el front i tenint per pedestal l'immens Pireneu, s'aixecava la figura arrogant del gran Rei En Pere—gran per la seva progènie, gran pel poble que encarnava, gran per ses proeses i per la seva ànima—, muntat sobre el cavall que l'havia sostingut en mil batalles.

Davant d'ell, pel Coll de Panissars, anaven desfilant les despulles miserables d'aquell exèrcit que li volgué disputar la Pàtria, portant al front el cos sense vida d'aquell Rei superb que gosà trepitjar el nostre terrer en so de conquesta.

El monarca català feia esforços sobrehumans per a impedir que la seva gent caigués sobre els fugitius i els fes a miques. «Senyor, que són nostres!», clamaven els almogàvers. «Senyor, és una vergonya que els deixem marxar així!» El Rei En Pere els anava contenint, amb son prestigi i sa màgica aurèola. Però vingué un moment que no pogué més. La desfilada era lenta, per l'estat deplorable de l'exèrcit que fugia. I quan ja havien passat la llitera que duia el cadàver del Rei francès, i el Llegat

pontifici, i els Pínceps i la resta de la Cort, la nostra gent no s'aguantà, i caient sobre els enemics, en aquell estret coll de Panissars, en deixà ben pocs amb vida per a podar contar la feta. Junt amb els milers de cadàvers, quedaren allí, en aquell cim, els carros i les tendes, i les caixes i tota la impedimenta que portava aquell exèrcit, amb monedes, vaixelles i joies, la major part robades en la nostra Pàtria.

Fou la venjança del Pireneu. Fou la revenja de Muret, i de la foguera de Montsegur, i de la traïció que havia donat pas als francesos...

El cos d'exèrcit que havia pogut passar abans de la desfeta, acabà d'ésser destruït per la pesta. Aquells homes s'anaven morint de tal manera, que en tot el camí, des del Boulou a Narbona, es veien cadàvers. «D'aquesta manera Déu Nostre Senyor descarregava sobre ells tota la justícia del cel», diu En Desclot. «Aytant com el món duri—diu En Muntaner—a França i en tots sos districtes, no sentiran parlar de Catalunya que no se'n recordin.»

EL TRACTAT DELS PIRENEUS

Els Pireneus tornaren a ésser passats i repassats encara, infinitats de voltes, per exèrcits francesos, durant el transcurs de la història. En unes ocasions venien en so d'aliats de Catalunya, quan aquesta guerrejava contra sos Reis o contra Castella ; en altres, com a enemics, en so de conquesta. Sempre, però, dominant en ells l'anhel ambiciós de fer realitat la idea carlovíngia de portar fins a l'Ebre la frontera de França.

En alguns moments semblà que anava a prendre cos aquell somni, i fins en diverses ocasions Catalunya fou francesa. Sempre, però, foren efímers tals dominis, inclús el que hi establí Napoleó a principis del segle passat i en el que es veia clar son intent de fer de Catalunya una província francesa, separada, per tant, del regne espanyol que l'Emperador havia assignat a son germà En Josep I.

Però si no assoliren reeixir del tot en llurs propòsits els francesos, malgrat llur tenacitat, tampoc no pot dirse que llur fracàs fos complet. I una part de Catalunya assoliren desvincular-la de l'altra i fer-la seva, definitivament. Fou el tractat dels Pireneus.

L'any 1640, regnant a Espanya Felip IV i governant el Comte-Duc d'Olivares, havia esdevingut a Barcelona l'aixecament *dels Segadors*. Envaïda la nostra terra per l'exèrcit reial, els catalans proclamaren comte de Barcelona a Lluís XIII de França. Això originà la guerra entre França i Espanya, que es desenrotllà sobre el territori de Catalunya. Assetjada Barcelona per D. Joan d'Austria, capitulà a la fi, reconeixent novament el domini de Felip IV. La lluita entre els dos Estats encara seguí un temps, fins que vingué a acabar-la l'anomenada pau dels Pireneus.

En la petita illa dita dels Faisans, formada pels dos brancals del riu Bidasoa, en la ratlla divisòria dels dos Estats, a molt poca distància d'Irún, es reuniren els diplomàtics encarregats de concertar aquella pau, el Cardenal Mazarino, per França, i don Lluís de Haro, per Espanya. Tres mesos durà la discussió, de la que en sortí el famós Tractat. Entre les moltes estipulacions que en ell es concertaren hi havia la que fixava per endavant com a línia divisòria entre França i Espanya el cim dels Pireneus. Aquesta estipulació portà com a conseqüència que Catalunya quedés esbocinada, puix es separaren d'ella, i quedaren com a territoris de França, el Rosselló,

el Conflent, el Vallespir, el Capsir, la Vall de Carol i bona part de la Cerdanya.

Com esdevingué això? Fou per haver-se solucionat en contra nostre un vell plet a què havia donat lloc l'especial contextura del Pireneu Oriental. La serralada pirenenca, bon tros abans d'arribar al Mediterrani, en el pla de la Perxa, es bifurca. De les dues branques en què es descomposa, la del costat nord va a morir al mar, a Leucata, i la del costat sud va a morir en el Cap Cervera. L'espai de terreny que hi ha entre l'una i l'altra de dites branques és el Rosselló. Si es considera que és el veritable Pireneu la branca nord, el Rosselló pertany geogràficament a Hispània; si es considera que és la branca sud, ha d'ésser de la Gàl·lia.

Els autors catalans de tots els temps han sostingut que la branca nord o septentrional, la que acaba a Leucata, és el Pireneu *veritable*. La contextura orogràfica del terrer porta a la mateixa solució, puix mirant un mapa on estiguin marcades les muntanyes, es veu que la naturalesa ha unit més estretament aquella línia de cordilleres entre si, que no la del Pireneu general amb la branca sud o septentrional, ja que aquestes últimes estan separades per les valls del Segre i del Ter. I més que tot això ho demostra la catalanitat racial, la nissaga catalanesca dels territoris compresos entre aquelles dues branques pirenenques, anomenades les Corberes i les Alberes, tenint aquest caràcter català d'aquelles comarques un origen ètnic, com han vingut a demostrar-lo les descobertes arqueològiques dels temps moderns.

Malgrat això, en el Tractat del Pireneus, del 1659, triomfà la solució contrària, i foren arrencades de Catalunya, de la Catalunya estricta, aquelles terres que avui encara, després de segles d'estar desvinculades de Catalunya, parlen en català i en català pensen i senten, perquè estan en mig del Pireneu, bresol de la catalanitat, pedrera d'on ha sortit la nostra raça.

MONTSERRAT

Malgrat el domini del Pireneu i de la seva importància en tots els ordres, altres muntanyes de la nostra terra són ben dignes d'esment. Una d'elles és el Montserrat la muntanya miracle, la muntanya dels cents cims, la que com castell ciclòpic s'aixeca en mig de la nostra terra.

És un exemplar únic en la seva mena. Completament ísolada, no lligada amb cap altra, està formada per una munió innombrable de roques immenses, no sobreposades les unes sobre les altres pel pla, sinó adossades pel perfil. Això fa que presenti tants pics i tantes agulles i que tingui aquell fantàstic aspecte, com d'un exèrcit de titans encantats en ordre de batalla ; com d'un fistó colossal, tallat en la pedra viva ; com d'una muntanya serrada en mil bocins ; com d'un retaule monstruós de roca, aixecant ses arestes cap al cel...

La nostra muntanya santa, com obra genial i única de l'Escultor Diví, no es pot confondre amb cap altra. Maurici Barrés deia que comprengué a Wagner en la decoració de Montserrat, la mística orografia de la qual descolla en *Parsifal,* com una d'aquelles ciutats plenes de torres i de cimboris, de fortaleses i de cúpules que s'exalten en el confí blau dels quadros de Van Eick... Cada un de sos penyals pren una forma original i inconfundible i rep un nom adequat : la Roca Foradada, el Gegant Encantat, el Montgròs, la Roca del Diable, el Cavall Bernat, els Degollats, el Cap de Lloro, la Ferreria, el Cap del Gos, el Roc del Moro... Una llegenda té cada un d'aquells rocs immensos, que s'han anat trametent, de l'una a l'altra, les mils generacions que en pelegrinació devota han pujat a la muntanya.

Un, sobre tots els altres, surt alterós i els domina: és el de Sant Geroni, de 1.236 metres d'altitud. Des de son cim pot dir-se que es divisa tota la nostra terra, fins al Pireneu, fins al Montsec, de Lleida, fins al Montagut, de Tarragona, i que es divisa, també, tot el nostre mar, fins a Mallorca. La tradició suposa que a aquest cim pujà el nostre gran Rei En Jaume, abans d'emprendre les conquestes que tant havien d'eixamplar els dominis de Catalunya. La imaginació potent de Mossèn Cinto, en veure el Rei dalt d'aquell turó, li fa exclamar:

Quin pedestal per l'estàtua!
Pel gegant, quin mirador!

Des de temps molt antics ha estat escollida aquesta muntanya com a lloc de devoció, com a temple immens, com a monument de la fe dels catalans. En una escriptura de dotació, de l'any 888, atorgada per Wifred I al Monestir de Santa Maria de Ripoll, es parla ja de les esglésies del lloc anomenat Montserrat, situades dalt de la muntanya i a la falda de la mateixa. Idèntica possessió confirma, l'any 919, el Bisbe de Vic, Jordi, en una escriptura, essent refermada per altres dues posteriors, una del Comte Sunyer, de Barcelona, i l'altra del rei Lotari, de 982, en les quals s'expressa que es dóna a Ripoll el Montserrat amb les esglésies de Santa Maria, Sant Iscle, Sant Pere i Sant Martí.

Aquestes esglésies estaven escampades arreu de la muntanya i ocupaven pics alterosos o llocs de vegetació frondosa. Algunes foren famosos monestirs, com el de Santa Maria, avui encara viu i potent, i el de Santa Cecília. Les altres en general, foren ermites habitades per anacoretes que escollien aquells llocs per a fer una vida de penitència i recolliment i oració. La Santa Cova, Sant Iscle i Santa Victòria, els Apòstols, Sant Miquel, Santa Cecília, Santa Agna, Sant Jaume, Santa Caterina, Sant Onofre, Sant Joan, Santa Magdalena, Sant Jeroni,

Sant Salvador, la Santíssima Trinitat, Sant Dimes, Santa Creu i Sant Benet... aquestes eren les esglésies que omplien aquella muntanya, els altars d'aquell immens temple; algunes encara avui es conserven i són obertes al culte; altres estan ja enrunades.

JOAN GARÍ

Entre les mil llegendes i tradicions que es conten d'aquesta muntanya i de sos cims i de ses coves i de ses ermites, una n'excelleix i brilla més que no les altres, una que pot dir-se per antonomàsia la llegenda del Montserrat. Mil poetes l'han cantada, mil veus l'han repetida...

Fent vida d'ermità, en una cova oberta en el més altiu d'aquells cims, dormint sobre la dura roca i alimentant-se d'herbes del bosc, vivia un valencià molt devot, En Joan Garí. La fama de la seva santedat s'era estesa arreu, tant, que arribà al mateix infern, i el Diable, decidit a perdre'l, es féu també anacoreta del Sant Montserrat, penjant son niu en un penyal alterós, no lluny del que Garí habitava.

Alhora, el Diable se n'entrava al cos de Riquilda, la filla del Comte Wifred, que allí al Palau de Valldaura de Barcelona, quedava dels mals esperits possessa, amb esglai de sos pares i tot el poble que se'n dolia.

Metges de tots els indrets, homes vells que tot ho endevinen, monjos de gran santedat, han vist la princesa i han dit que son mal no el curen pas medicines, que té el dimoni dintre el cos i que és precís l'exorcisme.

Riquilda és portada a la Seu i fets tots els ritus del cas, davant del poble, que resa i plora. El dimoni no surt pas d'aquell cos, sinó que a cada moment sembla posseir-lo més fort i més endintre. El monjo que fa el sant exorcisme diu, a la fi, que l'enemic sols eixirà després que Joan Garí hagi pregat nou dies i nou nits tenint la princesa a la seva cova.

Muntanya amunt va el Comte Wifred, amb patges i cavallers, portant sa filla possessa. Astorat els veu arribar el penitent, que no pot alliberar-se de la comanda del Comte, per més que hi fa resistència.

Ja s'han quedat Garí i Riquilda ; ja el dimoni tempta l'anacoreta, que no prega amb la unció d'abans, que no eleva son cor enlaire, sinó que el passeja arran de terra, que sent tota la misèria del fang triomfant sobre l'esperit ; ja es desperta forta tempesta ; ja Joan Garí ha caigut en la temptació.

Corrent com un boig per la muntanya, arriba el penitent a la cova del Diable i li confessa son pecat. El fals anacoreta fingeix esborronar-se'n, i als precs de Garí de què li digui què ha de fer per a lliurar-se'n, li allarga un coltell de fulla mora per a què l'enfonsi al coll de Riquilda i tregui així del món qui pot descobrir-lo.

Drecera avall davallen els dos homes, l'un brandant el coltell, l'altre l'aixada corba. Mentre el Dimoni cava la fossa, Garí pren la vida a la princesa Riquilda. Un cop morta la colguen a terra, omplint amb rocs i amb branques la fossa.

El Domini reprèn sa pròpia fesomia, al temps que la campana de Sant Iscle toca a morts tota sola... Joan Garí es dóna compte llavors de son gran crim i vessa llàgrimes d'arrepentiment i llança crits d'angoixa, i abandonant la muntanya santa, on és indigne de morar, s'encamina cap a Roma, per a demanar el perdó de son pecat al Sant Pare.

La penitència li ha estat imposada : puix com a bèstia ha pecat, ha d'anar com una bèstia. Caminarà de

mans a terra, creixerà el pèl sobre tot son cos, restarà privat de la paraula, menjarà sols arrels i fulles verdes... fins que un infant acabat de néixer l'enteri del seu perdó.

Així torna a la muntanya santa i així viu de nou en sa cova, plorant i udolant, convertit de penitent en bèstia...

Ha passat molt temps. El Comte Wifred va de cacera pels boscos de Montserrat ; de prompte sona el corn, els gossos s'arremolinen, els ballesters hi fan cap... i troben Garí dins de sa cova, a qui prenen per una fera estranya. En veure que és manyaga li posen una corda al coll i l'emmenen cap a Barcelona, deixant-la al Palau.

Passen dies i setmanes, i tot el caseriu de Valldaura està de festa pel bateig del nou fill del Comte Wifred. En acabar el dinar, per a distreure els convidats, el Comte explica la cacera que feren de l'estranya bèstia, la que fa portar a la sala. Tothom l'esguarda encuriosit, li tiren ossos i l'amanyaguen, i, tot d'una, desvetllant-se l'infant que acabaven de batejar, diu, dirigint-se a la bèstia : «Aixeca't, Joan Garí, que Déu ja t'ha perdonat.»

I mentre l'infant torna a cloure els ulls i a emmudir, la bèstia es redreça i recobra la parla.

En mig de l'astorament de tots, el Comte i la Comtessa demanen noves de Riquilda. Garí explicà el succeït i obté el perdó dels apenats pares.

Els Comtes volen veure sa filleta morta. En trista corrua es dirigeixen a Montserrat, guiats per l'anacoreta, i en ésser al lloc que aquest assenyala i treure els rocs i les branques que tapen la fossa, troben Riquilda, no morta, sols dormida, amb un senyal vermell al coll, com un collaret, en el lloc on penetrà el coltell homicida...

~

EL MONESTIR

Sembla que cap a l'any 546, el monjo Quirze, que alguns diuen deixeble del mateix Sant Bernat, va fundar un Monestir, al peu de la muntanya de Montserrat, al lloc on avui hi ha la vila de Monistrol.

Quan la invasió dels alarbs, els monjos varen haver de fugir d'aquell lloc i amagaren sota terra, en un recó de la muntanya, la imatge de la Verge que veneraven.

A les darreries del segle IV la imatge fou retrobada, per obra de miracle. Uns pastors que guardaven sos ramats a les vores del Llobregat, veien cada vespre baixar del cel uns estels que es posaven sobre un lloc de la muntanya, al mateix temps que s'oïa mística música i s'estenia regalada flaire. La nova corregué pels masos i pels pobles d'aquella rodalia i arribà a Manresa, on es trobava Gothmar, Bisbe de Vic, qui posant-se al cap de tot el poble, en sant romiatge, es dirigí al lloc assenyalat per l'aparició, i dins d'una cova altíssima, en mig d'una gran roca encinglerada, fou trobada la Imatge Santa de la Verge. No creient poder-la deixar en aquell lloc, decidiren portar-la cap a Manresa ; però quan feia poc que caminava la processó joiosa, la Imatge es féu immòbil, demostrant així son desig de romandre per sempre més en la muntanya santa. Allí se la deixà, en modesta capella, primer, en grandiós Monestir, després, manat aixecar pel comte Wifred, posant-hi monges benedictines, de les de Sant Pere de les Puelles, de Barcelona, i deixant a son cap, com Abadessa, a Riquilda, la filla del Comte, l'heroïna de la llegenda de Joan Garí.

Les monges no hi foren molts anys, puix el 986, el Comte Borrell, tement que els moros, que encara eren

per aquells voltants, poguessin afrontar-les, les retornaren al seu primitiu Monestir de Barcelona, posant a Montserrat monjos benedictins, dels de Santa Maria de Ripoll, essent En Raimond el primer prior.

I comença llavors la història, que bé pot qualificar-se de gloriosa, d'aquell sant Monestir, que va ésser eixamplat i reedificat diferentes voltes i constantment enriquit fins a venir a ésser una de les joies més preades de la nostra terra.

El Papa d'Avinyó Pere de Luna declarà el Monestir de Montserrat directament subjecte a Roma i elevà la seva dignitat de prior a la d'Abat mitrat. Un d'aquests Abats, Fra Julià de la Rovere, que era Cardenal, va ésser elegit Papa i va ocupar la cadira de Sant Pere, l'any 1504, amb el nom de Juli II.

Després de la unió de les corones d'Aragó i Castella, pel casament de Ferran amb Isabel la Catòlica, el Monestir de Montserrat va ésser incorporat al de la mateixa orde de Valladolid. Al cap de poc temps començaren a portar-se a la nostra santa muntanya monjos castellans, que se n'apoderaren per complet, enviant els catalans als monestirs de Castella, de Nàpols, de Sicília, i suposantse que passaren altres a les Indies, amb Colom i amb el montserratí P. Boyl, al qual consta que acompanyaven dotze benedictins. Aquella santa casa, catalana de soca a rel, restà completament castellanitzada, provenint d'aquell temps la frase : *Hable usted cristiano,* amb què els monjos que s'havien apoderat del Monestir reprenien els fidels que s'acostaven al confessionari i parlaven en català.

La divergència i el trastorn que aquests fets produïren duraren molts anys. Els Diputats de Catalunya i els Consellers de Barcelona dirigien constantment queixes als Reis. En elles es deia que els diners de Catalunya s'enviaven per a sostenir altres Monestirs de fora de la nostra terra ; que els monjos repellien amb mals *modos* els pobres pagesos que els parlaven català, per no

entendre altra llengua; que essent castellans tots els superiors, «és més creguda la mentida del més mal religiós castellà que la veritat del més sant català»; «que dins espay d'un any y vuit mesos que dura esta pretensió, són morts cinc monjos catalans i un italià, lo que ha causat gran spant a tots els demés que restan y a llurs parents gran sentiment; y senyaladament la mort de Fra Jaume Pasqual, que morí lo primer divendres de quaresma, lo qual aprés haver dinat en la enfermeria y ab poca indisposició, lo prengué greu mal y fou de tal manera, que per molta diligència se donassen noy fou a temps la extrema unció; y dels catalans malalts, que en dit temps són entrats en la enfermeria, quasi la major part són morts, y molt al contrari, que havent-hi entrat castellans molts, non ha mort quasi ningú per lo qual y per molts senyals que aprés mort lo dit Jaume Pasqual se mostraren en sa persona, se té sospita y alguna evidència se li hauria aiudat a morir»... Totes aquestes instàncies acabaven amb la petició de què amb els convents de l'orde dels pobles que formaren l'antiga Corona catalano-aragonesa es constituís una província separada de la de Castella, «pus los naturals desta Corona no van a Castella a alterarlos los Monestirs, no serà molt que ens deixen estar en pau en aquesta casa, que està en nostra Pàtria».

La qüestió estigué en peu i sense resoldre durant molts anys. El lloc-tinent de Carles V, l'infant Felip, que després havia d'ésser Felip II, donava la raó als catalans; se n'ocupaven amb freqüència les Corts i la Santa Seu... però fins que vingué aquella separació no es trobà la pau tan necessària en un lloc d'oració i santificació com aquell.

Els francesos, el 1811, cremaren i saquejaren el Monestir, quedant destruïts per sempre més la notable Biblioteca Musical que hi havia, una de les més riques d'Europa; la important collecció d'Història Natural for-

mada per Fra Mauro Ametller i tot un tresor d'art reunit amb l'esforç de vint generacions.

Durant les lluites civils del segle XIX va patir aquell Sant Monestir ; fins i tot la Imatge de la Mare de Déu va haver d'ésser portada a Barcelona, on va estar mig any, en l'església de Sant Miquel Arcàngel, prop de la Casa de Caritat. L'any 1844, després de la deplorable guerra dels set anys, començà l'erecció del Monestir actual, que ha durat fins als nostres dies.

Aquell Monestir ha estat sempre una llàntia encesa en honor de la Verge, erigida Patrona de Catalunya ; davant de son altar s'han agenollat els Reis i els sants i els guerrers i els homes tots, essent tan gran la devoció dels catalans, que ha enriquit l'església amb mil tresors, que ha assenyalat la muntanya amb les estacions del Via-Crucis i amb els misteris monumentals del Rosari i que en pelegrinació ininterrompuda, que no s'acaba mai, pugen a la Santa Muntanya, fent solemne professió de la seva fe i del seu patriotisme, sentiments que enlloc estan tan fosos com en aquell cim, aixecat al bell mig de la nostra terra i acostat al cel.

MONTSENY

La primera muntanya de Catalunya que s'apareix al viatger que hi arriba pel mar de llevant, és la del Montseny, verda, majestuosa, quasi sempre amb el cap blanc... És la muntanya catalana per excel·lència ; és un mirador sobre Catalunya. Els fills de la nostra terra la segueixen i ressegueixen en totes direccions ; s'enfilen cap els cims

alterosos de les Agudes, de Matagalls, del Puig de l'Home; es delecten en les valls úniques de Santa Fe i Pla de l'Espinau; escolten la cançó de la Font de Sant Marçal; veuen baixar esbojarrada la riera de Gualba; somien en les fades del Gorc Negre...

L'Aribau, en sa famosa «Oda a la Pàtria», dedica son record amorós a la muntanya volguda:

Adéu tu, vell Montseny, que des ton alt palau
com guaita vigilant cobert de boira e neu
guaites per un forat la tomba del jueu...

i expressa com li era familiar:

Jo ton superbo front coneixia llavors
com conèixer pogués lo front de mos parents...

i diu conèixer el so de sos torrents

com la veu de ma mare o de mos fills los plors.

Assentada entre les tres belles comarques de La Selva, el Vallès i la Plana de Vic, tot seguit crida l'atenció al viatger que ve de Barcelona, destacant, entre l'ondular de la cortina muntanyosa de la costa la seva línia ferma i obstinada que sense cap desmai i d'una volada sap guanyar la més arrogant altura. Acosteu-vos-hi, i a mesura que se us presentarà més imponent la seva massa, descobrireu més elements de bellesa: coberta d'arbreda en tota la seva falda, s'adorna fins l'altura amb un mosaic de sembrats i de vinyes i amb masies blanques i encisadores. Quan el sol va a la posta i trenca sos raigs oblics sobre el gran tors muntanyós, tot el Montseny sembla patinat d'or vell, com un gran retaule... Deia un somiador que en les nits de lluna el Montseny li apareixia com un colossal sentinella la llança del qual era el pic de les Agudes i l'escut el massís de Matagalls.

El nom de Montseny surt en la història, en la llegenda, en la poesia, en la religió... L'ermita de la Verge del Coll fou edificada pels àngels; en una de ses coves

s'extasiava, a l'edat de vuit anys, el místic vigatà Sant Miquel dels Sants, i en altra feia penitència Sant Segimon, qui per aquelles aspreses havia deixat la corona de Duc de Borgonya ; a la baga d'Espinzella hi ha la cova d'En Roc Guinarda, el bandit famós, i per allí havia fet ses principals correries En Serrallonga...

SANT LLORENÇ

Aspra i rocosa, com la mateixa serralada pirenenca, és la muntanya de Sant Llorenç del Munt. S'aixeca majestuosa i imponent en el cor de la Catalunya vella, dominant la plana del Vallès, a pocs quilòmetres de Terrassa. Anant-hi des d'aquesta ciutat té la forma d'un enorme penyal massís ; si hom la mira pel cantó de Castellar sembla una llarga muralla de gegantines fortaleses.

La muntanya està plena de llocs encantadors, de punts de vista esplèndids, de recons poblats d'espessa arbreda, de grans massissos de pelada roca...

En som cim, anomenat La Mola, a 1.200 metres d'altura, s'aixeca el Monestir, fundat en els primers temps del Comtat de Barcelona, consagrat solemnialment, després de la seva reedificació, en 1064, pel Bisbe Berenguer, a petició del Comte Ramon Berenguer i la Comtessa Almodis, enriquit amb tota mena de donacions i privilegis, com era costum en aquell temps, i els Abats del qual usaven mitra, bàcul i altres insígnies pontificals. Sembla que en un principi aquest Monestir era independent i lliure ; però ja en temps molt remots se'l trobà dependent del de Sant Cugat del Vallès.

L'església està construïda amb pedra de la mateixa muntanya, una mena de pedra esmoladora roja, i és de petits carreus rústegament desbastats. És una reproducció occidental de les basíliques que es construïen a Orient en els segles V i VI; un record arcaic intermig entre les primitives basíliques amb cúpula, el pes de les quals era estrebat per voltes de canó parallèles a la nau, i les altres posteriors en què la cúpula s'aixecava al centre del plànol en forma de creu. És una perfecció de l'obra de les petites esglésies rurals, característiques de Catalunya en aquell temps.

Fins a mitjans del segle XVI estigué en tot son esplendor aquell Monestir; després s'inicià sa decadència, fins que el dia del Dijous Sant, del 1809, les tropes napoleòniques el profanaren, emportant-se'n tot el de valor. Llavors restà el temple abandonat, fins que modernament es restaurà i es restituí al culte.

Un gran atractiu de la muntanya de Sant Llorenç el constitueixen les coves, obertes en son ventre, algunes de les quals són ben famoses, com la Simanya, la del Drac, la de Sant Agnés, la del Frare. La cova Simanya és de sorprenent grandiositat; després d'una entrada espaiosa es troba com una plaça i camins llargs i abruptes, en diverses direccions; tot animat per les figures estranyes i caprícioses que formen les roques... La fantasia popular ha donat neixement a moltes llegendes de bruixes i de monstres i de feres, que han tingut per habitació aquella cova. El cronista Pujades, primer, i després En Pi i Margall, deixaren escrites descripcions de la cova Simanya, en llenguatge pintoresc i ditiràmbic, amb elogis indubtablement exagerats a la seva bellesa i als seus misteris.

Lligada íntimament amb Sant Llorenç de Munt hi està la llegenda del Drac, que s'ha trasmès viva a través de les generacions i a la que dóna calor i aspecte de versemblança el fragment de costella del famós animal que contempla tothom qui puja a la muntanya.

Quan els moros veieren que havien de deixar aquesta terra, perquè els indígenes els feien la vida impossible, idearen una manera de venjar-se. A aquest fi, portaren de son país un monstre de dues espècies, «que corria com un bou i volava com un ocell de rapinya». El desembarcaren pel riu Llobregat i l'anaren pujant tan amunt com pogueren. Per fi el deixaren en una cova de Sant Llorenç.

El monstre era jove, i els moros l'anaren alimentant durant més d'un any, portant-li ovelles, que deixaven en la cova amb les cames trencades, per a què no fugissin. Feta ja gran la bèstia i abandonada pels moros, començà a estendre son vol, perseguint primer els ramats, fent presa, després, en els homes. La seva força era tanta, que s'emportava enlaire una vedella de gran tamany; amb ses ungles i son bec feia trossos les peces més corpulentes.

L'espant regnava en tota la comarca, enterant-se amb pena de la nova el Comte de Barcelona. Per disposició d'aquest marxà cap a Sant Llorenç, amb un esquadró de llancers, el cavaller Spes, que havia estat a l'Africa i vist algunes feres semblants. Descobriren el monstre menjant-se un home. I tan bon punt veié aquell l'esquadró format, amb les llances a l'aire, es precipità sobre d'ell, però en topar amb les llances s'enlairà altre cop, volant, donant uns brams i uns xiulets que atemoritzaven. Tiraren-li algunes sagetes, però era el mateix que si topessin en un roca. Quan els cavallers tornaren allí on havien deixat els cavalls no els trobaren, perquè així que havien vist la fera s'espantaren de tal manera, que per fugir es precipitaren d'aquelles altures i moriren tots. Avui encara us ensenyen un cingle espadat que s'anomena *dels cavalls*.

El cavaller Spes s'entornà a Barcelona i explicà al Comte la feta. Després de molts enraonaments i essent més esgarrifoses cada dia les noves que arribaven de les

malifetes del Drac, el Comte resolgué, confiant en la misericòrdia de Déu, emprendre ell mateix la batalla amb la fera.

L'escomesa fou terrible i amb tots els detalls l'expliquen les velles relacions. El Comte, armat d'una feixuga branca de roure, esperà sol al Drac, al qual estemordí d'una tabanada així que aquest anà per a tirar-se-li sobre ; a la segona escomesa, la bèstia prengué la branca al Comte, i trencant-la amb les seves urpes i portant-ne la meitat en cada pota, les posà de manera que formaren una creu, la qual omplí de fe i esperança al Comte lluitador, qui aprofità el moment per a tirar sa llança africana contra la bèstia, amb tanta fortuna, que travessant-li el ventre li sortí més de dos pams per darrera ; bramant i xiulant, travessat per la llança i sense deixar els dos tions de roure, el Drac escometé novament al Comte, que en aquell moment assolí clavar-li l'espasa dalina a un costat. La bèstia es remuntà encara, deixant anar un raig de sang, fins que presa de ràbia i desesperació arremeté novament al Comte i se l'emportà enlaire, aconseguint aquest llavors acabar de clavar-li la llança, que li travessà el cor. Deixà anar sa presa la fera, i udolant horriblement i desangrant-se, anà a caure en el Puig de la creu.

Hom llevà la pell a la bèstia i l'omplí de palla, per tal que tingués l'aspecte de quan era viva. I així fou portada a Barcelona, acompanyada de la gran comitiva que hi havia acudit en conèixer la feta del Comte. Pel camí es despoblaren els llocs per a poder veure el monstre ; i en ésser prop de la capital els reberen la Comtessa i el Bisbe i les dames i els cavallers i la clerecia i el poble, fent entrada triomfal amb grans aclamacions el Comte Wifred, anant a l'església major, a donar gràcies. Allí li fou precís anar-se detenint per a fer relació als Comtes i als Barons de França de l'extraordinària història del Drac de Sant Llorenç de Munt.

LA TERRA

II. — LA PLANA

L'APROFITAMENT DE LA TERRA

La muntanya domina a l'home, se li presenta com una força gegantina que l'empetiteix i l'humilia, com cosa no conquerida que li amaga misteris, li produeix sorpreses, li ofereix perills... Podem dir que la muntanya és mare de l'home.

La terra plana, en canvi, és dominada per l'home, és treballada i és vençuda, és feta tal com l'home vol, és obligada a produir i a procurar-li l'aliment... Podem dir que la terra plana és filla de l'home.

Per mitjà dels conreus la natura és humanitzada, la terra es converteix en font de vida i element de riquesa. Res no dóna tan exacta idea de l'aspecte d'avenç i prosperitat d'un país com la contemplació de la seva terra plana. N'hi ha prou amb fixar-se en l'estat dels conreus, en l'aprofitament que s'ha sabut fer de les terres, per a poder judicar sobre els graus de cultura i civilització d'un poble. Veieu, a voltes, extensions immenses de terres ermes o aprofitades només amb cultius rudimentaris, amb aquelles plantes d'espiga que no s'ha de fer més que sembrar-les a la tardor i segar-les a l'estiu; veieu que s'usen les mateixes eines que s'usaven segles enrera; veieu que la producció que s'obté és cada any igual en quantitat i inferior en qualitat... Tingueu per segur que allí hi viu un poble caigut, un poble endarrerit, sense cap desig de prosperar i enriquir-se; tingueu per segur que aquell poble en l'aspecte intellectual pre-

senta els mateixos erms o els mateixos cultius rudimentaris que ofereixen les seves terres.

Veieu, en canvi, totes les terres aprofitades i els cultius exuberants; veieu amb els conreus anar enxiquint els dominis de l'erm; veieu usar maquinàries modernes i posar al servei de la terra, l'aigua, l'electricitat, la química... Tingueu per segur que allí hi ha un poble despert i progressiu, un poble ric i avançat; tingueu per segur que aquell poble excel·leix, també, en les disciplines de l'esperit...

Per això l'extensió territorial d'un país poc significa. Res no en treu un poble de tenir molta terra, si no la sap o no la pot aprofitar. Les tradicionals estepes russes o les pampes argentines, per extenses que siguin, no constitueixen pas elements de vida i de riquesa. És només la terra aprofitada la que té valor; és només la terra que es conrea i es fa produir, la que representa un dels elements bàsics de la Pàtria.

Per això la Pàtria no sols s'engrandeix amb les anexions i les conquestes d'altres territoris, com molts creuen. A voltes amb això el que es fa és empobrir-la i matar-la. Napoleó deia que qui assoleix fer produir dues espigues allí on abans només se'n produïa una, dobla el territori de la Pàtria. I és ben cert. Qui planta ceps o pins en un territori que abans era erm; qui converteix en regadiu una terra de secà; qui sembrant amb arades giratòries mogudes per grans tractors i amb molts adobs, dobla o triplica la producció d'una terra... fa obra tan patriòtica com qui estableix una nova fàbrica o posa en explotació una mina o dóna a la llum una publicació notable sobre alguna disciplina intel·lectual.

~

LES CONDICIONS DE LA NOSTRA TERRA I L'ESFORÇ PER A CULTIVAR-LA

Les grans planes no existeixen sinó en punts molt comptats, a Catalunya. Representen una part reduïda de la superfície total del seu territori.

La plana d'Urgell és la més extensa de la nostra terra; més petites són les de l'Empordà, del Llobregat, de Tarragona, de Tortosa... Molts que s'anomenen plans o planes, ho són d'una manera molt relativa: així succeeix amb la plana de Vic, el Pla de Bages, el Pla de Vilafranca... Hi ha planes a altituds considerables: les de Calaf i Sant Guim, són a 800 metres. En molts llocs de la Serra del Cadí, altres dels partits de la Seu d'Urgell, de Sort, de Tremp i sobretot de la Vall d'Aran, les planúries només tenen uns quants metres.

Els catalans conreen i fan produir tota la terra plana i fins i tot moltes vessants de les serralades i dels turons. Tothom ha contemplat les petites feixes formades en els pendents, aguantant la terra amb trossos de paret seca, formant com grades d'amfiteatre.

Va haver-hi un temps en què es difondia la creença que tota l'Espanya era un país privilegiat per la naturalesa, una veritable terra de promissió. La llegenda del *Jardí de les Hespèrides,* estesa per tota la península, feia creure en una terra fertilíssima, que produïa quasi sense treball, materialment coberta de les més belles flors i dels fruits més ubèrrims, regada per l'aigua de mil fonts, amb el ventre ple de rics minerals...

Novella, pura novella. En quant fa referència a Espanya, la terra que pugui anomenar-se fèrtil queda reduïda escassament a una desena part del total. Són les hor-

tes de València i Múrcia i una part d'Andalusia, la rica vegetació de les quals pot haver donat lloc a la llegenda de l'hort de les àuries taronges. El restant és pobre.

Catalunya no està en condicions agrícoles favorables. Sa terra, per terme general, no és sinó de mitjana qualitat i les pluges hi són repartides molt desigualment. Es passen sovint quatre i cinc mesos sense caure una gota d'aigua, perdent-se per l'eixut les collites ; i sovint, també, quan plou, ho fa a bots i barrals, negant els camps i emportant-se'n les plantacions.

Això fa que si Catalunya ha creat una riquesa agrícola, és degut molt més a l'esforç humà que no a les condicions de la naturalesa. Amb la dita castellana «*el catalán de las peñas saca pan*» s'ha expressat la constància i la tenacitat de la nostra gent, que a còpia d'esforç i de treball i de sacrificis ha aconseguit fer produir una terra la major part de les voltes magre i ingrata. Els catalans més que *conrear* una terra fàcil i pròdiga, han hagut de *lluitar*, contra una terra difícil, amb clima poc propici.

Se li arrenquen a la terra, a Catalunya, quasi tots els productes ; per això els nostres paisatges són d'una extrema diversitat, sobretot si es té en compte l'exigüitat del territori que els conté. Si, venint de Madrid o de València, s'entra a Catalunya per les comarques tarragonines, la terra té l'aspecte d'un jardí exuberant ; vinyes ufanoses i esplèndides, trencades per línies d'oliveres i per claps d'ametllers i avellaners i garrofers... Si l'entrada es fa per la banda de Lleida, venint de Saragossa o de més al Nord, sorprenen les grans planures urgellenques, amb llurs extensions d'oliveres, amb llurs blats o amb llurs rostolls, a ple sol... Si hom es presenta a la Serdanya, la verdor i humitat de sos prats fa pensar en un recó de Suïssa. La regió pirenenca és coberta de boscos ; les baixes comarques gironines, d'arbres de ribera ; el Penedès és una vinya inacabable ; a la costa de Llevant arrenquen tres o quatre collites a la terra...

En els productes que s'obtenen de l'agricultura, a la nostra terra, s'hi observen no ja la més gran varietat i diversitat, sinó fins el contrast. Es conreen les plantes d'exigències meteorològiques més diferents, des del cep i l'olivera, propis de climes càlids, fins als prats i als boscos, que sols es donen en les regions alpines. Un exemple típic i constant d'aquest contrast l'ofereixen els nostres jardins, en els quals creixen junts la palmera i l'avet, símbols de la vegetació dels climes més extremats.

A Catalunya, generalment, no es fa reposar la terra, com es practica encara en moltes comarques espanyoles —els països del *barbecho*—, on creuen que després d'un any de treballar la terra n'ha de passar un altre descansant. La mancança d'elements que pugui tenir la terra es supleix amb l'adob. El nostre país ha portat la davantera, a Espanya, en l'ús dels adobs animals, primer, en els guanos del Perú, després, i en els adobs químics, últimament.

Fins a un tros de Catalunya purament estepària se la fa produir : és una regió que comprèn des de la ratlla del Cinca, contenint tota la plana d'Urgell, que constitueix son centre, i arribant fins a Cardona, situada sobre els turons de sal pura, coneguts de tot el món, la sal característica i determinant de l'estepa. Els rius Segre i Salat, amb llurs nombrosos afluents, molts d'ells salins, recorren aquesta regió estepària, que té d'extensió uns 4.500 quilòmetres quadrats.

El treball esforçat de l'home ha fet productiva una bona part de dita regió : l'Urgell. Aquella gran plana, amb totes les característiques estepàries, amb el sol roent cremant la terra erma, anava morint, lentament, veient com fugien els seus homes... Però el miracle d'un canal fou realitzat, un canal que fecunditza tota la comarca, i avui se la veu pròspera i floreixent, convertida en un dels paratges més productius de Catalunya.

L'eixamplament, cada dia creixent, de la zona de regadiu, va empaitant l'estepa, va reduint-la. Tant de bo

aviat l'hagin treta del tot de la nostra Catalunya! Ofereix això contrast amb les altres regions estepàries de la Península—que comprenen 72.000 quilòmetres quadrats d'extensió—i la major part de les quals estan improductives, per la creença que hi ha que en elles no s'hi pot donar la vegetació, creença equivocada que s'encarreguen de desmentir, per una part, els vestigis que encara queden d'importants obres de rec que hi havia hagut en temps antics en dites terres, i per altra part l'exemple del que els catalans hem fet amb aquesta plana d'Urgell.

EL CONREU DE LA TERRA A CATALUNYA DES DE L'ANTIGOR

És de tots els temps que s'ha treballat i s'ha fet produir la terra, a Catalunya. En l'època primitiva, durant les invasions, els productes que aquí s'obtenien eren conduïts en grans quantitats cap a les costes del mar. Des d'elles sortien, amb diferents destins, carregaments de grans, de vi i d'oli, i de lli i d'espart, i de mel i de cera...

El vi laietà, negre i espès, que produïa la nostra costa i el territori de Barcelona, era consumit en gran quantitat a Roma, igual que el de Tarragona i Lleida. «Els vins de la Laietana—deia Plini—tenen fama d'abundants; els de Tarragona i de Laurona, d'escollits.» Marcial satiritzava així a l'intemperant Sextilià: «Puix que beus massa, prega al taverner que et procuri espès most de Laietània.» I burlant-se de l'eixerit Umbert, qui en les festes saturnals només li havia fet present de coses mi-

serables, anomenava entre aquestes: «Una negra estiva d'arrop laietà.»

La prosperitat de l'agricultura en aquesta terra s'afermà després de la invasió dels sarraïns, que establiren les primeres sèquies o canals per a regar, les restes de les quals construccions pregonen encara avui dia la formidable empenta que al progrés agrícola donà aquella raça.

Els monarques francs, després; els comtes sobirans, més endavant, i els monestirs, sobretot, estimularen tant com pogueren el conreu de la terra. Veritables herois de la Reconquista eren aquells monjos que de les esglésies que reconstruïen i dels monestirs que edificaven, en feien —al mateix temps que temples de la fe i fogars de la caritat i sales d'estudi—grans centres de treball i d'extensió dels conreus, robant l'espontaneïtat nadiua als boscos, acotant prats als marges dels rius, alumbrant aigües, cridant gent—la gent dispersa per la guerra i la immensa desolació de la conquesta—i cedint-les-hi terres, amb la condició de fer desaparèixer els erms i conrear-les. Fins i tot s'oferien gràcies espirituals als que se'n quedessin, per així estimular-los a conrear-les. L'any 1145, l'Abat de Sant Cugat del Vallès, junt amb els bisbes de Barcelona, Ausona i Girona, oferien unes terres prometent que aquell que les cultivés quedaria absolt de la tercera part dels seus pecats. Al cap de vuit dies es presentaven deu homes, que pel perdó ofert acceptaven aquelles terres.

A les darreries del segle X començaren a establir-se els típics mercats setmanals de productes agrícoles, que han perdurat amb tot llur esplendor fins als nostres dies. Els propis comtes eren els que feien la concessió del mercat i fixaven el dia de la celebració. Moltes d'aquestes concessions eren fetes a favor d'esglésies i monestirs.

Tenint mira especial, els sobirans, a estimular la concurrència als mercats, havien dictat lleis rigoroses contra els malfactors que causessin danys a les persones o als

béns dels que hi anaven, i fins havia concedit el privilegi, Ramon Berenguer I, de què en temps i lloc de mercat no es poguessin embargar les mercaderies dels deutors ni causar-los-hi molèsties.

Des del segle XIII es troben notícies de què es feia exportació de grans, vins, llegums i altres productes de la terra. En 1296, el Rei Jaume III permet als veïns de Barcelona la lliure exportació dels blats cap a tots els països. Conta Capmany que, el 1301, la nau de Joan Marquet, navegant des de Portfangós a Gènova, amb un carregament de blat, fou arrestada en el port de Cadaqués, per no haver satisfet certs drets son patró. El 1339, a causa de la gran fam que es patia a la Toscana, la ciutat de Sena despatxà comissionats a Catalunya a comprar blat, per valor de deu mil florins d'or, els quals carregaments després es perderen a causa d'un temporal.

L'ORGANITZACIO DE LA PAGESIA CATALANA

L'agricultura catalana s'anà organitzant de forma que contribuí en gran manera a l'esplendor i a la prosperitat de Catalunya. Tant per la manera d'estar constituïda aquí la família pagesa, com per l'engranatge que mantingueren els diferents elements socials que integraven el món agrícola, com pels diversos contractes que s'idearen per a facilitar el conreu de la terra, s'aconseguí que la major part d'ella fos productiva, i que la propietat estigués repartida en porcions que tant s'apartaven del latifundi com de l'excessiva fragmentació i que gairebé no existís aquí el tipus del senzill jornaler.

Amb les formes de la masoveria, el cens, la parceria, la rabassa morta i altres per l'estil, s'estengueren a la major part dels homes els beneficis de la propietat.

No es cregui, per això, que s'arribés a aquest resultat sense convulsions i dolor. D'una formidable sotragada ens parla la història, promoguda pels *pagesos de remensa*.

En temps dels visigots s'havia dulcificat la condició de l'esclau de l'Edat antiga. No era ja la seva condició tan miserable, però continuava, encara, essent servent personal i adscrit a la terra, *a la gleva*. L'home, amb tota sa família, es considerava absolutament lligat a la finca, passant a dependre d'altre amo o senyor quan la finca hi passava.

Un grau més avançat en el camí de la redempció social, però quedant encara l'home subjecte a vassallatge, era el *pagès de remensa*, que trobem existent a Catalunya en els segles mitjos.

Venia obligat a prestacions en espècie i a serveis personals en favor del senyor. Però, a diferència de l'arrendatari lliure, estava obligat a residir en la finca, mentre no en fos redimit pel senyor. Estava, també, subjecte, generalment, als anomenats *mals usos*, per virtut dels quals, i amb pretextos diversos, alguns de caràcter deshonrós per al pagès, el senyor es quedava amb part dels béns d'aquest, o li exigia indemnitzacions quantioses, o prestacions personals denigrants.

Transcorrent el temps s'anaven els pagesos mostrant disgustats de l'existència dels *mals usos*, i reclamant la seva abolició. Fins i tot, a pretext de la campanya per l'abolició dels *mals usos*, s'imbuïa en l'ànima dels pagesos la idea d'abolir totes les prestacions, inclús les pensions i censos.

La dissensió produïda passà a vies de fet, i els pagesos s'armaren i començaren correries, pertorbant el país. Posats en aquesta actitud, foren aprofitats per l'avorrida Joana Enríquez i per son espòs el rei Joan II, de la dinastia forastera regnant a la nostra terra des del com-

promís de Casp, per a tenir-los com a auxiliars en la guerra que contra ells sostingué Catalunya. Era la primera volta que la Nació nostra negava obediència a un Rei que, fent-se joguina de sa segona muller, i després d'haver fet matar el fill del primer matrimoni, Príncep estimat dels catalans, atropellava les llibertats de la nostra Pàtria.

I començà aquella guerra de dotze anys, guerra *social i política,* en la que lluitaven d'un costat Catalunya, representada per la Generalitat, amb els nobles i les viles, i de l'altra els Reis, amb els pagesos de remensa. Al principi la guerra fou predominantment social, i havent la sort afavorit a la Generalitat, foren privats de la vida alguns cabdills dels remenses. Després passaren a segon terme aquests i la guerra tingué quasi exclusivament caràcter polític, dinàstic. Catalunya, successivament, elegí per Reis a Enric IV, de Castella, al Condestable Pere, de Portugal, i a Renat, d'Anjou.

Per fi, després de tenir durant llarg temps assetjada Barcelona, Joan II féu les paus amb Catalunya... i no es recordà pas dels remenses. Al revés : anul·là expressament tota promesa que a aquests hagués pogut fer En Verntallat—cabdill dels pagesos a qui el Rei havia fet capità de sos exèrcits—en el sentit de supressió de drets senyorials, limitant aquesta gràcia als que li havien prestat ajuda, als quals es proposava redimir-los «mes que degués pagar-ho de sos propis béns». Els altres devien esperar que la justícia fallés sobre les seves reclamacions.

No quedà, doncs, resolta la qüestió dels remenses, que continuà agitant i pertorbant Catalunya. La seva definitiva solució vingué l'any 1486, dictant el Rei Ferran la Sentència arbitral, a base del projecte de concòrdia concertat pels representants dels senyors i dels pagesos, amb intervenció de la Generalitat i del Consell de Cent.

Aquesta sentència restablí sobre bases sòlides la pau i l'harmonia entre els senyors i els pagesos, i vingué a

instaurar una era de prosperitat per a l'agricultura catalana.

En Solsona, el nostre famós jurisconsult del segle XVI, qualificà de *santa* dita sentència. Un autor modern no català, l'Eduard d'Hinojosa, diu: «Per virtut d'ella, es trobaren ja en l'últim terç del segle XV els pagesos catalans en possessió de la llibertat personal que, a Espanya mateix, no havien d'obtenir els aragonesos fins a principis del segle XVIII, i grans masses de població rural d'altres Estats d'Europa, fins a la segona meitat del segle XVIII o principis del XIX.»

«S'apreciarà millor — continua — la transcendència d'aquest acte i el progrés immens que representa en relació a altres països, considerant que la insurrecció dels anglesos en 1831 no millorà en el més mínim la situació d'aquesta classe, i que si bé després de la guerra dels pagesos alemanys, en la dieta de Spira de 1526 es proposà l'abolició de la servitud de la gleva, la concessió als dits pagesos de la facultat de casar-se sense autorització del senyor i la reducció dels censos i serveis, totes elles foren desestimades, i que del segle XVI data l'empitjorament de la situació jurídica i econòmica de les classes rurals a Alemanya.»

Després d'aquell formidable trontoll s'assolí a Catalunya el que el nostre gran Bisbe Torras i Bages anomena «el concertat equilibri de la propietat territorial». Més que una harmonia, entre tots els elements socials que integraven el món agrícola, hi havia una associació.

Al cim d'aquesta organització es trobava el propietari, el cap de la casa, ofici social que era exercit amb dignitat i amb consciència per aquells homes que de generació en generació s'anaven trametent el dipòsit sagrat de les tradicions de la terra i de la casa, que es consideraven veritables pares de família, en sentit patriarcal, referint-se els seus drets i els seus deures com a tals, no sols als seus fills segons la carn i la sang, sinó també als que amb ells cooperaven al treball i a la pro-

ducció, podent-se donar el cas d'aquell cap d'una família antiquíssima i molt distingida, que deia que fins els femetaires li eren parents.

I així eren aquelles *Cases de pagès* catalanes, aquelles *Cases pairals* anomenades molt pròpiament pel cèlebre Le Play *famílies soques,* famílies que són com soques, d'on deriven com rebrots altres cases que, enllaçant-se les unes amb les altres, afavoreixen l'esperit de família i són un remei contra l'acció dissolvent i corrossiva del temps.

La nostra terra en quedà plena de Masies, de Masos, de Cases de Pagès, que omplien les planes, que s'enfilaven costa amunt, que coronaven les muntanyes. Les veiem encara avui arrapades a la terra, orientades al sol, plenes de llum, besades pel vent, riques de bestiar, traspassades de pares a fills, guardadores de lleis i tradicions... Eren el prototipus de la propietat familiar, constituïen un patrimoni amb el qual mai no s'era exageradament ric, amb el qual mai no es podia ésser pobre...

Això explica la institució de l'hereu, perquè es guardessin sencers els patrimonis rústecs, perquè no es trossegessin en morir el pare, perquè no s'arrenquessin aquelles *soques* de les quals en depenia tota l'organització social catalana... Això explica, també, aquell costum, quan pel matrimoni d'un hereu amb una publilla s'ajuntaven dos patrimonis, de pactar que tornarien a separar-se, heretant per a cada un d'ells un fill diferent...

~

LA VINYA

Avui l'agricultura segueix essent font de vida i de riquesa en la nostra terra.

La producció més important és la del vi. Catalunya ocupa el primer lloc entre les regions vinícoles d'Espanya.

Ja hem dit que era antic aquí el conreu del cep i la producció del vi. Moments hi hagueren, sobretot durant els dos darrers segles, en què els catalans es llançaren amb boja imprevisió a la plantació de vinyes. Unes temporades d'obtenir d'aquell conreu esplèndids resultats, degut sobretot a períodes àlgids d'exportacions, determinaren aquell entusiasme, veient-se fins i tot arrencar grans extensions de bosc i d'oliverar per a plantar-hi vinya.

L'any 1876 s'exportaren prop de dos milions d'hectolitres de vi; aquesta xifra s'elevava a set milions i mig d'hectolitres al cap de sis anys, el 1882. En aquesta data el vi es venia a deu duros la càrrega, el que constituïa per al pagès un veritable somni.

Però d'aquelles altures havia de caure's al més profund abís. Tot d'una començà a pronunciar-se un nom fatídic : la filloxera. El terrible insecte, que en pocs anys havia mort tots els vinyats de França, féu sa aparició en el nostre Empordà, passant d'allí a Tordera i estenent-se pertot el país. La devastació fou completa, la ruïna general. Tota aquella riquesa enorme, deguda a tantes generacions, fou anihilada ; aquelles extensions immenses de vinya que s'estenien d'un cap a l'altre de la nostra terra, desaparegueren ; milers i milers de famílies, que vivien exclusivament d'aquell conreu, es veieren llançades a la ruïna.

Passada la terrible sotragada que canvià la manera

d'ésser de moltes famílies i de moltes poblacions, el nostre poble, amb una constància heroica, amb una fe infinita en l'esforç del treball, emprengué la feixuga tasca de repoblar les vinyes amb els ceps americans, inatacables per la malura. Als pocs anys es veieren verdejar de nou les nostres plantes i tornà a produir-se el vi en quantitats considerables, malgrat la molta cura que requereix el cep americà i malgrat les boges fluctuacions que ha anat experimentant el mercat del vi, que ha portat seguits alts i baixos en els patrimonis.

La superfície plantada de vinya, a Catalunya, es calcula, avui, en unes 220.000 hectàrees, i la producció de raïm en uns set milions de quintans mètrics.

La graduació dels vins catalans és molt variada. Des dels vuit o nou graus que s'obtenen a les hortes de Lleida, que augmenten a 10 o 12 en els regadius de Balaguer, passant pels 12 o 13 del Vallès i Penedès, fins als 17 del Priorat, es produeixen a Catalunya tota classe de vins, adaptables a totes les exigències dels diversos mercats.

Variadíssims són, també, els tipus de vi que s'obtenen : blancs, rosats i negres, fins i ordinaris, misteles i rancis... Les dues comarques més famoses, que donen el nom als vins que en elles s'obtenen, són el Priorat i el Penedès.

Conegut arreu és, també, el vi anomenat Malvasia de Sitges, d'origen llegendari, atribuint-se la importació del cep que el produeix a uns guerrers catalans que en 1304 el portaren del poble de Nàpoli de Malvasia, a Grècia, i sabent-se que ja en el segle XV s'exportava en grans quantitats a Anglaterra.

Finalment, des de fa molts anys es produeix a Catalunya el vi espumós, que ha vingut a substituir el famós de la Champagne.

~

ALTRES PRODUCTES

Segueix en importància a la producció de vi, la d'oli. Després d'Andalusia, és Catalunya, de les regions agrícoles d'Espanya, la que més en produeix. Llevat de les comarques més fredes i alteroses, totes les demés es veuen poblades per oliveres, l'arbre mediterrani. Algunes de dites comarques arriben a constituir veritables boscos de l'esmentat arbre. A l'Urgell, a la ribera de l'Ebre, a Tarragona, al Vallès, a l'Empordà...

Es calculen en 150.000 hectàrees les destinades a oliveres, a Catalunya, i en un milió i mig de quintans mètrics les olives que produeixen. Es fan olis molt fins, que es dediquen a l'exportació. Borges Blanques i Tortosa són els més importants centres de contractació, que contenen importants molins i als quals acudeixen els agents de les cases estrangeres, que hi deixen veritables milionades.

Es cullen a Catalunya tots els cereals, i principalment el blat. Es calcula que hi ha unes dues centes mil hectàrees de terra destinada a dit conreu i que el promig anyal de la collita és d'uns 2.300.000 quintans mètrics. La gran comarca productora de blat, a Catalunya, és l'Urgell. No produïm, no obstant, tot el blat que necessitem, i es compta que hem de pagar, cada any, a altres pobles, un tribut de cent milions de pessetes, preu del blat que ens fa falta.

Es produeix la garrofa, també en quantitats extraordinàries, i se'n fa d'ella un important comerç. Tota la costa de Catalunya, de cap a cap, conté garrofers, l'arbre típic que s'arrossega per terra i que ha de veure el mar, que ha de rebre sa besada...

Els ametllers i els avellaners abunden més cada dia, sobretot a les comarques tarragonines, produint-se també les demés fruites seques, com nous, castanyes...

Grossa és, igualment, la producció de la fruita que es menja tendra. Es calculà anys enrera el promig anyal de producció, prenent un quinquenni, de les fruites : préssecs, peres, prunes, cireres, pomes, taronges i nespres, únicament en la zona que rega el Llobregat, des de Martorell a Cornellà, i resultà que quasi arribava a vuit mil tones.

En algunes comarques de Catalunya, principalment en el delta de l'Ebre, i més que enlloc en el terme d'Amposta, es cultiva l'arròs, conreu que data ja dels temps dels alarbs i que té el greu inconvenient d'originar febres, a causa d'exigir terrenys pantanosos o enxarcats.

Es produeixen molts farratges, principalment en les grans extensions de prats que hi ha a Catalunya, i plantes d'arrel i de tubèrcul. Entre aquestes últimes sobresurten la remolatxa i, sobretot, la patata. A tot Catalunya es produeix aquest tubèrcul en quantitats extraordinàries, i son conreu és dels més remuneradors. El pla de Barcelona i la seva costa fins a Mataró tenen una gran deu de riquesa amb les patates primerenques, que envien a França i a Anglaterra i a altres centres de molt consum, adinerant-les extraordinàriament.

~

EL CAMP I LA CIUTAT

Trist el poble jueu, que no té terra! En maleir-lo Déu, i punir-lo per son crim immens, el deïcidi, no trobà càstig més gran que privar-lo de la terra. I el dispersà i el condemnà a no tenir mai més terra pròpia.

Disputant-se la terra es fan matar els homes; per la creixença de la terra són quasi totes les guerres; l'ideal suprem de l'home és posseir un tros de terra...

No hi ha res tan generós i esplèndid com la terra. Quan se la treballa amb amor, quan no se li escatima l'assiduïtat i se la rega i se l'adoba, recompensa sobradament l'esforç i dóna, pròdiga, el cent per u.

Els catalans l'han mimada, la terra; en els nostres pagesos hi ha un amor quasi sensual per la terra. La nostra raça ha comprès tota la noblesa i tota la bellesa dels conreus. Mentre que en altres pobles la gent conrea la terra com els forçats fan la feina, com si encara veiés en el treball del camp la conseqüència de la maledicció bíblica, els nostres pagesos quant treballen la terra ho fan amb tot l'amor i amb tot l'art.

És degut això, segurament, a què aquí quasi tothom cultiva terra pròpia, terra que es té, si no en domini, en parceria o a rabassa. Això fa que els conreus de Catalunya es vegin fets amb tant d'amor que poden ésser posats entre els millors del món.

Durant els darrers anys del segle passat i els primers del present, no obstant, s'havia fugit de la terra. La ciutat i la fàbrica exercien una atracció irresistible sobre la gent del camp, i les viles i els masos anaven despoblant-se i anaven mancant braços per a la terra.

A part de les causes generals que arreu del món pro-

duïen el mateix efecte, hi havia ajudat aquí la injustícia amb què la ciutat tractava el camp. S'usava amb to despectiu el mot *pagès*, volent significar amb ell l'home endarrerit, l'home babau, inculte, impolit... I la ciutat no s'havia cuidat de portar al camp aquesta cultura, i aquest avenç, i aquests refinament, la mancança dels quals després tirava en cara als pagesos...

No oblidem que a la ciutat hi arriben més aviat els avenços i les idees noves, que a la ciutat és on generalment aquestes fan bullida, que a la ciutat és on s'acostumen a iniciar tots els grans moviments... Però tot això és xorc si no s'estén pel camp, si no es propaga pels pobles i les masies. Si la ciutat es queda les idees noves, si la ciutat no irradia i expandeix la cultura i els avenços, comet una enorme injustícia, comet un gran pecat d'egoisme.

A Catalunya s'havia caigut en aquest pecat. Rarament es trobaven al camp les obres de cultura i progrés, les obres d'higiene, d'assistència social, de solidaritat humana en general. Anant pels nostres poblets no acostumàvem a trobar més exemples de *ciutadania* que algun cafè de cambreres, algun saló de «coupletistes», alguna timba de joc i les cançons poca-soltes de les sarsueles de darrera hora.

En els últims anys s'ha de reconèixer que s'inicià una saludable reacció. Degut, principalment, a l'obra mai prou ponderada de la Mancomunitat de Catalunya, es veieren pels pobles escoles i biblioteques, telèfons i cursos agrícoles, noves obres i concursos de bestiar... Es veieren, sobretot, aquella munió de cellers cooperatius, *les catedrals del vi,* deguts a l'apostolat social-agrari iniciat per aquell malaguanyat Josep Maria Rendé, l'esforç del qual recollí, també, la Mancomunitat...

De què avui no es pot dir que s'abandoni el camp ens n'ofereix un exemple frapant la ciutat i comarca de Lleida. Aquella ubèrrima plana, la de les fruites sucoses i grasses, aquella horta exuberant i florida, ha tornat a

cridar els homes, i aquests hi han anat de tal manera, que Lleida en menys de vint-i-cinc anys ha doblat el nombre dels seus habitants, havent passat al davant de moltes poblacions industrials que l'avantatjaven i havent arribat a ésser la segona població de Catalunya.

Convé que es reconegui la importància de la terra i la necessitat del seu conreu. Molt sovint es parla de Catalunya com d'un país exclusivament industrial, desconeixent que el fonament, el nervi, la base de la nostra pàtria és la seva vida agrícola.

Per ella es conserven les famílies, per ella es perpetuen les tradicions, per ella subsisteixen vigoroses i fermes les institucions jurídiques i a través d'ella el nostre poble assimila la immigració excessiva d'elements externs.

~

LA TERRA

III. — LES RIQUESES NATURALS

LA CONQUESTA DE LES RIQUESES NATURALS

Déu omplí el món de tresors i dotà l'home d'intel·ligència i de força per a fer-los seus i servir-se'n. A més de fer fecunda la terra i de disposar que l'ajudessin en sa funció creadora la calor del sol i la humitat de l'atmosfera; a més de crear el regne animal, tot ell consagrat al servei de l'home; a més d'establir mil forces secretes—físiques, intel·lectuals i morals—que poden ésser degudament posades en valor per l'home i produir-li incalculable profit... amagà en el ventre de la terra o dipositá en la seva superfície riqueses imponderables, l'abast de les quals és impossible de calcular, perquè con més s'avança en el seu descobriment i en la seva utilització, més es veu que sols s'està al començament.

Podria dir-se que la història de la humanitat no és sinó una lluita per la conquesta i la subjecció de les forces naturals. Cada dia l'home, dotat amb l'arma formidable de la seva intel·ligència, li ha arrencat a la naturalesa nous tresors, l'ha dominada amb més extensió i amb més intensitat, l'ha posada més al seu servei. El que en diem progressos de la ciència, avenços de la civilització, no són més que augments del poder col·lectiu de què disposa la humanitat enfront de la naturalesa; els grans invents, els descobriments més notables, són només secrets que se li arrenquen a la terra o a l'espai, són només esquinços que es van fent en el vel que ens amaga la plenitud de les riqueses naturals.

Les nacions més fortes són les que han assolit posar en més alt valor, treure el major profit d'aquestes forces i tresors que la naturalesa conté; la major part de les guerres, i de les aliances, i de les anexions, i de les conquestes, i de les colonitzacions, tenen per causa la possessió o aprofitament d'unes mines de carbó o de ferro, o d'uns pous de petroli o d'un riu les arenes del qual contenen or...

Els grans moviments d'expansió de les races antigues obeïen a la recerca dels tresors que la mitologia i la llegenda atribuïen a determinats països. Anglaterra perdria sa posició preponderant en el món el dia que s'exhaurissin sos jaciments immensos de carbó. A Catalunya, quan esclatà la guerra europea, s'hauria passat una època de fam i de misèria, impossible d'imaginar, si no s'hagués donat la circumstància de què s'acabava de substituir el carbó que consumien les fàbriques, i que quasi tot havia de venir de l'estranger, per l'electricitat produïda pels grans salts d'aigua del Pireneu.

Aquests exemples, i altres mil que se'n podrien presentar, demostren la importància que per a tot poble tenen aquestes riqueses naturals i l'aprofitament que d'elles sap fer-se i com és necessari comptar amb elles com un dels elements bàsics en què s'assenta la prosperitat i fins moltes voltes la vida mateixa dels pobles.

A Catalunya, un no sap si dir que la naturalesa no ha estat molt pròdiga en dotar-la d'aquests tresors que a alguns pobles ha abocat amb les mans plenes, o que no hem sabut explotar-los i aprofitar-los degudament. El cert és que no es caracteritza el nostre poble per l'existència en quantitats considerables de cap producte natural, com ocorre, per exemple, amb el marbre en algunes regions d'Itàlia, amb el petroli a Bulgària, amb el carbó a Anglaterra i a Astúries, amb el ferro a Bascònia... Tenim aquí manifestacions de molts dels esmentats productes, però llevat del que en algun s'ha fet durant

aquests darrers anys, els aprofitaments que en general s'han realitzat d'ells han estat tan escassos i rudimentaris, que no permeten apreciar la importància dels jaciments.

L'AIGUA

L'aprofitament que amb més constància i eficàcia ha realitzat Catalunya pot dir-se que ha estat el de l'aigua que conté la terra, fent servir la seva força com a motor industrial.

Quasi tots els rius i rieres són aprofitats, fent-los-hi produir cavalls de força que utilitzen les nostres fàbriques.

El Muga mou les petites indústries de Massanet de Cabrenys, Pont de Molins, Parelada i Castelló; el Fluvià dóna vida a les fàbriques de paper de Sant Joan les Fonts, a les indústries d'Olot, a les fàbriques d'electricitat de Figueres; el Fresser facilita la força a les nombroses fàbriques de Ribes i Campdevànol; el Cardoner fecunditza la indústria de Cardona i Súria; l'Anoia mou les fàbriques de paper de Carme, Capellades i Vallbona; el Gayà en fa viure a Pont d'Armentera i Catllar; el Francolí és el motor de les de paper i de filats i de farina de La Riba; l'Ebre, malgrat no tenir condicions de riu industrial, és aprofitat per les indústries químiques de Flix i per molins i fàbriques, a Xerta i a Tortosa...

Però els rius industrials per excellència, els que es pot dir que han estat objecte d'un aprofitament intensiu,

són el Ter i el Llobregat. El Ter ja en sos orígens, a les comarques de Camprodon i Sant Joan de les Abadeses, mou nombroses indústries de filats de cotó; des de Ripoll a Roda no fa més que entrar i sortir de les fàbriques que a cada pas es troben, algunes d'elles d'importància considerable, formant nuclis industrials com els de Ripoll, Torelló, Sant Quirze i Roda; en sortir de les Guilleries, amb son famós salt del Pasteral, alimenta les fàbriques d'Anglés, i després encara les de la Sellera, Bascanó i Girona...

El Llobregat és l'artèria principal de la indústria de Catalunya. En néixer, en ses pròpies fonts, ja forma un salt que nodreix la gran fàbrica de ciments de la Pobla de Lillet, i després, ja fins al mar, pot dir-se que ses aigües no paren d'ésser preses i represes, fent anar seguidament fàbriques de tota mena, donant vida a grandioses colònies i a centres de fabricación tan considerables com Berga, Manresa, Sant Vicens de Castellet, Monistrol, Esparraguera, Olesa, Sant Feliu de Llobregat, Cornellà... Abans d'arribar al mar, aquella aigua tan moguda i remoguda per les turbines, encara fertilitza el pla que porta el seu nom, conduïda pel Canal de la Infanta.

Malgrat aquest gran aprofitament de l'aigua dels nostres rius com a força industrial, quedaven encara totes les fàbriques del Pla de Barcelona, tota la indústria llanera establerta a Terrassa i a Sabadell, les nombroses manufactures de gèneres de punt de Mataró i Calella i totes les altres fàbriques que estan en llocs apartats dels rius, que devien consumir carbó com a motor.

Dels estudis que es realitzaren en fer-se l'«Exposició de carbons minerals» l'any 1901, resultà que Catalunya consumia sobre un milió de tones de carbó a l'any, venint en petites quantitats de les conques d'Astúries i de León i en sa major part de les mines d'Anglaterra. L'any 1905 la importació estrangera passà de set centes mil tones.

Després vingué l'aprofitament de les grans forces hidràuliques del Pireneu. Les neus eternes d'aquells cims, en convertir-se en aigua i saltar cap a la terra plana, produeixen una quantitat incalculable de cavalls de força. Mancava només anar-los a cercar, mancava realitzar les obres necessàries per a fer sa transformació i sa conducció allí on es necessitessin. Això és el que s'ha realitzat en aquests últims anys, per part d'importants companyies que a l'efecte s'han constituït. Les grans obres realitzades i en curs de construcció són principalment en els rius Segre, Noguera-Pallaresa i Noguera-Ribagorçana, l'origen dels quals es troba en la vertent sud del Pireneu. Allí s'han fet els grans embassaments, les rescloses colossals, les centrals immenses ; d'allí arrenquen les xarxes de distribució que com teranyina enorme s'estenen i arriben fins els recons més apartats de Catalunya. Embassaments hi ha per la construcció dels quals hi hagué necessitat de fer desaparèixer tot un poble, que restà per a sempre més inundat en el fons de l'aigua ; la resclosa de Camarassa, que forma un embassament d'una capacitat de 163 milions de metres cúbics d'aigua, és la més alta de les que existeixen a Europa ; el caudal d'aigua amagatzemada en l'estany de Tremp es fa saltar tres voltes consecutives, utilitzant la força de dits salts en altres tantes grans centrals, amb el que s'obté multiplicar per tres una sola força...

I així, aquests milers i milers de cavalls de força, repartits per tota la nostra terra, produeixen l'enllumenat de les poblacions, mouen la quasi totalitat de les màquines de les indústries establertes, fan córrer els tramvies i els metropolitans... I resten, encara, reserves colossals per a l'electrificació total dels ferrocarrils construïts i en projecte i per a l'establiment dels grans forns elèctrics per al tractament dels minerals metàl·lics i per a la gran indústria química destinada a l'obtenció de productes sintètics, nitrats, explosius... Catalunya té un valor industrial incalculable, pel fet de comptar amb re-

serves tan considerables d'energia a distàncies màximes de dos cents quilòmetres d'importants nuclis de població amb centenars de mils obrers amb tradició industrial, amb intel·ligència i capaços de conduir tota mena de mecanismes.

Diu la llegenda que quan es produí el gran incendi del Pireneu es fongueren els immensos massissos d'or i d'argent que aquelles muntanyes portaven dins son ventre i que els rics metalls, en forma de rius, s'escolaren terra avall i cobriren el pla. Aquestes riqueses foren les que atragueren a totes les races primitives.

És probable que res no hi hagi de cert en la llegenda del Pireneu. El que pot assegurar-se és que si realment es produí aquella difusió pel pla de l'or i l'argent fosos en els cims del Pireneu, les races invasores netejaren de tal manera Catalunya d'aquells rics metalls, que no en deixaren ni rastre.

Però si a aquella llegenda no pot donar-se-li valor com a expressió de realitat històrica, el té innegable com a profecia o com a símbol del que havia de succeir molts segles després. Avui pot dir-se que el Pireneu difondeix a mans plenes pertot Catalunya la vida, la prosperitat i la riquesa ; i els fils de coure que arrencant d'aquelles cingleres s'estenen com immensa teranyina per tota la nostra terra, són els veritables rius d'or i d'argent que no s'han d'estroncar mentre el sol de l'estiu—l'incendi de la llegenda—fongui la neu que a l'hivern es posa en aquells cims i que és el veritable tresor de què ens ha dotat la naturalesa.

~

L'EBRE

Déu dotà a Catalunya d'un important element de vida i de riquesa del que no es treu pas tot el rendiment que caldria : el riu Ebre.

L'Ebre és el primer riu de la Península, del que li ve a aquesta son primitiu nom : Ibèria. Nascut al peu de les muntanyes cantàbriques, a Reinosa, penetra a Catalunya per Fayó, el darrer poble oficialment aragonès, després d'haver recollit per la seva dreta les aigües vessants de la *cordillera íbera* i per l'esquerra les que li dóna el massís pirenenc, en sa caiguda meridional. A Mequinensa rep les aigües del catalaníssim Segre, que gairebé li doblen el caudal, i llavors es dirigeix al mar, travessant en son sinuós curs el tou de muntanyes que s'estén per tota l'amplada de la regió tarragonina.

Els geògrafs, ja en els temps antics, estudiaven i descrivien aquest riu ; els poetes cantaven les seves gestes ; els navegants que seguien les nostres costes, els fenicis i els grecs, en trobar-se amb aquella via d'aigua que els convidava a entrar terra endins, s'hi enfilaven i s'escampaven per aquelles ubèrrimes extensions on hi creix ufanosa l'olivera, l'arbre que donava nom al riu, *flumen oleum,* riu de l'oli...

Fecunditza tota aquella regió, rega abundantment les terres que té al costat i les fa altament productives ; és l'eix, junt amb el Segre, que el continua, de la que podríem anomenar Catalunya fluvial, que va des dels Alfacs fins a Lleida i Balaguer.

En arribar a Amposta el riu es va aplanant i forma una gran extensió de terra fangosa, amb molts estanys,

arribant fins a la punta de Tortosa i fins als ports naturals dels Fangar i dels Alfacs, a la dreta i a l'esquerra de dita punta.

El corrent avança fins que es divideix en dos, en la qual forma va a morir en el Mediterrani. Són les anomenades Goles de l'Ebre, que en temps de Napoleó donaren nom a una demarcació oficial del nostre territori. Entre dites goles hi ha un espai, l'illa de Buda, en la que abunden els estanys, i que sovint és envaït per les ones del mar.

L'Ebre fou navegable en altres temps, i aquesta era la seva gran valor, la seva utilitat immensa, que avui s'ha deixat perdre.

Mentre l'obra de la naturalesa no s'alterà el riu acomplí la seva funció a meravella. Les muntanyes vestides de boscos regularitzaven les pluges i el riu portava aigua abundosa i seguida cap al mar. Per ell solcaven els navilis, que carregats dels fruits que es produïen en les seves riberes, els conduïen a les més llunyes terres. Les antigues cròniques, els escriptors de tots els temps, ponderen la importància que tenia la navegació per l'Ebre. Prop de Xerta, en la ribera dreta, existeix encara l'antic Azut, comporta de gran precisió feta pels moros que durant vàries centúries dominaren en la comarca, i destinada al pas de les naus que vadejaven per son curs a fi de salvar el desnivell que allí té la mare del riu.

Les tallades dels arbres de les muntanyes alteraren son curs; son caudal disminuí i es féu irregular; son llit s'anà omplint de les terres que arrossegava i dia arribà que els vaixells hagueren de passar de llarg davant del riu, que ja no els oferia prou fons per a endinsar-se en el seu corrent. S'havia perdut una riquesa enorme.

El remei hauria estat habilitar Tortosa com un gran port fluvial. La seva situació no podia ésser més apropiada. Moltes de les ciutats que han resultat emporis comercials i fins nuclis d'organitzacions industrials potents,

estan posades a la vora d'un riu, a unes quantes hores de la desembocadura: Londres, Anvers, Hamburg, Calcuta, Xang-hai i moltes altres poblacions similars tregueren el màxim partit de llur situació, que els donava els avantatges de tenir a prop el mar obert, la seguretat de restar terra endins i les facilitats que per a la formació de molls i dàrsenes dóna la terra flonja de les vores d'un gran riu.

Tortosa oferia tots aquests avantatges. Sa situació privilegiada la féu ja des de temps antic ressaltar i distingir-se: és l'Íbera dels cartaginesos, és la Dertusa dels romans, és la ciutat cobejada per tots els pobles que tingueren tractes amb l'Occident, és la perla amagada que fins les repúbliques italianes cercaren. Forma l'eix d'una àrea molt gran de producció oliaire, és el punt natural d'eixida no sols de l'Aragó, sinó de l'Espanya del Nord, de tota la immensa vall que forma el riu, la més gran i la més important de les que allotgen els principals rius de la Península.

Tortosa havia d'ésser una gran ciutat, havia de tenir el valor d'una capitalitat en un aspecte general. La decadència i la caiguda de Catalunya la en privaren. La mancança de política fluvial d'Espanya no ha deixat apreciar la valor de l'Ebre i de la situació de Tortosa, i avui aquesta ciutat ha de veure com passa avall l'aigua tèrbola, uns dies furienta i altres mansoia, però sempre inútil sense un rosari de vaixells que duguin al mar els fruits de les terres més pròpiament ibèriques o que hi escampin els productes que la civilització ha creat ací i allà del món i que tant necessiten les comarques endarrerides que somien lluny del mar.

És una vergonya que l'Ebre encara sigui inútil en un temps que necessitem posar en explotació totes les deus de riquesa que la naturalesa ens ofereix.

~

AIGÜES MEDICINALS

Amb les aigües medicinals sí que la naturalesa s'ha mostrat generosa amb Catalunya, tant en quant al nombre com a la qualitat. És una riquesa immensa la que tenim en nostres mans, de la que no hem sabut treure el degut profit, puix si bé algunes d'aquestes aigües fa segles que estan en explotació, d'altres no se'n treu rendiment, i cap de les que s'utilitzen no és font de riquesa com ho són algunes de l'estranger.

Sorprèn que en un territori tan reduït com el de Catalunya hi brollin tants manantials d'aigua medicinal, i sorprèn la varietat d'aquestes aigües, la diversitat enorme de la seva composició. No s'explica això d'altra manera que per la variada constitució geogràfica de Catalunya i pels trastorns que ses formacions han sofert en repetits moments de la història de la terra.

Entre les regions europees dotades d'aigües medicinals, ocupa Catalunya un dels primers llocs ; només en els territoris que formen la província de Girona se'n coneixen més de cent.

Algunes d'elles són notabilíssimes per sa composició o per ses condicions especials, tenint propietats curatives ben remarcables. Les de Caldes de Montbuy, que ragen a 70 graus, són les més termals de la Península ; les purgants de Rubinat són les d'Europa que tenen més quantitat de sulfat de sosa i menys dosi de substàncies estranyes ; les de Caldes de Malavella són ben semblants a les del famós Vichy, tant per sa composició com per la constitució geognòstica de la localitat, que fa reconèixer en les dues una mateixa manera de formació ; les de Tona són entre les clorurades-sòdiques-iodurades,

les que estan més saturades de les conegudes i les que tenen millor agrupació dels elements químics...

Solament a la petita vall de Bohí, en el Pireneus, a 1.550 metres d'altitud, a la vora del Noguera de Tor o riu de Caldes, hi ragen fins a trenta sis manantials, a temperatures entre 6 i 57 graus i tan riques en substàncies de propietats curatives, que no ha mancat tècnic que les ha qualificades de les millors del món.

El cert és que, malgrat el difícil que és el viatge, per les deficients vies de comunicació i la mancança quasi absoluta de condicions de comoditat i confort, les aigües de Caldes de Bohí són universalment conegudes i elogiades, han donat lloc a una copiosíssima bibliografia mèdica i se les hi reconeix propietats eminentment curatives per a una pila de malalties.

És una riquesa que pot dir-se verge, és un filó que està només que assajat, i que el dia que es posi plenament en estat de potència bastarà per si sol per a fer famós i per a enriquir aquell bonic recó de la nostra Catalunya.

Les de Caldes de Montbuy, calentes, eren utilitzades ja per a banys en temps dels romans, com ho proven les runes d'una piscina que es conserven encara en l'establiment en estat de potència bastarà per si sol per a fer trobant-se totes elles enclavades en el petit espai ocupat per la Plaça del Poble. Una, la més famosa, salta per la boca d'un lleó de pedra i és d'utilització lliure; les altres són conduïdes als diversos establiments de banys que hi ha escampats per la població i als que acudeixen en totes les èpoques de l'any nombrosíssims reumàtics.

Les de Tona tenen reconegudes eminents propietats curatives contra l'escrofulisme dels infants i s'utilitzen en diferents establiments que hi ha en el terme d'aquella població.

Les de la Puda de Montserrat, al marge mateix del Llobregat, al peu de la santa Muntanya, on hi ha l'esta-

bliment, són eficacíssimes per a curar les afeccions brianoses.

Les de Caldes de Malavella, que s'exploten avui en diferents establiments d'aquella població, per a efectes curatius, i que estan generalitzadíssimes en el nostre país com a aigües de taula, eren ja utilitzades en temps dels romans. Els vestigis d'obres d'aquella època, modernament descoberts, permeten assegurar que la vila de Caldes, situada al peu de la via romana, era una població termal de gran importància. Al cim del Puig de les Animes s'ha descobert una piscina orientada al Nord magnètic, feta amb carreus de granet del país, voltada per tres graons. En desembarassar-la de la terra que la cobria es trobaren fragments de ceràmica romana, fina i ordinària, moltes monedes, que comprenen des dels asos emporitans de darrers del segle III abans de Jesucrist als petits bronzes de Constatinus, del segle IV de la nostra Era, i un curiós vas fet d'arrel de bruc, que es guarda al Museu de Girona. Major importància tenen les restes de les veritables Thermes romanes descobertes en el Puig de Sant Grau. Allí es trobaren importants vestigis de dues galeries, una d'elles dividida en compartiments, i dues sales quadrades, una amb seients de pedra adossats a la paret. Aquests vestigis es destruïren, però aparegué, després, en el mateix lloc, una piscina rectangular, voltada per tres de sos costats de cinc graons i tenint a cada un de sos angles i al centre els basaments dels pilans quadrats que sostenien els arcs que envoltaven la piscina. Aquests vestigis es conserven avui i foren extrets d'ells grans quantitats de ceràmica, monedes, anelles, claus, bales, ossos i altres objectes.

Les aigües de Rubinat, fortament purgants, s'usen en beguda, si bé podrien utilitzar-se també en bany per a determinades malalties.

Les de Sant Hilari de Sacalm, famosíssimes per a la curació del mal de pedra, brollen en tres manantials de gran anomenada, sobretot la Font Picant. Hi han acudit

sempre els malalts en gran contingent, fins quan per a poder arribar al poble s'havien de fer una pila de quilòmetres en cavalleria, del que no fa molts anys.

Les de Vilajuïga, Santa Coloma de Farnés i Vallfogona de Riucorp han adquirit fort predicament durant els darrers temps.

Les de Cardó, conegudes de molts anys, brollen en diverses fonts que es troben en aquella formosa vall.

Les d'Espluga de Francolí, molt a prop del Monestir de Poblet, carregades de ferro tenen gran anomenada per la curació de l'anèmia.

I moltes i moltes d'altres podríem nomenar-ne, escampades arreu de la nostra terra, sobretot en la regió subpirenenca, i que contribueixen a fer rica Catalunya en aquest element natural tan apreciable.

MINERALS

Si es judiqués pel gran nombre de pertenències mineres denunciades i concedides, Catalunya seria molt rica en minerals, sobretot en minerals metal·lífers; pero, en veure l'escassesa de les explotacions i la importància ben migrada de la major part d'elles, s'ha de convenir que les mines, en general, són pobres i no remuneren les despeses de la seva explotació.

Podem dir que a Catalunya hi ha moltes manifestacions metal·líferes, però molts pocs jaciments importants de mineral. Es presenta com una mena de mostrari, en el qual els minerals només fan que ensenyar-se. Per

aquests motius la riquesa minera és una de les menys importants de la nostra terra.

El carbó, que tant i tant s'ha necessitat a Catalunya i pel que tants milions han hagut de sortir cap a l'estranger, no es dóna aquí en abundància. Se'n troben manifestacions de quasi totes les classes conegudes, degut això a la diversitat de formacions geològiques de la nostra terra. Hi ha *grafit* a Darnius; hi ha *ampelites* a Gerri, a Vimbodí i a Santa Creu d'Olorde; hi ha *antracita* a Dos Aigües; hi ha *lignit* a la serra de Montsec, i a les costes del Garraf, i a Calaf, i a Sant Sadurní de Noia, i a Das, i a la Seu d'Urgell...

Només dos jaciments tenen importància relativa i han estat objecte d'explotacions formals. El primer el forma una llarga faixa d'*hulles antracitoses* que des del Pireneu de Girona fins al d'Aragó passa pel Sud de Camprodon, pel Nord de Sant Joan de les Abadesses, Castellar de N'Huc, surt a la base de la serra de Cadí, prop de la Seu d'Urgell, travessa el Segre i el Noguera-Pallaresa i té sa manifestació més occidental a la faixa d'Erillcastell. Foren explotades durant més de mig segle a Sant Joan de les Abadesses, i les nostres fàbriques consumien ràpidament tot el carbó que d'allí sortia, malgrat les seves impureses. Fa pocs anys es pararen aquelles explotacions, per exhauriment dels bancs, i avui només s'arrenquen pissarres carbonoses per la superfície de la terra, destinant-les als forns de ciment.

L'altra explotació de carbó és a les muntanyes del Nord de Berga, a Fígols i a la Pobla de Lillet. D'allí se'n treu *lignit,* que consum també de sobres la nostra indústria, malgrat la inferioritat que té en potència calorífica respecte de les hulles.

Per a l'explotació del ferro que es presenta en aquelles muntanyes, hi havien antigament, al llarg del Pireneu, les famoses *fargues catalanes,* mogudes pels salts d'aigua d'aquelles valls. Les més importants d'aquelles mines eren les de la Vall de Ribes, que alimentaven la farga

de Campdevànol, d'on sortien les renomenades escopetes de Ripoll, i les d'Anyet de Bassant, que mantenien les fargues de Romadiu, similars a les que funcionen a la vessant francesa, als Departaments de l'Arièrge i dels Pireneus Orientals. Fora del Pireneu s'havia també tractat d'explotar el ferro que es presenta a Celrà, a Malgrat, a Gavà... Fins arribà a ésser tractat en alts forns. Els grans avanços de la indústria siderúrgica—sobretot a Bascònia—han fet plegar la majoria d'aquestes explotacions.

De plom se'n coneixen molts filons a Catalunya. A les comarques gironines n'hi ha a Darnius, a Sant Llorenç de la Muga, a Boaella, a Masarac, a Bassegoda, a Culera, a Bagur, a Palafrugell, a Anglés... havent estat a aquest últim punt els treballs d'explotació que han tingut més importància. N'hi ha, demés, a Vallirana, a Martorell, a Pontons, a Vilallar... I n'hi ha, sobretot, a la comarca de Falset, els jaciments de plom de la qual són coneguts i explotats des de l'antiguitat. Les mines de l'esmentada població foren explotades fins a les darreries del segle passat pel govern espanyol, que per fi hagué de desprendre-se'n, no pas per exhauriment del mineral ni per sa mala qualitat, sinó pel mal administrador que resultava el govern. Avui s'exploten amb gran escala i amb totes les regles de l'art, mines a Falset, a Bellmunt i a Molar.

S'ha parlat moltes voltes de petroli. Senyals d'ell se n'han vist en alguns punts del Pireneu, a Cornellana, a la muntanya de Corbera, a Saldes i, darrerament, a Tona. S'ha fet i tot algun sondeig ; però els resultats obtinguts no permeten qualificar tot el que s'ha vist més que de curiositat mineralògica.

Hi ha coure a diversos punts, i quasi tots els treballs que s'han fet per explotar-lo han fracassat. Hi ha amiant, hi ha antimoni, hi ha barita, hi ha fluor, hi ha esteatita, hi ha manganès, hi ha quarç... en diferents contrades de la nostra terra, essent quasi tots els esmentats minerals

objecte d'explotacions, però no pas de gran importància.

Hi ha zenc, sobretot, a la Vall d'Aran, en forma de capes de blenda, que per mitjà de cables aeris són portades a través de la serra per a ésser rentades a França; hi ha plata, generalment acompanyant els minerals de plom, i fins en estat natiu, a Falset, però no té pas importància; hi ha arsènic, a Queralps i a Set Cases, essent l'única manifestació de la Península Ibèrica, havent-se demostrat que la riquesa imneral és tanta que en alguns punts és la màxima coneguda, de 46 per 100, i explotant-se en una important fàbrica d'àcid arseniós, muntanda a Badalona...

Hi ha a Catalunya, ultra tot això, encara, una riquesa immensa de pedres: les calices, que es presenten en infinita varietat i que són explotades arreu; les de ciment, per a l'explotació de les quals, en la forma que s'anomena ciment Portland, s'han construït fàbriques importantíssimes, a la Pobla de Lillet, als Monjos, a Montcada, a Sant Just Desvern... que no solament donen tot el ciment que es necessita per la cada dia més grandiosa construcció que es realitza a la nostra terra, sinó que permeten exportar-ne grans quantitats; les de marbre de Tortosa, Isobol, Frexanet, Ogassa, Gerri, Roses, Port de la Selva, Queralps...; les d'alabastre de Montblanc; les litogràfiques, sortint de la serra del Montsec, en les vessants del Noguera-Pallaresa, totes les que es consumeixen a la Península; les de guix, que es presenten arreu...

I la pedra comú, de construcció, és arrencada de pertot; Catalunya va treient sense parar rocam de ses entranyes per a bastir els casals que creixen en els nostres pobles i ciutats. No s'avancen quatre passes, en qualsevulga direcció, que no es trobi alguna pedrera. Una n'hi ha, però, que és monument únic i perennal, consagrat a la grandesa del poble romà i de la ciutat de Tarragona, per ell creada. És la famosa pedrera del Mèdol, que es troba en el terme de Tamarit, abans d'arribar a la Ciutat Imperial, al peu de la carretera d'avui,

l'antiga via romana. Forma un clot immens, d'una fondària de vint metres, llarg de més de cent, ample de cinquanta, que va ésser buidat arrencant-ne els carreus amb què es bastiren els temples i les muralles i el Circ i el Fòrum i l'Aqüeducte i els altres monuments de la immortal Tarraco. I al bell mig del recinte, com grandiós obelisc, hi deixaren un pilar de pedra, una agulla prima i alta, de tota l'alçada que té aquell clot, el mèdol, que, com l'espinada que queda d'un animal després d'haver-li arrencat tota la carn, dóna idea de la quantitat immensa de pedra que es tregué d'aquell indret i de com la ciutat que amb ella es bastia havia d'ésser una altra Roma.

Els murs d'aquell clos, colossals llenços que conserven ben marcat el senyal dels carreus arrencats, tenen color d'or vell, signe dels millenis que sobre d'ells han passat. Les eures s'hi arrapen i els cobreixen, a grans clapes, formant tapissos de verdor perennal. I els llorers i els xiprers pugen amunt, buscant la llum del sol, per sobre de la clotada.

És tan impressionant aquell recinte, evoca tals records i tanca tals misteris, que el poeta un dia va somiar-hi i se li aparegué com un gran temple bastit per una raça primitiva, com un monument megalític, prehistòric, de quan aquells topants estaven poblats de selves millenàries habitades pel mamut i l'hipopòtam, dels quals els homes es guardaven amb armes de sílex...

Tal com les Piràmides d'Egipte, la pedrera del Mèdol provoca constantment a les èpoques presents, dient-les-hi que és impossible que en facin una de pariona...

~

SAL I POTASSA

Catalunya té una riquesa incalculable en sal. Creuen els geòlegs que n'hi ha un dipòsit subterrani immens, que va des de la Riera Salada, que desemboca en el Segre, fins a la Serra del Cadí, des de Basella fins a Oden, comprenent tot el territori de les comarques de Cardona i de Solsona i arribant fins a França, passant per sota el Pireneu.

Moltes són les manifestacions externes de sal que apareixen en aquells territoris. Destaca entre elles, per la seva magnitud i raresa, la de Cardona. En aquella vila antiquíssima i famosa—cap del Ducat de son nom, que comprenia part de les actuals províncies de Lleida i de Barcelona; seu dels Ducs que tan important paper jugaren en la nostra història; recolzada al peu de son alterós castell inexpugnable; tancada encara avui dins de ses típiques muralles i conservant tot l'aspecte medieval—s'hi troben les muntanyes de sal pura, de pedra de sal, úniques a Europa. Tenen 180 metres d'elevació i una llegua de circumferència a la base i presenten homogeneïtat i puresa de composició, només trencada per algunes vetes d'argila i òxid de ferro en petites proporcions.

Qui visita aquell lloc queda sorprès i meravellat de l'espectacle. Aquella tossa immensa de sal, aquell agrupament de turons on el mineral apareix al viu, sense anar recobert de cap altra substància, presenta la més extraordinària varietat de colors que, sobretot a l'hora del sol, llueixen de manera fantàstica. Aquí domina el blanc; allà el vermell; en uns punts la sal és de color terrós, en altres és verda i blava; ara té tonalitats apagades, ara brilla com si fos un mirall...

Hom va resseguint els corriols que hi ha per mig d'aquell mont salat, fent saltar trossos de les fantàstiques arestes que el mineral presenta i portant-se'ls a la boca per a destruir la illusió que un es fa de què està en possessió de fragments de marbre o de jaspi ; hom tasta l'aigua, saladíssima, d'algunes fonts que brollen allí al mig i passa una estona fent escarafalls i escopint, per a treure's de la boca el gust desagradable ; hom veu escorre's, per les reconades d'aquells turons, rierols que dia darrera dia i any darrera any van llepant el mineral i emportant-se'n la seva salabror, cap al Cardoner, primer, cap al mar, després ; hom pensa, davant d'aquella massa immensa de sal, que apareix sobre la superfície de terra, en la que hi deu haver dessota i de la qual cosa donen idea alguns pous profundíssims cavats per entre sal viva...

I tota aquesta riquesa pot dir-se que està verge d'explotació, puix no mereix el nom de tal, davant de la immensitat del jaciment, una rudimentària i primitiva installació industrial que s'entreté fent boles de sal, d'aquelles que llepen les cabres, i briquetes que s'envien a l'Africa. Aquestes salines vingueren a ésser propietat dels Ducs de Medinaceli, quan a les acaballes del segle XV, havent-se extingit la successió masculina de la casa de Cadorna, es casà la pubilla d'aquesta amb l'hereu d'aquell ducat. I des de llavors, vivint a Madrid els propietaris de tan inapreciable tresor, l'han tingut quasi abandonat, com si desconeguessin son valor o no volguessin donar a la nostra terra el profit i l'honor d'una explotació que no tindria parió.

Les aigües salades de Cardona, de mineralització molt més forta que totes les que es coneixen, han de tenir propietats curatives de primer ordre, i no solament haurien de retenir a tants malalts de la nostra terra que van a l'estranger per a prendre aigües de molt inferior qualitat, sinó que deurien atreure gent de totes les parts del món. I totes les indústries químiques que empren

la sal com a element primordial deurien haver omplert de fàbriques i convertit en un empori industrial de primer ordre aquella comarca avui deserta i trista, que quasi ni camins té per a ésser resseguida i on l'agricultura és pobra i migrada perquè la terra convertida en sal és xorca per a la vegetació...

Més avall de Cardona, en el terme de Súria, fou descoberta fa alguns anys una conca de sals potàssiques. Dos particulars, en tractar d'explotar un jaciment de sal gemma, trobaren potassa. Fets els estudis i sondeigs necessaris, es vingué en coneixement que allí hi havia una riquesa immensa, que posava a Catalunya en un pla de superioritat mai sospitat...

Fins que es descobrí la conca potàssica de Súria només n'hi havia dos jaciments al món : el de Strasfurth, a Alemanya, i el d'Alsàcia, d'Alemanya també, abans, i de França, després de la guerra gran. Tot el món era tributari i dependent d'aquests jaciments, dels que devien sortir els adobs potàssics, cada dia més emprats per l'agricultura. El jaciment català de Súria no sols vingué a independitzar-nos d'aquells, sinó que ens posà en condicions d'exportar el producte en grans quantitats i d'ésser proveïdors de potassa de totes les agricultures mundials.

Segons els tècnics que han estudiat el problema, la nostra conca potàssica és la més rica del món, superant a les esmentades de Strasfurht i Alsàcia. La seva extensió és d'uns 630 quilòmetres quadrats. Fins a l'any 1914 s'havien fet pel Govern concessions evaluades en més de 100.000 hectàrees, i com que en aquella data es reservà l'Estat tota la coca fins llavors no concedida, i aquesta té més de 300.000 hectàrees, resulta que passa de 400.000 hectàrees la superfície de la conca.

I si després de l'extensió ens fixem en la potència del mineral, podem dir que dels treballs tècnics fets fins a l'any 1922, resulta que el nostre criader és molt més regular i ric que el d'Alemanya i el d'Alsàcia, i que

calculant solament la veta a un mínimum de dos metres —hi ha punts en què en té quatre i cinc—es consideraven investigades i reconegudes 268 milions de tones d'òxid potàssic anhidre, a fondàries explotables.

Contràriament al succeït amb la sal comú de Cardona, la sal potàsica de Súria ha estat posada tot seguit en explotació, apareixent els grans pous i les fàbriques i els tallers i els magatzems i els dipòsits i el ferrocarril i els barris obrers...

Catalunya ha obert son ventre, generosa, i aquesta maternitat la fa més bella i més rica.

LA RIQUESA COL·LECTIVA

La Pàtria no és gran per l'extensió de terra que té ni pel nombre d'habitants amb què compta... Les immenses tirades de terra inculta i els milions d'homes morint-se de fam mai no han determinat la grandesa d'una Pàtria, sinó solament la seva perdició i ruïna.

El primer element que en l'ordre material determina la grandesa de la Pàtria, és la riquesa. *Ubi bene ibi Patria,* s'havia arribat a dir : allí on hi ha el benestar, allí hi ha la Pàtria. I si bé la frase conté una evident exageració, no hi ha dubte que la riquesa i la prosperitat material són elements de primer ordre per a tenir una Pàtria robusta i forta.

El *mens sana in corpore sano,* amb què els antics expressaven l'equilibri que havia de produir-se en l'home per a ésser perfecte, pot aplicar-se igualment a les nacions. Sense riquesa és difícil guardar les bones quali-

tats espirituals, i expandir i intensificar la cultura, i fins conservar la independència.

De la misèria tothom en fuig, i la misèria de les nacions determina l'emigració, que és el mal major que pot patir un poble, que és l'escolament de la Pàtria. ¿Quin interès han de tenir els homes a continuar en el país on han nascut, si no hi poden viure?

La misèria i la pobresa són, també, la causa de l'atrofia intellectual i del pessimisme collectiu i de la mancança de cultura. Deia Joaquim Costa que més de la meitat dels espanyols se'n van al llit cada nit amb fam. I és un fet provat, per l'experiència de molts països, que la causa principal de què el pas dels nois per l'Escola doni escassíssims resultats, és la pobresa de la seva alimentació, la fam que molts d'ells pateixen per la misèria que en llurs llars domina.

I la misèria i la pobresa són, igualment, la causa de la submissió política. El caciquisme és mal de països pobres. La gent es sotmet i doblega perquè pateix misèria; quan cobra sa independència econòmica, cobra, també, sa llibertat política.

La primera cosa per a arribar a l'assoliment de la riquesa collectiva és posar en valor, treure profit de totes les forces naturals, de totes les energies que el país conté. A la terra, al sol, a l'aire, a l'aigua, se'ls ha d'arrencar el màxim rendiment, se'ls ha d'explotar sense pietat. I tots els tresors que el subsòl amaga han de convertir-se en riquesa positiva.

Mentre els rius vagin a parar al mar sense aprofitar-se el seu corrent, mentre els cims de les muntanyes siguin com el cap d'un home calb, mentre la terra tanqui tresors que ningú no explota, no pensem en la grandesa de la Pàtria.

I mentre moltes d'aquestes riqueses no siguin posades en explotació fins que vénen a fer-ho els forasters, no serem amos de casa nostra. L'econòmic és un aspecte que no pot oblidar-se en cap nacionalisme.

EL MAR

EL MEDITERRANI I SON MARC

Catalunya, de cap a cap, està banyada pel Mediterrani, el mar del món antic, el mar de la civilització, el mar de la llum, el mar més blau i més quiet...

En contemplar la carta del món i veure el Mediterrani, de tan petites dimensions, comparat amb l'Oceà, i tancat quasi per complet entre terres que en molts indrets s'albiren l'una des de l'altra, més produeix l'efecte d'un llac que no d'un mar.

Però, quina gloriosa història és la seva! quanta poesia atresora! quanta bellesa tanca!

En el marc harmònic que l'enquadra, com en corona que té encastades riques pedres, hi estigué assentada l'aristocràcia dels pobles. Resseguint-lo encara avui, es van veient aquelles famoses ciutats i viles que ompliren la història amb el ressò de llurs gestes; en runes unes, que ja fa segles que quedaren ben mortes, per sempre sens dubte, i que sols ofereixen avui son gloriós esquelet, que parlarà eternament de son passat, esplèndid; despertes altres, després d'un somni millenari, i entrades novament en la vida moderna; ben vives i potents moltes, havent vist passar les centúries sense apagar-se ni per un moment la flama de sa grandesa...

Oh, com es somia, navegant pel Mediterrani! com es queda absort en mig de tants records! com es queda dominat i empetitit al costat de tanta grandesa!

Així com llançant-se a navegar per l'Oceà domina tot seguit la idea de la soledat sublim en què hom es troba, al mig de la immensitat de l'aigua—dèbil joguina de les terribles ones, a distàncies enormes de tota costa—, el

nom del Mediterrani no pot evocar-se deslligat dels que van trobant-se en son enquadrament harmònic.

Les ciutats glorioses de l'Africa llatina i de l'Egipte, la terra dels marbres i de les essències, poblada d'estàtues i de temples, efígie colossal, matrona de costats robustos, coronada amb la mitja lluna i embolicada amb la pell d'un elefant enorme... *Cartago,* la ciutat de la violència, de la crueltat i de la luxúria ; la terrible rival de Roma ; la immensa necròpolis de la que fins les runes han arribat a desaparèixer, com si la maledicció de Scipió-Emilià i les terribles imprecacions que es llançaren en cobrir-la de sal i en solcar-la amb l'arada, pesessin encara sobre d'ella... *Alexandria,* la ciutat fundada per Alexandre Magne, per a eternitzar la seva glòria, en el punt on s'ajunten l'Orient i l'Occident i edificada per Dimòcrates, el gran arquitecte, donant-li la forma de la capa que el Conqueridor portava sobre les seves espatlles ; la que durant més de deu segles, sota el govern dels Ptolomeus, anà acumulant els refinaments de totes les civilitzacions ; la de l'Escola filosòfica ; la de l'Acadèmia ; la del Far ; la de la Biblioteca ; la de Cleopatra ; la que en ésser presa i destruïda per Omar, pel tristament cèlebre Omar, tenia 40.000 palaus i 400 teatres...

Les ciutats opulentes de la costa síria, en la que s'hi assentà el poble fenici, el poble del comerç i dels negocis, que rebia amb una mà les produccions de l'Asia i de l'Africa per a oferir-les amb l'altra a Europa, el poble que s'estengué i propagà cap a les terres veïnes i cap a les distants, fent-hi comerç de productes, i comerç de lleis, i comerç de cultura... *Sidon,* esmentada per Moisès, que dominà fins el temps de Josué i d'Homer, exterminada per Nabucodonosor... *Tiro,* fundada pels habitants dispersos de Sidon, que eclipsà prompte a sa mare, i morta després pel gran Alexandre...

Les ciutats embolcallades de faula de l'Asia Menor : *Esmirna,* plena d'encís i de misteri ; *Troia,* construïda pels déus, teatre de tantes escenes mitològiques, la que

evoca els noms de Tàntal, d'Hèrcules, de Paris i Helena, de Menelao, d'Agamnèmnon, la del setge famós, esclat de l'odi que es tenien les races pelàsgica i hellènica, en el que hi moriren Hèctor i Aquilles, cantat per Homer i per tants poetes cíclics...

Les mil ciutats il·lustres que embelleixen la costa extensa de la gloriosa Hèl·lade; el bocí de món escollit pels déus per a celebrar-hi llurs himeneus sublims i llurs gestes èpiques; la terra lluminosa que el Mediterrani, voluptós, va besant amb bes interminable, que ressegueix fins els recons més íntims; l'eterna Grècia, mare de la civilització, temple august de totes les arts divines, adoradora sublim de la bellesa, famosa en el camp de batalla i famosa en el camp de les lletres, la dels estils arquitectònics, la de les Escoles filosòfiques, la dels metges famosos, la dels Jocs Olímpics... *Arcàdia,* cantada pels poetes de tots els temps, la del Temple de les Gràcies; *Salamina,* la del combat naval famós, en el que quedà vençut Xerxes, eternitzat per la ploma d'Herodot; *Focea,* la que recorregué les riberes del Mediterrani fins més enllà de les columnes d'Hèrcules; *Mileta,* la que amb ses trirems famoses, prenia per a son domini sobirà el Ponto Euxino; *Corinte,* la clau de l'istme que en va intenaren tallar Periandre i Cèsar i Calígula i Neró i Herodes; *Salònica, Patras, Lepanto...* i *Atenes,* l'esplèndida, la magnificient, adornada de pòrtics i de pintures i d'escultures i d'inscripcions i de columnes i de trofeus; la que sentia la vida en tota la seva plenitud; la que ascendí constantment per la via de la ciència i de les arts; la del Partenó, la de l'Odeó, la dels Propileos, la del Teatre de Baco, per a 300.000 espectadors; aquella en què Sòcrates ensenyava en la plaça pública, i Sòfocles instruïa en el teatre, i Plató professava en l'escola, i Demòstenes arengava en la tribuna...

I *Roma,* la capital del Laci, la immortal, l'única, la ciutat que dominà tot el món i l'anomenà *món llatí,* que dominà tot el mar i l'anomenà *mare nostrum.*

I les ciutats glorioses de la costa itala que en les mitjanes centúries ompliren el món amb llur nom i amb llurs gestes : *Venècia, Amalfi, Pissa, Nàpols, Gènova...*

I *Marsella,* la flor oriental plantada en l'Occident per a expandir arreu la fragància d'aquella civilització.

I *Empúries,* i *Barcelona,* i *Tarragona,* i *Sagunto,* i *València,* i *Cartago Nova...*

ELS DÉUS DEL MEDITERRANI

La Mitologia féu del nostre mar escenari d'interessants passatges de la història dels déus.

L'Oceà—al que coneixien només vagament els homes primitius, atribuint-li en hipòtesi la forma d'un cinturó aquàtic que voltava la terra—era un vell déu, amb banyes sobre el cap i llarga barba, que vivia en una cova submarina, amb Tetis, la seva esposa, i amb ses tres centes filles, les Oceànides.

Un germà d'aquestes—altre fill d'Oceà, d'ulls verds i barba blava, amb feixos de joncs marítims en les celles i en el pit—, el prudent Nereo, que posseïa el do de la saviduria i de l'autotransformació, regnava en el Mediterrani. Cinquanta filles seves, les Nereides, belles donzelles, encarnació de les ones, movibles i canviants, representació de les amables i sensitives forces del mar, trametien ses ordres, anant i venint per sobre les ones, jugant al voltant de les naus, esquitxant el rostre dels remers amb la blanca escuma que aixecaven amb llurs braços...

Un jorn Nereo es veié desposseït de son reialme. Els fills del Temps, en vèncer els gegants, s'havien repartit el món, jugant-se'l a la sort. Zeus havia quedat amo de la Terra, el fatídic Hades regnava en els abismes plutònics i Posseidon s'ensenyorejava de les blaves i tranquil·les aigües mediterrànies. Nereo, el desposseït, fugí a refugiar-se en una cova profunda de la costa hel·lènica, per a viure la calmosa existència del filòsof, donant consells als homes ; i Posseidon, el nou Rei, portant el trident com a signe de son poder, s'instal·lava en el Palau d'or i nacre del fons del mar, amb sos blancs cavalls, de casc de bronze i crineres d'or.

Prompte es fixà, amb ulls amorosos, en les cinquanta princeses mediterrànies, les Nereides, i distingí entre totes elles a la regina de l'escuma, la blanca Amfitrita, que no feia cas de son amor.

Un bell delfí anava i venia, portant els precs de Posseidon a la nereida, fins que a la fi aquesta, vençuda per l'eloqüència del missatger, acceptava d'ésser esposa del déu.

I amb les olímpiques noces de Posseidon amb Amfitrita el Mediterrani adquiria nova bellesa, es feia més transparent la seva atmosfera, es feia més viva la seva llum, es feien més blaves les seves aigües...

Ella—Amfitrita—era tot el que és suau i formós : la roja aurora del matí, la calma tebior del migdia, el dolç vent que infla la vela del navili, fent-lo lliscar lleuger cap a son destí... Ell—Posseidon en les costes gregues, Neptú en les llatines—era tot el que és remorós i terrible ; els cavalls del seu carro, amb llurs cascos de bronze, creaven, en córrer, les ones que s'empassen els navilis ; els tritons de son seguici llançaven per llurs narius els vents que trinxen els màstils com canyes ; en els terratrèmols es creia sentir l'estrèpit de son carro tempestuós, corrent per sota la terra...

Tot el Mediterrani oriental, sobretot el Peloponès, estava ple de santuaris consagrats a Posseidon, a qui es

prestava culte com a déu de la pesca i de la navegació; en son honor se celebraven les festes Paniònies, en el promontori de Micala...

LES SORTIDES DEL MEDITERRANI

Tres sortides tè només el nostre mar, i són per portes estretes i difícils, com si s'hagués temut que obrint-li amples aspiralls pogués fugir-li son encant i sa poesia.

És la primera, la porta dels Dardanels, que a través del carreró del Bòsfor condueix al mar Negre, petit i reclòs, sense comunicació amb l'Oceà. És un recó més del Mediterrani.

Es troba la segona en el punt on van a ajuntar-se els dos continents Africa i Europa. Allí és la veritable porta del Mediterrani, la seva sortida, l'estret de Gibraltar, romput un dia, quan feia segles que el món existia, per una terrible convulsió de la naturalesa, com volen els geòlegs; per l'esforç d'Hèrcules, com volen els mitògrafs. Per allí es precipità i ha seguit per sempre més abocant-se impetuosament cap al Mediterrani tal corrent d'aigua de l'Oceà, que si no fos ella en poc més de quatre segles el nostre mar hauria quedat completament eixut, no deixant com a vestigi de la seva existència més que una gruixuda capa de sal, ja que es perden per l'evaporació tres voltes més del líquid que hi aporten els rius que hi desguassen i els manantials que neixen en ses profunditats i l'aportació que hi fa el mar Negre.

La tercera de ses sortides se li donà al Mediterrani, a l'acabament de la passada centúria, quan després d'un

treball colossal i de mil temptatives infructuoses, li obriren un altre esboranc, rebentant l'istme de Suez, el nus que lligava l'Egipte i l'Aràbia. Fou necessari extreure setanta quatre milions de metres cúbics d'arena i construir tres ports immensos, i fundar tres ciutats, una d'elles Port-Said, meravella de la moderna indústria, i es deixà obert aquell canal, de cent setanta quilòmetres, que comunica el Mediterrani amb el mar Roig primer i després amb l'Oceà Indic... Quedava així obert el camí d'Orient, quedava obert el camí de les Indies, d'aquelles Indies cap a les quals els homes foren sempre atrets. Podria dir-se que la història de la humanitat és una lluita per la possessió del camí d'Orient, obert moltes voltes pels esforços dels pobles més emprenedors i altres tantes tancat pel poble musulmà, que ha semblat que volgués amagar aquelles magnífiques regions on les arenes del mar són perles i la pols de la terra diamants.

Havien obert camí per anar a Orient, Fenícia, i Grècia, i Venècia, i Espanya, i Portugal... Totes aquelles rutes eren difícils, llargues, perilloses, reservades sols al que les establia... El canal de Suez fou el camí definitiu, el camí universal, independent, humà, que acostà l'Orient a l'Occident en la meitat del temps i de l'espai...

PRIMERES CORRERIES PEL MEDITERRANI

Quaranta segles fa que l'home domina el Mediterrani. En ell aprengué de navegar, que encara que la civilització nasqué a l'India, aquells pobles no pogueren fer l'aprenentatge de navegant en uns mars on les costes estan tan llunyanes les unes de les altres i els grans

vents de l'Oceà bufen sis mesos en una direcció i sis mesos en l'altra. Solament quan arribà al Mediterrani, en ses emigracions per terra, es féu mariner l'home blanc. A qualsevol vent que s'abandonés estava segur d'arribar a terra hospitalària.

I així anaren seguint llur èxode aquells pobles trashumans, que es traslladaven en massa, amb les dones i les criatures i les bèsties. Els més remots de la història no havien quasi deixa records ; només uns vestigis com els *nauraghs* de Sardenya i els *talayots* de les Balears, en quedaven.

Els fenicis s'hi llançaren després, abandonant llurs ciutats dels fons del sac del Mediterrani, per a escampar els coneixements misteriosos de l'Egipte i de les grans monarquies asiàtiques per totes les vores del nostre mar.

Grècia, més tard, es valgué del Mediterrani per a estendre sa civilització immortal, i des de Marsella, sa colònia esplèndida, l'anà propagant avall, per la costa hispana.

Roma, i amb ella el Laci, hagué de convertirse en poble marítim, per a no morir sota la superioritat dels navegants semites de Cartago. Assolit el triomf, tot el marc bellíssim que tanca el Mediterrani passà a ésser dependència de Roma. *Mar llatí* diem encara avui quan volem designar el nostre mar amb un nom més íntim, tal com fem amb els diminutius que familiarment apliquem als nostres fills o a les nostres esposes ; la *vela llatina* solca encara avui, després de més de vint segles, les aigües de tots els mars, tal com l'arada romana solca encara la terra en tots els continents.

~

LA COSTA CATALANA

Aquestes aigües millenàries del Mediterrani, besen amoroses la nostra Catalunya. Quatre cents quilòmetres d'extensió té la costa catalana, des de la boca del riu Cènia fins a la Roca Foradada.

I tant l'estimaven i el volien, el mar, els nostres passats, tant el consideraven element indispensable a la vida i a la grandesa de Catalunya, que havien considerat aigües jurisdiccionals, com es diu avui, fins a cent milles de distància de la costa. Tota aquesta extensió de mar estava a Catalunya sota el domini del Príncep, i no podien els senyors feudals ni tampoc les ciutats allegar-hi cap jurisdicció. Les lleis modernes espanyoles han reduït aquest límit a dues milles.

La costa catalana és variada. Ampla corba de suau concavitat, només interrompuda pel cap de Salou, estribació penyascosa que es fica al mar prop de Tarragona, ofereix la nostra marina des de les boques de l'Ebre a la del Llobregat; fins que després de Sitges es troben les espadades costes de Garraf, pot dir-se que predominen en aquell gran bocí de la nostra platja els paratges arenosos, de sorra finíssima, que en suau penjant mar endins permeten vadejar-los fins molt enllà de l'aigua.

Des de la punta del Llobregat fins al Cap de Sant Sebastià, prop de Palafrugell, la costa és gairebé rectilínia, rocosa en alguns indrets i inaccesible a les naus, baixa i sorrenca en altres, oferint bons varaders a les barques pesqueres.

Des del cap de Sant Sebastià al cap de Bagur i a la platja de Pals, o Boca del Ter, és la Costa Brava, i torna a ésser-ho des de la punta de l'Estartit fins a la Badia

de Roses. En tota ella s'hi troba una serra, parallela a la línia del mar i molt propera a aquest, els estreps i contraforts de la qual van a morir dins de l'aigua, formant nombroses puntes i petites cales, i de vegades platges, algunes de les quals són la terminació d'estretes valls.

A l'Escala comença l'ampla i oberta badia de Roses, platja arenosa que limita l'extensa plana de l'Empordà, refugi apropiat per a resguardar els vaixells dels vents durs del primer quadrant, corona esplèndida que circumdava a Empúries, la ciutat grega assentada en son centre.

Després, altra volta es presenta la costa aspra i rocosa, plena de *cales* i de *puntes* i petits illots que surten amenaçadors del fons del mar, seguint així fins a la Roca Foradada, punt divisori entre Catalunya i França.

Constitueix tota aquesta costa brava «un poema d'escultura que Déu ha deixat als homes» ; les seves belleses són tantes i és tal la impressió que causa, que qui la segueix una volta en queda meravellat i mai més no sap oblidar-la. És molt superior a la famosa «Côte d'Azur», com espectacle de naturalesa, i resisteix la comparació amb l'estupenda costa de Mallorca.

Però no és solament la que rep directament la besada del mar la porció de Catalunya que ha estat influïda i caracteritzada pel Mediterrani : ha estat tota la nostra terra la que se n'ha sentit penetrada ; ha estat la raça catalana la que en formar-se ha rebut la influència decisiva del nostre mar.

Tota la terra de Catalunya és orientada al Mediterrani ; totes les seves aigües—llevat de les de la vall d'Aran—s'escorren cap al mar llatí. Totes les cases de pagès de la nostra Catalunya—aquelles cases de pagès que com vasos preciosos guardaren l'essència mateixa de la nostra raça—estaven orientades cap al migjorn, cap al mar, d'on venia la llum, d'on venia l'aire, d'on venia la vida...

EMPÚRIES I TARRAGONA

Pel Mediterrani rebé Catalunya les dues civilitzacions que imprimiren caràcter, amb grapa més forta i marcada, en la seva personalitat : la de Grècia i la de Roma.

Cada una d'aquestes races encastà en la nostra costa una població important, centre des d'on irradià pertot el país la seva civilització, padró per a recordar eternament son pas : la grega Empúries i la romana Tarragona. Dues filles esplèndides del mil·lenari Mediterrani, dues flors escollides d'aquest jardí obert en mig del món, per on s'han passejat els déus i els herois, per on han passat tots els pobles.

Els grecs de Focea—una de les dotze ciutats jòniques, els primers entre els grecs—en començar la centúria sisena abans de Jesucrist, havien posat llur peu en la costa gàl·lica i fundat allí una colònia, Marsella. Després, els perses, dirigits per Harpago, havien conquerit la metròpoli, i nombroses bandades de focenses, fugint d'aquella lluita, s'havien refugiat a Marsella. Vessant aquesta de gent per tots costats, començà d'estendre's, fundant al seu torn nombroses colònies al llarg del Mediterrani.

Una d'aquestes colònies fou Empúries, preciós recó de la costa catalana banyada per les aigües de l'esplèndid golf de Roses, «on el mar no està subjecte a vent de cap mena», com diu un autor grec d'aquell temps, coronada de lluny pels blancs cims del Pireneu...

Primer s'establiren els grecs en una petita illa, que avui que el mar s'ha retirat un xic i que les sorres cegaren el port, és el turó sobre el que està edificat Sant Martí d'Empúries. Aquella fou la vella ciutat, Paleòpo-

lis, i allí s'establí un dipòsit de mercaderies, d'on vingué el nom Empúries, *empori.*

Després passaren ja els colonitzadors a terra ferma i fundaren la nova ciutat, la Neàpolis, junt a la ciutat que allí tenien els indigetes, probablement Cheta o Sarda, pobles invasors de la raça semita el primer i cannita el segon, tot d'origen oriental o asiàtic, que de les abundoses vores del Nil, de la Ligúria o de les illes d'or del Mediterrani, amb sos fantàstics vaixells capçats de bronze i de pintades veles, passejaven la flamant teia de sa civilització oriental pertot el Mediterrani.

Aquest poble indigeta ens el pinta Avieni com «un poble feréstec, que vivia de la caça i habitava en coves...» Titus Livi, el segle I abans de Jesucrist, ens dóna idea de com devien ésser les relacions entre aquests primitius pobladors i els grecs que fundaren Empúries. Eren dues ciutats separades solament per una muralla; els grecs ocupaven la part propera al mar, el recinte de la qual no tenia més que unes quatre centes passes, i els indigetes, més allunyats de l'aigua, estaven voltats per una muralla que tenia unes tres mil passes. La ciutat grega no tenia en ses muralles més que una sola porta, guardada constantment per un magistrat, i per la que no es deixava entrar cap íber amb armes. Durant la nit un bon nombre de grecs, quasi la tercera part d'ells, feien guàrdia a la muralla, amb tant de rigor com si estiguessin en guerra amb llurs veïns, i només de dia s'atrevien a sortir, sempre anant gran nombre, per a fer llurs canvis amb els íbers.

La superioritat immensa de la civilització dels grecs degué exercir tanta força d'atracció sobre els íbers, que avançant el temps, ja es construí una nova muralla que des de la ciutat grega pujava a la ciutat indigeta i les tancava juntes, però conservant-se durant molt de temps encara la muralla mitjanera entre elles dues. Després fins i tot aquesta desaparegué i sols existí una ciutat, la que expandí aquella civilització per la nostra terra,

la que emmotllà, la que plasmà de nou a tot el poble primitiu que aquí vivia.

Res no havia quedat de la famosa Empúries, i el que a darrers del segle XIX visitava aquell lloc, només notava unes restes de muralles i uns vestigis d'edificis que semblaven oferir molt poc interès. Però després s'excavà aquell paratge i avui es pot resseguir tot el que fou la ciutat i es poden contemplar vestigis de la seva vida i del seu art i dels seus costums.

Es troba la muralla colossal que defensava la ciutat grega, de pedres immenses, poc treballades i en fileres desiguals, que meravella que poguessin ésser manejades, algunes de les quals mideixen quatre metres cúbics i pesen més de vuit tones ; es passa per aquella porta única, en la que els grecs feien guarda perpètua, resguardada per dues torres, veient-se els vestigis del doble joc de portes que tenia ; es recorre el carrer principal i es segueixen ls carrers secundaris, i es va trobant la planta, perfectament delimitada, dels edificis, veient-se les diverses habitacions que aquests contenien, trobant-se encara intactes algunes cisternes ; es visita la necròpolis, amb ses nombroses tombes ; es troben restes del temple d'Artemis, la Diana efessina, la gran deessa dels jònics...

I s'hi han trobat preciosos objectes que són testimoni viu d'aquella civilització i d'aquelles formes d'art i de pensament que han determinat en gran part la manera d'ésser d'Europa : estàtues de marbre, entre les que sobresurt la d'Esculapi—déu de la salut i de la medicina—, bustos esplèndids de marbre i de bronze ; columnes i capitells ; vasos de fang finíssim, de variades formes, amb figures negres sobre fons roig alguns, propis dels segles VI i V abans de Jesucrist, amb les figures roges rodejades del color negre del fons, altres, del segle IV ; preciosos ungüentaris de vidre, de varis colors ; joies d'or i de bronze ; pedres gravades de minuciosa labor ; armes ; monedes de plata...

Dos cents divuit anys abans de Jesucrist desembarcava a Empúries Cneo Scipió, general romà, que venia a lluitar contra el cartaginès Amílcar. Però no s'aturà Scipió a Empúries, sinó que anà seguint la nostra costa, «ajustant i renovant aliances», com diu Titus Livi, i organitzant cohorts d'auxiliars, fins posar peu a Tarragona. Aquesta fou, després, la filla predilecta de Roma, l'enjoiada amb corona de reina, l'adornada amb totes les gales, la mimada pels Emperadors : *Hispana orbis regina et dea, Romani populi quondam gloria, et Cartagini oemula.*

Els germans Scipió crearen aquesta colònia, en el lloc on segurament hi havia ja un poble molt antic, i en un punt de la costa des d'on s'admira una gran extensió del nostre Mediterrani. I allí—tancada per la colossal muralla que avui encara es contempla, de proporcions gegantines, de carreus tan immensos que el seu transport més sembla obra de gegants que d'homes—visqué durant segles aquella població, tan semblant a la mateixa Roma, que tingué, com aquesta, el Capitoli, i el Pretori, i el Fòrum, i el Circ, i el Teatre, i les Termes, i el Gimnàs, i l'Amfiteatre, i l'Aqüeducte ; que aixecà Temples a la multitud innúmera de divinitats romanes i, presidint-los a tots, en el lloc més enlairat, el dedicat a Júpiter Capitoli, sobre les runes del qual, segles després, s'aixecà la Catedral metropolitana ; que rebé les carícies del gran Cèsar ; que fou l'estatge del diví August per més d'un any, després de l'expedició contra els càntabres ; que fou distingida per Trajà i Adrià ; que fou l'escollida per la noblesa patricial de l'Imperi ; que veié vessar la sang dels màrtirs en els segles apostòlics i heroics de l'Església.

Tarragona, la Imperial, l'Augusta, com matrona esplèndida ajaçada en un llit de construcció gegantina, ha vist passar les civilitzacions, ha vist desfilar les generacions, ha vist anar-se succeint els fets més importants de la història. Només el mar no ha passat ; només el Mediterrani que la banya ha estat sempre el mateix.

ELS PIRATES

Res no té d'estrany que Catalunya, des dels primers temps, sentís boja passió pel mar, i, atreta per ell, s'hi llancés confiada i hi busqués el camí de la seva grandesa.

Un segle després de la invasió sarraïna, Catalunya tenia ja marina pròpia, i l'any 813, Armengol, Comte d'Empúries, podia vèncer en el canal de les Balears l'armada dels alarbs i tornar la llibertat a cinc cents súbdits de Còrsega que en ella anaven captius ; més tard, el Comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, menà contra els moros de Mallorca una esquadra catalana que figurà dignament al costat de la seva aliada, la dels pissans.

En el segle XII la nostra marina militar arribà a ésser tan poderosa, que obtingué l'amistat i l'aliança dels genovesos, podent amb l'ajuda d'aquests conquerir Almeria i Tortosa.

Tots els seus esforços, en aquell temps, devien anar dirigits a lliurar-se dels pirates, el terrible flagell del Mediterrani, que havien començat amb els primers navegants, amb els fenicis, que en propagar en ses correries les primícies de la civilització, es cobraven el servei omplint llurs naus de les dones que raptaven, mercaderia rica i de fàcil transport.

Pensant en defensar-se de la pirateria s'havien hagut d'escollir els llocs on emplaçar els pobles que es construïen en les costes mediterrànies ; uns a l'aixopluc d'un turó coronat per un far, altres en la concavitat d'alguna badia, rodejada d'illots. Les velles esglésies tenien almenes en llurs murs i troneres tocant a llurs portes ; el veïnat es refugiava en elles quan les fumaredes dels guaites avisaven un desembarc de pirates d'Alger. Al llarg

de tota la costa mediterrània hi havia una filera de torres roges, emplaçades dalt dels turons, de les que en resten encara molts vestigis. Eren les fortificacions d'aquella guerra millenària, d'aquella lluita de segles, entre els moros i els cristians, disputant-se el domini del mar blau. La nostra Diputació, les Corts i els Municipis les feien construir per a defensa collectiva; n'hi havia moltes, també, fetes pels particulars, junt a les cases de pagès. El poble, en veure-les avui, encara en diu «torres dels moros». Les més famoses foren la de Sant Jordi, del Mestre de Montesa, prop de Tortosa, i la situada a les illes Medes, a l'entrada del golf de Roses.

La trista seqüència d'aquelles lluites era el captiveri a què quedaven sotmesos els cristians apressats pels pirates, en les ingrates terres de moreria. Els captius havien arribat a ésser innombrables, i costà tant acabar amb aquest flagell, que a les primeries del segle XIX encara en alguns pobles de la nostra costa es trobaven vells que en la seva joventut havien pagat aquell tribut ominós i passejat pels ports del Nord d'Africa la cadena de l'esclavatge. En les fredes nits d'hivern, al redós de la llar, s'explicaven encara històries de captiveris i es parlava amb esglai d'aquells lladres de mar—amb pacte amb el dimoni, que els avisava les ocasions—i que compareixien quan menys es pensava, i fent un atrevit desembarcament en un poble de la nostra costa, omplien llurs bergantins de carn cristiana i fugien a descarregar llur presa en un recó amagat de la costa sarraïna.

Tant havia castigat al nostre poble aquest flagell i tan difícil era posar-hi remei per mitjans humans, que fou precís l'auxili sobrenatural. Diu un document que expedia la ciutat de Barcelona: «*Estant lo invictíssim Rey Don Jaume, Primer Rey d'Aragó d'aquest nom, en aquesta sua ciutat de Barcelona lo any 1218, la Reyna dels Angels Senyora Nostra, per sa clemència y benignitat, aparegué a dit Rey y així mateix a altres devots de son Santíssim Nom, declarantlos sa voluntat, la qual era que en*

aquesta ciutat se edificàs un Monestir, e se instituís una relligió de son Sant Nom y de la Mercè de la Redempció dels miserables catius cristians, y lo gloriós Rey, inspirat de diví zel, aprés de dita aparició, congregà lo poble en la Iglesia Major desta Ciutat y en presència del Bisbe Palou y dels Consellers de la Ciutat, los noticià la miragle y la voluntat de dita Reyna dels Angels Senyora Nostra, y lo mateix referiren Pere de Nolasch y Sant Ramón de Penyafort, Confessor de dit Senyor Rey, als quals també havia aparegut dita Verge Maria Senyora Nostra, y devant lo Poble, Bisbe y Consellers instituí la dita Relligió a glòria y honor de son Sant Nom de la Verge Maria de la Mercè de la Redempció dels Catius Cristians...»

I així nasqué aquella orde admirable, «símbol d'un poble mercantil y creient, d'esperit pràctic i misericordiós», com diu el Bisbe Torres i Bages. Els redemptors de captius eren uns corredors d'homes, impellits per la caritat, que compraven esclaus per a fer-los lliures, que obraven una noble transacció entre l'islamisme i el cristianisme, donant aquest el diner i aquell els homes. «I aquesta institució piadosa—afegeix aquell gran Bisbe—és el complement de les institucions mercantils catalanes». Les naus que solcaven el Mediterrani, a més dels mercaders, portaven els mercedaris, i en llurs viatges de retorn restituïen a llurs llars aquells homes que quan creien no assolir mai més aquesta ventura, s'havien vist alliberats per uns apòstols que per tota insígnia portaven l'escapulari de la Mercè, amb les armes reials de Catalunya.

~

LA CONQUESTA DE MALLORCA

Pel Mediterrani realitzà Catalunya la seva expansió i assolí la seva grandesa.

Era el mes de setembre de 1228; a punta de dia es feien a l'aigua des dels ports de Salou i de Cambrils i de Tarragona, tanta munió de naus, «que tota la mar semblava blanca de veles, tant era gran l'estol». Era l'armada de l'alt Rei En Jaume, que es llançava a la conquesta de Mallorca.

Temps abans, trobant-se a Tarragona el Rei amb «la Major partida dels nobles de Catalunya», En Pere Martell, ciutadà de Barcelona «que sabia molt de mar», estant amb aquells en una sala des d'on veien estesa a llurs peus tota la lluminosa costa tarragonina, els contà les meravelles d'aquell regne de Mallorca, anomenat ja pels antics *l'illa daurada,* esplèndid i ric jardí posat al bell mig del Mediterrani, que per sa exuberància i bellesa havia atret els fenicis i els cartaginesos i els romans, i que estava dominat, des de feia anys, pels sarraïns, servint de recés a tots els pirates que infestaven el nostre mar. Excitats els nobles per aquella relació, comparegueren a presència del Rei i li proposaren la conquesta d'aquell regne, que passaria del domini de la mitja lluna al domini de la Creu i que vindria a ésser part, com un joiell preciós, de la gloriosa corona catalana, constituint «un regne dins de la mar on Déus lo volé formar». Agradà al Rei la proposta i allí mateix decidí convocar Corts a Barcelona, amb l'Arquebisbe i els Bisbes i els Abats i els rics homes i els ciutadans de Catalunya, havent-se acordat en mig del major entusiasme realitzar la temerària empresa.

Cent cinquanta naus solcaven les aigües del gloriós mar ; comanant-les—embarcat en la galera de Montpeller—hi anava el Rei, molt jove encara, però que estava dotat d'aquella prudència i d'aquell seny característic de la nostra raça i que es trobava encès per una fe tan arrelada, que quan els mariners experts li aconsellaren girar veles i tonar a Catalunya, perquè el fort llebeig dificultava i feia perillosa la navegació, contestava : «Esta cosa nos no feriem per re, que anam en est viatge en fe de Déu i pus en nom d'Ell anam, havem fiansa en Ell que Ell nos guiarà.»

Un dia i mig feia que solcaven les aigües mediterrànies les naus de l'alt Rei En Jaume, quan es presentà als ulls dels expedicionaris, com una terra encantada, la faixa moradenca de les muntanyes mallorquines. Després es realitzà el desembarc i prompte es veié voleiar, gloriosa i triomfant, al cim del primer turó de què els catalans s'apoderaren, la senyera de nostre Rei, que anà després saltant, de turó en turó i de poble en poble, fins a quedar clavada a bell cim de la ciutat de Mallorca, presa als sarraïns després d'un setge llarg i penós, després d'una defensa desesperada.

Catalunya, en aquesta primera volada, es plantava al bell mig del mar i convertia en poble català—portant-li la seva llengua i la seva fe i el seu esperit i les seves lleis—aquell país de somni, aquell jardí exuberant, rublert de flors de mil colors, aquell bosc d'ametllers i d'oliveres, de pins i de tarongers, aquell paradís de primavera eterna, quintaessència de les belleses de tots els pobles mediterranis.

Ja les naus catalanes podien solcar amb menys perill el mar, dominat aquell niu de pirates que assotaven la nostra costa ; ja les construccions navals, que sense parar llançaven les drassanes establertes de cap a cap de la marina catalana, podien anar i venir, en tots sentits,

cap a les ciutats italianes, cap al Marroc, cap a Tunis, cap a Grècia.

Catalunya anà dominant cada dia més el Mediterrani. Ara el regne de València era afegit a la Corona catalana; ara ho era l'illa de Sicília; ara era conquerit el regne de Múrcia; ara ho eren Nàpols i Calàbria. I Malta, i Còrsega, i Sardenya, i Atenes, i Neopàtria... coneixien la glòria del nostre poble i veien espetegar al vent la nostra bandera. *Que dia arribà en què ni els peixos podien solcar pel Mediterrani que no portessin sobre sos lloms les barres catalanes.*

EL MEDITERRANI, DOMINI CATALÀ

Aquest domini del mar no l'obtingué Catalunya fàcilment. Hagué de guanyar-lo en lluita aferrissada.

Gènova i Venècia, les opulentes repúbliques italianes, enriquides amb les Croades, mestresses de nombroses factories a l'Orient, veien amb gran inquietud anar-se formant aquella tercera potència mediterrània. Allà on fos que anessin llurs naus—en els ports d'Egipte, en la marina de Trebisonda, en el fred mar d'Azof—a tot arreu hi trobaven les naus catalanes.

Els venecians, per a aterrar a Gènova, llur terrible rival, concertaren amb Catalunya una aliança i començà en el Mediterrani una de les guerres més feréstegues de la història, guerra d'esquadres nombroses i d'odi implacable, en les que eren degollades tripulacions senceres i en les que els capitans derrotats morien penjats al pal

major de llur vaixell. Les esquadres s'empaitaven amb feresa, no havent-hi refugi per a salvar-se. Les topades que començaven davant d'Itàlia anaven a acabar a la costa d'Asia. Tot el Mediterrani era camp de batalla.

Catalans i venecians es dirigien un dia a Negroponto, buscant l'esquadra genovesa, que anava manada per un dels Dòrias. Aquesta recorregué tot el Mediterrani, fugint dels seus enemics, i travessant els Dardanels, anà a refugiar-se al Bòsfor, on els genovesos tenien l'empori de llurs riqueses. I allí, davant de les cúpules de Santa Sofia, a la vista dels aterrats veïns de Constantinoble, aquells mediterranis de la conca occidental lliuraren l'anomenada batalla de Pera, carnisseria marítima horrible en aquell estret braç de mar, que té per voreres els dos continents. Bon nombre de galeres, d'una i altra part, anaren al fons del mar ; nombroses baixes hagueren de plorar els dos exèrcits. Moriren l'almirall català En Pons de Santa Pau i el vis-almirall En Bernat Ripoll, fill de València. La victòria quedà pels genovesos.

Un any després la marina catalana prenia la revenja en les costes de Sardenya, davant d'Alger. Vuit mil genovesos quedaven en el fons del mar i les naus vencedores tornaven a Barcelona portant tres mil cinc cents presoners i quaranta una galeres enemigues. En Bernat de Cabrera, l'almirall català, fou aclamat com s'aclamava els triomfadors romans, quan arribà a València i posà als peus del Rei En Pere III les banderes de guerra preses als genovesos.

Aquest desastre iniciava la decadència marítima de Gènova ; llurs mercaders eren expulsats d'Egipte i d'Orient, passant als catalans el monopoli del comerç.

Al cap de vuitanta anys encara trobem el nostre Rei Alfons IV guerrejant contra Gènova. I fou famós el combat naval de l'illa de Ponsa. El Rei i tots els seus feudataris, aragonesos i sicilians, anaven amb armadures de ferro, com per a un combat terrestre ; i aquesta pesantor de les seves armes els féu ésser vençuts per la lleugeresa

i tàctica de les galeres genoveses. Alfons IV, son germà, el Rei de Navarra, i tots els magnats i prohoms, quedaren presoners de la República. Espantada aquesta en veure la importància de la seva presa, confià els captius a la guarda del Duc de Milà. Però aquest deixà escapar el Rei i tot son acompanyament, que corregueren a bloquejar altra volta Gènova, amb poderosa esquadra.

I havent anat els provençals en auxili de llurs veïns els genovesos, al nostre Rei se li ocorregué d'alçar sobtadament el setge de Gènova i anar a castigar a aquells prenent-els-hi Marsella. El cop de mà no pogué ésser més afortunat. Trencades les gruixudes cadenes que guardaven l'entrada del port, els catalans se n'apoderaren, entraren a la ciutat i l'anaren prenent pam a pam, lluitant pels carrers i dins de les cases... Aquelles cadenes foren portades pel Rei, com a preciós trofeu, a la catedral de València, i dipositades en una capella gòtica, formant una garlanda de ferro sobre la negra pedra.

ELS CATALANS A ORIENT

De totes les empreses ardides i esforçades que realitzaren els catalans pel Mediterrani, durant aquells segles de dominar-lo i de triomfar-hi, cap tan temerària i dramàtica com l'expedició a Orient, que més sembla pertànyer als dominis de la llegenda que als de la història. Les cròniques de l'Edat mitja oriental, els llibres de cavalleria bizantins, els contes paladinescos dels alarbs, no contenen aventures com les d'aquells argonautes proce-

dents de les valls pirenenques i de les riberes de l'Ebre i de les hortes valencianes, que després d'haver assentat i assegurat en el regne de Sicília la dinastia catalana, expulsant-ne definitivament a la Casa francesa que hi regnava, marxaren cap a l'Orient per a alliberar els Emperadors de Bizanci de les constants agressions dels turcs.

Trenta sis ventrudes naus es feren a la vela, portant els set mil almogàvers, comanats per Roger de Flor i per Berenguer d'Entença i per Ximenis d'Arenós i per Berenguer de Rocafort... Poques voltes les aigües del Mediterrani hauran aguantat un estol que marxés amb més ardidesa i entusiasme! Poques voltes s'hauran vist solcades per un exèrcit aureolat de tant prestigi i esperat amb tal desig i confiança!

Rebuts a Grècia com a veritables llibertadors, l'Emperador nomenà a Roger de Flor Megaduc de l'Imperi i el casà amb una princesa de sa casa. El mateix dia de l'arribada ja entaularen combat pels carrers de Pera i Galata amb els genovesos que explotaven la ciutat.

I tot seguit començaren sa tasca, guerrejant contra els turcs, i acompanyats sempre per la victòria. Com llamps de la guerra es llançaven a l'atac, causant l'admiració dels afeminats ciutadans de Bizanci, afeccionats a les festes del circ i a les disputes filosòfiques, i essent l'assot dels turcs, que després dels esforços inútils que feren per a aguantar les primeres escomeses, ja no combatien tan sols; fugien constantment, fugien a la desbandada en veure acostar-se aquells homes durs i ferrenys, d'embranzida irresistible.

I així reconqueriren els almogàvers Filadèlfia, Magnèsia, Éfeso i arribaren fins a les «Portes de Ferro», al peu del llunyà Taurus. De poder seguir la seva marxa, de no haver sobrevingut les intrigues de la cort bizantina que deixaven en la seva espatlla, tal volta haurien repetit les gestes dels croats, entrant en la Palestina pel nord.

Però, l'Imperi, que s'havia salvat per l'esforç dels almogàvers, els agafà por; temia que, engreïts per sa

victòria, volguessin establir una dinastia catalana, destronant als Paleòlegs, com els croats, un segle abans, havien establert una dinastia franca. I en un dinar esplèndid amb què el fill de l'Emperador havia convidat a Roger de Flor, aquest fou traïdorament assassinat, junt amb el centenar de cavallers que l'acompanyaven, i en el mateix moment que en els diferents llocs de l'Imperi eren també morts tots els almogàvers que es trobaren.

Venjança!, cridaren els que sobrevisqueren, venjança catalana!, se sentí de l'un cap a l'altre de l'Imperi. «Que vostre cor es reconforti—deia En Muntaner, que visqué tota aquella epopeia, en donar compte de l'horrible matança, en la seva Crònica—. D'aquí en endavant, veureu com nostra Companyia obtingué, amb l'ajuda de Déu, una venjança tan sorollosa, com jamai se n'ha vist una altra.»

Reunits tots els sobrevivents, a Gallípoli, juraren no abandonar aquell territori, que guardava les cendres de llurs capitans, sense haver-los venjat a bastament. I per a què ni per un moment es debilités llur propòsit i els temptés l'esperança de tornar a llur terra, enfonsaren llurs naus, quedant ells sols en mig d'aquella terra enemiga, amb el pit inflat pel desig de venjança...

Durant dos anys s'aguantaren en els Dardanels, defensant-se de tot l'exèrcit bizantí, amb sos auxiliars alans i búlgars. Després, derrotant-los, prengueren l'ofensiva i s'apoderaren de la Tràcia i arribaren fins a la mateixa Constantinoble. Essent pocs per a apoderar-se de la gran ciutat, li inferien tot el mal que podien : ara segrestaven sos més rics habitants, ara cremaven sos arsenals, ara degollaven guarnicions senceres...

Tot el país era recorregut per ells, saquejant i cremant, deixant només un rastre de runes i de sang. De Constantinoble a les faldes del Taurus, de la península de Gallípoli al cim de l'Acròpolis... Deu anys seguits durà aquell càstig ; deu anys de mal hagueren de fer aquells catalans per a quedar satisfeta llur venjança.

Després s'establiren en els Ducats d'Atenes i Neopàtria, agregant-los a la corona catalana. Per espai de vuitanta anys governaren els catalans aquelles terres. Llur Codi fou el «Llibre dels usos i costums de la ciutat de Barcelona». La nostra llengua regnà com idioma oficial en el país de Demòstenes. Els almogàvers es casaren amb les més altes dames del país.

I dins del millenari Partenó, de sobirana bellesa, llavors encara intacte, convertit de monument august de Minerva en temple de la religió cristiana, s'hi predicà durant vuitanta anys en la llengua de Catalunya.

Aquesta és l'aventura més gloriosa i més sagnant de les aventures mediterrànies.

L'EXPANSIÓ MERCANTIL

Però no es cregui que Catalunya dominés el Mediterrani solament per afany d'aventures ; el seu poder naval no era sinó un auxiliar de son noble intent de civilitzar i cristianitzar nous pobles, de son desig d'estendre i afiançar la seva vida mercantil. A l'ombra de la marina de guerra creix i prospera la marina mercantil ; en totes les expedicions militars hi veiem anar frares i homes de lleis ; després de cada victòria veiem estendre's el radi d'acció dels nostres mercaders i dels nostres homes de negocis.

La mateixa marina de guerra, els vaixells pròpiament militars, mai no foren molts : el major contingent el do-

naren, en totes les expedicions, les naus mercants armades, pel procediment llavors usat. Quan la conquesta de Mallorca, foren els mercaders de Barcelona els qui oferiren al Rei els diners i les naus, a l'extrem que el capità i proveïdor de l'esquadra fou el ciutadà barceloní En Rafael de Plegamans. I el mateix succeí en totes les altres empreses importants.

Per això, la indústria de construcció de naus assolí tal importància a Catalunya. La nostra costa, de cap a cap, des del Rosselló fins a Portfangós, era una drassana seguida, en la que hi treballava tot un poble, des de temps immemorial, poble de tradició intelligent i centenària en totes les indústries de la mar. Els *mestres d'aixa* eren veritables arquitectes de les construccions navals, la fama i perícia dels quals s'anaven trametent de pares a fills, i que formaven una Confraria, el mateix que els «fusters de ribera», que els auxiliaven, i que els calafats...

El pi del Pireneu català era considerat com la millor fusta per a emprar-la en la construcció de naus, superior a la d'Asia i a la d'Africa i a la de la resta d'Europa ; només la superà la de les Indies Orientals.

El comerç marítim que es desenrotllava amb aquelles naus fou la base principal de la prosperitat i grandesa de Catalunya. Ja el llibre dels Usatges estableix el dret de protecció i salvoconducte per a totes les naus que entrin i surtin de Barcelona i la salvaguarda del Príncep des de Cap de Creus fins al port de Salou.

En 1114, En Ramon Berenguer III, junt amb sa esposa Dolça i son fill, concerten un tractat amb els genovesos sobre els drets que havien de pagar les naus de l'un en els ports de l'altre i assegurant de tot dany els vaixells, els mariners i les mercaderies.

En 1227, el Rei En Jaume publicà una Reial Cèdula prohibint a tota embarcació estrangera prendre càrrega per a Egipte, Síria o Berberia en el port de Barcelona, mentre hi hagués en dit port una nau nacional disposada a fer el viatge. Aquesta cèdula s'inspirava en el mateix

esperit que dictà la famosa acta de navegació anglesa, *quatre segles més tard,* i que fou l'inici del poderiu de l'Imperi britànic.

En temps de Jaume II s'estableix i es reglamenten els viatges amb itinerari fixe i regular, associant-se deu mercaders per a noliejar una nau per a anar a Sevilla, des de Barcelona, amb escales a Mallorca, Alacant, Almeria i Màlaga.

I així anava creixent i estenent-se el nostre comerç marítim, trobant que ja en el segle XIII el moviment del port de Barcelona era extraordinari, sortint d'aquí constantment naus cap a Alexandria, Sicília, Roda, Síria, Tunis, Còrcega, Sardenya, Berberia, Flandes, Anglaterra, Andalusia, Itàlia...

Punt central d'aquesta gran factoria de construcció de naus, que s'estenia al llarg de tota la costa catalana, fou la Drassana de Barcelona, situada a la falda de Montjuïc. Començada en temps del Rei En Jaume, pot dir-se que no arribà a acabar-se mai, puix sempre se l'anava fent objecte de successives ampliacions i de noves obres, contribuint-hi llargament amb sos cabals els Reis, la Diputació i el Consell de Cent. D'allí sortiren la major part de les naus, de guerra i mercants, que passejasen per tot el Mediterrani, durant aquelles centúries, la bandera gloriosa de Catalunya.

EL CONSULAT DE MAR

Tal era la importància del comerç marítim a Catalunya, que ja en el segle XIII trobem establert a Barcelona el *Tribunal del Consolat de Mar,* el primer del món, encarregat d'entendre en totes les qüestions sobre arma-

ments dels vaixells, avaries del gèneres embarcats, salaris dels mariners, construccións, subhastes, segurs marítims, encàrrecs fets a patrons i mariners, deutes fets a préstec per urgència o necessitat de l'embarcació, naufragis, mercaderies trobades a la platja o en l'ample espai de la mar...

Fou tal el prestigi i l'arrelament d'aquest Tribunal, que vingué a entendre en totes les qüestions i causes de comerç i visqué més de cinc centúries, no havent desaparegut fins ben entrat el segle XIX, quan l'uniformisme de l'Estat espanyol matà aquella institució tan nostra.

Aquest Tribunal tingué per Codi, en el que amotllà els seus actes i les seves sentències, el famossísim *Llibre del Consolat de Mar,* compilació escrita dels costums marítims d'aquella època i les sàvies disposicions del qual foren la base de totes les lleis marítimes d'Europa. Monument immortal, aquest llibre, fou tal la seva transcendència en el món, que en distints moments volgueren en va disputar a Barcelona la glòria d'ésser sa pàtria, València i Marsella i Pissa. Tots els pobles del món cristià que es dedicaven al comerç marítim adoptaren i donaren força de llei a aquest llibre català, després que hagueren caigut en desús les lleis ròdies i la Taula Amalfitana ; tots els homes de mar, durant aquells segles mitjos, no tingueren, per a resoldre llurs qüestions, altra norma i guiatge.

I quan començaren tots aquells pobles a dictar disposicions pròpies i a formar ordinacions, no pogueren separar la vista del nostre *Llibre del Consolat,* del llibre de les *Lleis Barcelonines,* com comunament l'anomenaven. Fa tot just trenta anys, un conseller de l'Almirall alemany, deia, encara : «El valor d'aquesta obra per al dret marítim modern, no és inferior al dels llibres de Justinià per a la nostra legislació civil. Fins en els Estats que posseeixen un codi marítim, la doctrina i la jurisprudència invoquen l'autoritat de ses regles com dret subsidiari i

amb elles interpreten freqüentment els principis admesos en l'actualitat.»

Que gran fou Catalunya, dictant lleis que imperaren en tot el món, no per la imposició de la força, sinó per la superioritat de son valer! Quina glòria, per la llengua catalana, ésser la d'aquell Codi marítim!

No en tenia prou, encara, l'empenta formidable que portava el comerç marítim català, d'haver creat, abans que cap altre poble, el Tribunal del Consolat de Mar i d'haver publicat la compilació universal de lleis marítimes. Havia d'ésser, també, Catalunya, la primera nació que establís el cònsols ultramarins.

Els comerciants catalans que s'anaven a establir en les importants ciutats marítimes d'altres països i els quantiosíssims interessos que Catalunya hi anava atresorant de dia en dia, feren néixer la necessitat d'establir en aquelles poblacions uns empleats públics catalans per a la protecció dels navegants i del mercaders de Catalunya allí existents, per a defensar son fur d'estrangeria, per a administrar justícia en llurs debats i qüestions.

I així aparegueren els Cònsols, establerts després per tots els altres països, a semblança i imitació dels de Catalunya. Totes les ciutats importants del Mediterrani tenien el Cònsol de Barcelona, depenent del Consell de Cent. A totes les ciutats italianes, a Còrsega, a Sardenya, a Sicília, a Grècia, a Turquia, a Síria, a Egipte, a Berberia... Eren nomenats Cònsols, moltes voltes, membres de les famílies més il·lustres de Barcelona; algunes persones distingides de les principals cases de Gènova i Florència tingueren, també, a gran honor ésser Cònsols de Barcelona en aquelles poblacions, posant-se sota el nom i autoritat del nostre Consell gloriós. Un Dòria era Cònsol nostre a Manfredònia, l'any 1473; tot un Cosme de Mèdicis ho era a Pissa, l'any 1422.

LA DECADÈNCIA

La prosperitat de la marina de Catalunya estava lligada a la seva independència com a poble i a la seva llibertat. I així, quan aquesta llibertat començà a minvar i quan aquella independència es veié en perill, començà, també, a decaure l'esplendor de sa marina.

Oh, com és trista i colpidora la història de la decadència de la nostra marina! Va entrar a regnar a Catalunya la dinastia entronitzada pel Compromís de Casp, i des d'aquell moment va semblar que canviés el vent favorable que fins llavors havia regnat en el nostre mar i que ens havia portat al pinacle de l'esplendor i a la glòria. Com si les aigües mediterrànies es neguessin a servir-nos, així que els nostres Reis deixaren de parlar català i es divorciaren del poble!

Durant el regnat dels dos primers Monarques de la nova dinastia, Ferran, el d'Antequera, i Alfons IV, el Magnànim, ja no es parla gairebé de la marina mercant, veient-se només que la preocupació pels estols de guerra.

El darrer, que pot dir-se que fou molt més Rei d'Itàlia que no d'Aragó i Catalunya, esmerçà trenta anys en la conquesta de Nàpols, trenta anys seguits de lluitar contra tot i contra tothom: contra Gènova, contra la casa d'Anjou, contra el Pontificat, contra Florència, contra Milà i altres Estats d'Itàlia; guerra en la que es demostrà que encara la gran Catalunya era mestressa del Mediterrani, però que era l'inici de la nostra decadència, puix es lluitava ja sols per l'afany de dominació, per la glòria personal del Rei, per l'ambició i l'orgull, sense pensar, com es feia abans, a expandir la civilització; sense pensar a afavorir el comerç i la indústria; guerra que

exigí al nostre poble sacrificis immensos i que hi portà greus pertorbacions i durant la qual les drassanes catalanes treballaven només en la construcción de naus militars.

Son successor, Joan II, mirà primer amb indiferència el poder marítim de Catalunya, després amb recel, tement que li fos contrari en les lluites que sostingué contra el nostre poble. En aquell temps ja només la Diputació s'ocupava de les coses de la marina nostra; els Reis n'estaven desapegats.

I havent sobrevingut l'alçament general del poble català contra son Rei i, sobretot, contra la segona muller d'aquest, Na Joana Enríquez, a qui atribuïen la mort de son fillastre, el Príncep de Viana, tan volgut dels catalans, s'arribà a veure el cas, durant aquella guerra que durà dotze anys, de què contra les naus catalanes, armades per la nostra Diputació, lluitesssin els vaixells genovesos, al servei del Rei avorrit, En Joan II.

Després es realitzà la unió del nostre Rei Ferran amb Na Isabel de Castella, i semblà que totes les circumstàncies es conjuressin per a què Catalunya perdés el domini del mar.

Divorciat el nostre poble dels Reis, absents aquests constantment i no sentint cap llei de voluntat per Catalunya, mancava aquell esperit que el geni català imprimia a totes ses gestes, quan poble i Rei eren una mateixa cosa, i que aplicat a les empreses del mar era el que havia donat a la nostra marina aquella empenta formidable que l'havia feta la regina del Mediterràni. Les idees de domini personal i de poder absolut absorbiren des d'aquell moment els Reis, que ja ho eren conjuntament de Castella i d'Aragó i Catalunya; el pensament de l'Imperi universal substituí al desig d'expandir generosament la civilització i afavorir el comerç i la indústria que havia caracteritzat fins llavors la política dels monarques catalans.

Es descobrí l'Amèrica i es prohibí als catalans tot

comerç i tota relació amb el nou món, portant-se amb tal rigor la mesura, que, per por d'infraccions, es prohibiren també les expedicions als ports d'Andalusia. I aquesta proscripció durà tres segles!

Afegeixi's a això que la conquesta de Constantinoble pels turcs ens va barrar les portes de l'Orient, el teatre gloriós de les nostres gestes marítimes, el ric mercat dels nostres productes, tornant a envair el Mediterrani els corsaris sarraïns. Pensi's que aquest mar passà a segon terme, després del descobriment de Colom i d'obert el camí de les Indies, dificultant-se en gran manera l'accés de tots els pobles mediterranis al gran Oceà fins que s'aplicà el vapor als vaixells, perquè el fort corrent que es precipita de l'Atlàntic per l'estret de Gibraltar porta tal empenta, que les naus de vela generalment s'havien d'estar dies i més dies lluitant contra dit corrent, esperant el moment propici d'un vent favorable que els ajudés a engolir-se per aquella terrible boca.

Amb tot això, el poder naval de Catalunya anava debilitant-se i les seves drassanes restaven buides i silencioses. La nostra bandera ja quasi no es trobava pel Mediterrani, després que havia dominat en ell com a regina i l'havia omplert amb ses gestes i amb sa glòria...

Encara ve un moment, en temps de Felip II, que es reuneixen les grans forces tradicionals del Mediterrani per a abatre el poder dels turcs. A la batalla de Lepant hi concorregueren les naus de Venècia, de Gènova, de Toscana, de Roma, de Nàpols, de Sicília, de Malta... Les forces navals que hi aporta Espanya són organitzades i comanades per dos almiralls catalans, En Requesens i En Cardona, que fan costat als Colonna, als Barbarigo, als Andrea Dòria...

Després, ja res. El vell seny, la previsió, l'activitat i la rectitud nativa de les classes altes catalanes foren apartats del govern; la viril energia i natural disposició per a l'art de la guerra, ofegats per força en el seu poble; la seva marina mercant apartada del comerç de mig món,

menyspreada i combatuda en el moment de les grans transformacions de la navegació moderna; abandonades per l'Estat ses Escoles nàutiques; tancades totes ses drassanes; portats a pobles morts i ineptes per a la indústria els moderns arsenals...

Perdérem el mar els catalans!; quedàrem d'esquena a ella!; morí la nostra indústria marítima!; quedàrem sense comerç ultramarí! Tant deixàrem de mirar el mar, que quan fa pocs anys s'erigí a la immortal Tarragona un monument al nostre famós almirall En Roger de Llúria, que simbolitza totes les nostres glòries mediterrànies, i s'escollí per a son emplaçament aquell lloc únic, de bellesa incomparable, que es diu «el balcó del Mediterrani», l'estàtua es posà d'esquena al mar... tal volta perquè no s'enrogís de vergonya en veure com ens havíem deixat prendre aquell element que la Catalunya d'altre temps havia dominat amb la seva llengua i amb la seva bandera i al que havia dictat la llei i al que havia fet servir com de camp immens pel que havia passejat la seva grandesa.

Quan cessaren les causes que havien produït la decadència del Mediterrani i aquest mar tornà a ésser vehicle de totes les empreses i via de tots els mons, Catalunya, decaiguda, no pogué renéixer com altres ciutats mediterrànies i reconquerir son rang de gran força marítima. No pogué renéixer com ho féu Marsella, per exemple, que veié recomençar llavors una era de prosperitat i de riquesa facilitada per l'invent de la màquina de vapor, amb la qual les naus pogueren salvar fàcilment l'obstacle de l'estret de Gibraltar, sense haver d'esperar durant setmanes que s'apaivagués la violència del corrent enviat per l'Atlàntic, facilitada pel modern industrialisme que féu que les fàbriques de l'interior llancessin pel ferrocarril, recentment instal·lat, una onada de productes que les flotes anaven transportant a tots els ports del Mediterrani, facilitada per l'obertura de l'istme de Suez, tot el que féu desdoblar la ciutat d'una manera

prodigiosa, passant a ésser un port mundial, posant-se en contacte amb tota la terra, multiplicant els seus molls i les seves dàrsenes, gegantins corrals on anaven a aglomerar-se, com ramats, els vaixells de tots els pavellons.

EN MONTURIOL

Encara hi hagué un moment, a mitjans del segle XIX, que semblà que revisqués el geni del mar, que havia caracteritzat la nostra Catalunya durant tants segles, i que volgués tornar-nos a donar dies d'esplendor i glòria indisputable.

Un fill de Figueres, En Narcís Monturiol, després d'anys i anys d'estudis i de treballs, de penalitats i de constància, anunciava que havia resolt el problema de la navegació submarina. Amb l'ajuda dels amics de l'inventor es construïren successivament dos vaixells destinats a navegar per sota l'aigua, als que es posà el nom de *Ictíneo*. S'n feren proves—moltes a Barcelona, algunes a Alacant—que donaren resultats ben falaguers, i hi hagué un moment que el públic i la premsa s'interessaren tant per l'invent que l'entusiasme i el nom d'En Monturiol s'estengueren arreu.

Però prompte hagué de sofrir En Monturiol les amargors que han de sofrir tants reformadors, tants homes que han afavorit la humanitat amb llurs invents, no podent aconseguir que els alts poders de l'Estat s'interessessin pels seus treballs.

Els darrers anys de la vida d'En Monturiol foren de

veritable martiri. Després d'haver-se degut convèncer de l'abandó en què el deixaven els homes del Madrid oficial, després de veure que el Ministre de Marina confonia el submarí amb un barco-bus, després d'haver rebut una carta del Secretari del Rei en la que li deia «que el estado de su reducido patrimonio» no li permetia ajudar-lo, «pero que tendría presente por si llega un momento favorable en que pueda tener el gusto de ayudarle a realizar sus legítimas aspiraciones», pogué dir, en una carta plena d'amargor, que s'havia convençut que son *Ictíneo* no naufragava en les *praderies* flotants de l'Oceà, sinó en les de la Direcció d'Enginyers de Marina.

Després es veié oblidat de tothom, negat son talent i son mèrit, fins rosegat per la vil calúmnia... I morí pobre i obscur...

Estava vist que l'hora de triomfar Catalunya en el mar havia passat definitivament.

EL MEDITERRANI, DOMINI ANGLÈS

El mes de març de 1924, una esquadra anglesa—la més gran esquadra reunida després de la guerra europea—realitzava unes aparatoses maniobres en les esplèndides aigües de Pollensa, a les Balears. Durant una setmana executaren exercicis de tota classe vuitanta quatre unitats de guerra, amb un eixam incomptable d'embarcacions auxiliars.

Els periòdics de França i d'Itàlia no sabien dissimular el recel amb què a dits països es veia aquella manifesta-

ció de força. Un gran diari anglès, justificant-la, consignava que el Mediterrani torna a ésser, des del punt de vista polític, el centre naval del món, que el comerç britànic és en dit mar sis voltes més considerable que el de qualsevulga altra nació i que representa el setanta cinc per cent del comerç total. Un altre agraïa—establint un contrast amb els recels italo-francesos—«la cortesia d'Espanya, que havia posat a disposició d'Anglaterra un magnífic port natural». Algun periòdic espanyol recordà que l'illa de Mallorca, on aquell port es troba, pertanyé durant mants anys a Anglaterra.

Aquelles maniobres foren per recordar que Anglaterra domina el Mediterrani. Primer fou dominat aquell mar pels musulmans. Tenien el litoral africà, Sardenya, Sicília Creta, Espanya i bona part del litoral italià. En ses excursions piràtiques per l'Europa cristiana arribaren fins a Lió i fins a la frontera d'Alemanya, a través de Suïssa. Després el domini del Mediterrani fou per a les ciutats italianes. D'elles passà a Catalunya. Més tard, malgrat Lepant, tornaren a dominar-lo els corsaris berebers, regits pels turcs. Finalment, el Mediterrani passà a ésser anglès, des de l'ocupació de Gibraltar per l'almirall Rook, l'any 1704. Per a assegurar-se'n el domini, no sols s'establiren els anglesos a Gibraltar, sinó a Malta i a Xipre i al Canal, és a dir, als dos extrems i al centre. Crearen en aquests punts bones bases navals i hi sostenen poderosíssimes esquadres.

França quedà ben situada, també, en el Mediterrani. Amb la possessió d'Argèlia domina a les dues costes, Nord i Sud, de la conca central, amb Còrsega entre elles, com servint-les-hi d'enllaç, i al Sud posseeix el magnífic port interior de Bizerta, millor situat encara que el de Malta, en l'estretura entre ambdues conques.

I Itàlia, per a contrarestar aquella situació, creà ja fa molts anys, la base naval de la Magdalena, al Nord de Sardenya, a l'entrada de l'estret de Bonifaci, que separa aquesta illa de la de Còrsega, interposant-se així

entre la França europea i la França africana i dominant per complet a Tolon i gairebé inutilitzant-lo... I encara que posseeix Itàlia les bases navals de Spezzia, al Nord, i de Talenta, ja sobre el mar grec, i encara que és mestressa de l'Adriàtic, no es té per segura i tracta ara de crear una altra base a Sant Antiocco, al Sud-oest de la mateixa illa de Sardenya, enfront de Mahó i de Cartagena, però també al Nord i a curta distància de Bizerta...

Després de la gran guerra, Anglaterra ha realitzat aquelles maniobres, per a demostrar que continua interessant-se pel problema i que segueix volent dominar el Mediterrani. I França i Itàlia s'han commogut i s'han posat neguitoses i no han amagat llurs recels i han esmolat les seves eines...

Només a Espanya la cosa s'ha vist amb indiferència i fredor, talment com si es tractés d'un plet tan aliè a son interès com del domini del mar del Nord o del Cap de les Tormentes. Espanya, que es deixà perdre Gibraltar, base del domini anglès al Mediterrani; Espanya, que es deixà perdre l'illa de Sardenya, que els catalans li havien aportat i que és la base del poder mediterrani dels italians; Espanya, que té encara sense aprofitar el port de Mahó, que ja el gran Dòria considerava com el millor i més segur del Mediterrani, i el de Cartagena... Espanya, amb esperit de terra endins, deixa que es sostinguin a son redós aquestes lluites per la possessió del que només hauria d'ésser d'ella.

I Catalunya hagué de contemplar com en les que abans eren «aigües seves» campejaven les esquadres estrangeres, servint-els-hi d'abric i de refugi la badia de Pollensa, en terra catalana, que amb altra badia, més catalana encara, la de Roses, no tenen parió en el món...

EVOCACIÓ

Res no pot donar idea de l'alegria de tenir mar com la tristesa de no tenir-ne que tan admirablement cantà En Maragall en aquells versos:

Sola, sola en mig dels camps,
terra endins, ampla és Castella
—i està trista, que sols ella
no pot veure els mars llunyans.
Parleu-li del mar, germans.

Des de que el món és món, cada matí ha aparegut el sol per l'horitzó del nostre mar i ha il·luminat, amb sa esplèndida claror, i ha besat, amb son bes de vida, i ha inundat de calor tota la nostra terra. La il·luminà en aquells temps primitius en què anaven passant per ella les races invasores, en què anaven posant-se els carreus fonamentals de la nació, en què anava aquesta fent sa via cap als cimals de l'esplendor i la glòria; la il·luminà durant els segles de plenitud i de maduritat i féu brillar amb colors vius i potents les seves gestes esplèndides; la ve il·luminant des de que tombà la seva sort i ha anat presidint el seu descens i enfondint la seva tristesa...

¡Tant de bo que arribi aviat el jorn que, en aparèixer el sol per l'horitzó del nostre mar, torni a il·luminar-la, orientada de nou cap a la grandesa i la glòria!

~

ELS HOMES

LA PSICOLOGIA DELS POBLES

L'element primordial de la Nació és l'home. Tots els altres—la terra, el mar, la vegetació—no són més que el camp en què l'acció de l'home es desenrotlla, el marc dins del qual queda tancada.

S'ha de conèixer, doncs, l'home, si es vol conèixer bé la Nació; però més que l'home en les seves qualitats físiques — alçada, color, complexió... — l'home en les seves qualitats espirituals, anímiques: son caràcter, sa mentalitat, ses tendències intel·lectuals, ses condicions morals, sos defectes i vicis... És el que s'ha anomenat psicologia dels pobles.

S'ha d'anar amb compte, en fer aquests estudis, i no deixar-se portar pel corrent que dominà durant un temps, i segons el qual cada poble tenia una manera de sentir i de pensar i d'obrar que li era pròpia, que era la conseqüència necessària de sa constitució física i moral i que es conservava idèntica a través de totes les èpoques i en totes les fases successives de la seva existència. Portats per aquesta tendència, els autors no feien més que una generalització temerària d'alguns caràcters que podien haver observat en certes personalitats més o menys representatives del poble de què es tractava i que fins moltes voltes havien estat mal observades o interpretades falsament, semblant-se a aquell anglès que feia son primer viatge al continent i que estrenà son llibre de memòries, així que hagué desembarcat i s'hagué aposentat en l'hotel, escrivint-hi: «A França les dones tenen els cabells rossos», només perquè la cambrera que el serví els hi tenia.

Es tracta d'estats de l'ànima, més que de formes de

l'esperit, i, per tant, en lloc d'ésser innats, invariables, perennals, com cosa fatal i inexorable, són transitoris, canviables, condicionats per les influències externes, pel clima, per la geologia, per la història, per l'economia... Hi ha una educació pels pobles, com hi és pels individus, i aquesta educació els fa canviar moltes voltes, els corregeix, els modifica.

Per això és precís guardar-se dels judicis precipitats i dels conceptes simplistes i de les generalitzacions massa fàcils, quan es vol donar a conèixer el caràcter i les bones qualitats i els defectes i la mentalitat i les tendències intel·lectuals i morals d'una col·lectivitat.

No vol dir això que no pugui parlar-se de certes qualitats que per haver predominat en la major part dels homes d'un poble i per haver subsistit durant generacions, es puguin donar com a característiques generals d'aquell poble. Però, sempre ha de fer-se amb les naturals reserves i admetent que les excepcions són molt nombroses i que aquelles qualitats poden ésser essencialment variades amb el transcurs del temps o segons les vicissituds de la història.

GENERALITATS

Molts llibres s'han escrit pretenent fixar la psicologia del poble espanyol i senyalant determinades qualitats com a comunes i característiques a tots els que el formen. Una part d'aquests llibres és deguda a autors que han fet aquesta generalització amb tota intenció, realitzant un acte polític. Un dels més significats d'aquests au-

tors escriu llargament per a demostrar que per sobre de totes les diferències locals hi ha notes comunes d'interessos, d'idees, d'afeccions, d'aptituds i de defectes, que fan de l'espanyol un tipus característic en la psicologia del món.

Una altra bona part d'aquells llibres ha aparegut a l'estranger. Són les descripcions i els judicis sobre Espanya, deguts als viatgers i als geògrafs que s'han referit a un sol tipus d'espanyol, que s'havien forjat en la seva imaginació ja abans d'emprendre el viatge. I així han sorgit aquells quadros fantàstics de la vida espanyola, amb escenes de fanatisme i de pinxeria, de crueltat i de misèria, amb els homes fent de «toreador» i les dones amb la «navaja» a la lligacama...

No volem escatir ara aquest problema. El cert és que les diferències, encara que s'anomenin purament locals, existeixen ben marcades.

Si, fent una gran síntesi o generalització, encarnem en una individualitat les característiques de dos dels tipus que es presenten—buscant un home representatiu, un home símbol—trobarem, més que diferències, antítesis.

Veiem-los, aquests dos tipus, tret l'un d'una de les obres més representatives de la literatura castellana; arrencant l'altre de la nostra vida real, nascut a la muntanya de Catalunya i trasplantat a la ciutat.

El primer és l'*hidalgo* que ens fa conèixer *El Lazarillo de Tormes,* vivint a Toledo en començar el segle XVI, en casa gran, espaiosa, amb un enorme escut de pedra sobre la porta, amb els barrots del balcó treballats a la forja, amb grans sales i patis empedrats amb lloses, en les juntures de les quals es cria l'herba, però sense cadires, ni bancs, ni quadros, ni taules, ni cortines, ni tapissos, ni cornucòpies... I també sense olles, ni cassoles, ni plats, ni vasos, ni gerros, ni forquilles, ni ganivets. Però l'*hidalgo* hi viu feliç.

Dorm en un canyís, amb una manta a sobre, que li serveix de llit.

I comença son dia. En un dels vells campanars de la imperial ciutat han tocat les set. Al capdamunt dels misèrrim llit hi ha les calces i la jaqueta de l'*hidalgo*, que li han servit de coixí. Es vesteix aquelles peces, poc a poc. Després agafa l'espasa i abans de cenyir-se-la la té un moment a les mans, mirant-la amb amor, contemplant-la com es contempla l'ésser amat. Aquella espasa és per a ell tota la pàtria; aquella espasa és l'ànima de la raça.

Tenint aquella espasa pot viure tranquil, feliç i content a una casa sense cadires, sense taules, sense olles i sense cassoles. I la mira i la remira i hi passa la mà amb tendresa i la blandeix en l'aire i li diu a un jove que li serveix de criat i que l'està contemplant encuriosit: «Oh, si sabessis quina peça és aquesta! No hi ha marc d'or en el món amb què jo la canviés.»

I se la cenyeix en son costat esquerre. I s'embolcalla arrogantment amb la capa. I surt. I camina carrer amunt, a poc a poc, amb el cap alçat altivament, picant fort amb els talons menjats de les sabates...

Les dones, que en les entrades i darrera les reixes estan filant cotó—amb aquelles davanadoras que han perpetuat els quadros de Velàzquez—es miren intencionadament i riuen, amb rialla esbojarrada, d'aquell *hidalgo* que s'allunya majestuosament, íntegre, somniador, valent... però que no pot menjar.

Ja ha oït missa l'empaquetat *hidalgo*; ja ha donat, després, un llarg passeig pels afores, saludant els amics, doblegant-se, rendit i galant, davant de les dames; ja ha anat fent temps, ocupant tot el matí, resseguint els carrers de la ciutat. I quan han tocat les dotze, pausadament s'etorna a sa casa destartalada.

Al cap d'una estona arriba son criat.

—Com no has vingut a dinar?—li diu son amo—. T'he estat esperant i veient que no venies he dinat.

El criat porta uns rosegons de pa i un tros de pota de vaca que li han donat per la ciutat.

—No vull que captis—li diu—. Podrien pensar que ho fas per mi.

El criat es posa a menjar amb bona gana, i com que sap que son amo està dejú, puix aquella és la cançó de cada dia, li ofereix una part del que està menjant, que l'*hidalgo,* després de dubtar un moment, accepta i menja... sense deixar la seva arrogància, sense deixar de mirar la seva espasa, que per res del món no canviaria, sense deixar de pensar en els seus pergamins, sense deixar de dedicar un record compassiu a aquells plebeus que han pogut donar al seu criat les sobres amb què els dos s'han alimentat, però que tenen la desgràcia de no ésser *hidalgos...*

Veiem ara el contrast.

Vivia en una de les altes valls pirenenques de Catalunya, a mitjans del segle XIX, el descendent d'una família noble, el nom del qual és repetit amb insistència en la història dels nostres temps mitjans, entre els d'aquelles illustres famílies que acompanyaven constantment els nostres Reis en llurs gestes.

Després que Catalunya havia estat vençuda, en començar la XVIIIª centúria, aquella família s'havia reclòs en sa gran casa pairal, no fent pas vida d'ostentació ni de fastuositat, però portant dignament aquell nom immaculat en mig del respecte i consideració de tota la comarca.

Les grans crisis socials i econòmiques que la nostra terra hagué de patir, s'havien anat fent sentir fortament en el patrimoni d'aquella casa, que en tant que anava transcorrent el temps era més reduït i produïa menys.

Les limitacions a què s'havia degut subjectar aquella família en el seu viure havien estat cada dia més marcades ; malgrat elles, encara no els era possible sostenir-se amb les mermades rendes del patrimoni. Les hipoteques havien començat i a elles havien seguit les vendes a carta de gràcia...

Un dia el representant d'aquella família adoptà la decisió heroica. Abandonaria la casa pairal i se n'aniria a

Barcelona. Però no faria cap a la ciutat per a portar una vida de noble tronat, per a arrossegar pel llot i per a omplir de desprestigi un nom il·lustre, per a acabar els seus dies ple de trampes i d'embolics, veient com els embargaments i les subhastes s'enduien les miserables deixalles de son patrimoni... Se n'anava a la ciutat com un menestral, per a posar-se a treballar honradament, per a fer el viure normal que fan tants i tants milers de ciutadans...

I allí, en la gran casa pairal d'aquella vall pirenenca, castell que havia estat de sa poderosa família, bressol de tants passats seus que havien omplert amb ses gestes, pàgines glorioses de la nostra història, hi deixà aquell home els pergamins, i els escuts, i les tradicions, i la glòria... hi deixà fins el nom—que per a la nova vida que volia emprendre hauria estat massa significatiu—i adoptant el nom matern s'installà a Barcelona, i amb els diners que recollí, venent alguns prats i algunes vaques, muntà una botiga de robes, en un dels llocs més típic de la ciutat menestral del segle XIX, i passà la resta de la seva vida darrera el taulell i a la porta de l'establiment, sense que ningú sospités mai que qui tan democràticament feia anar la mitja cana o cridava les parroquianes per a què no passessin de llarg, era el sobrevivent d'una família il·lustre, els passats de la qual havien alternat amb els Reis i havien estat omplerts de distincions i d'honors...

~

INFLUÈNCIES ROMANA I MEDITERRÀNIA

En el que avui és Catalunya hi vingueren quasi totes les antigues races humanes que actuaren sobre les tribus indígenes, sobre la *etnos ibèrica,* que tenia molt arrelat l'esperit d'independència i que tenia, alhora, una gran potència assimilativa.

Aquestes barreges de races, ajudades per les influències físiques, donaren com a resultat, després de segles, que es formés un tipus especial, un poble ben diferenciat: el poble català.

Ni pot dir-se que aquest poble sigui de cap de les races pures que per nostre territori passaren—avui ja no n'hi ha de races pures, en el sentit antropològic—, ni pot confondre's amb cap dels altres pobles que a l'entorn d'ell anaren formant-se mentre ell es formava.

La influència més marcada, qui la deixà en el nostre poble, fou Roma. Fins a tal punt fou profund el solc que en la nostra terra i en la nostra ànima hi deixà aquell poble, fins a tal punt ocupen els romans un lloc preeminent sobre els nostres passats, que, malgrat la diversitat dels nostres orígens, tenim perfecte dret d'anomenar-nos llatins.

Tarragona, altra Roma, fou el gresol on es fongueren els antics elements, estenent-se aquella civilització, no solament per la costa, sinó fins als més apartats llocs, a les més aspres serres pirenenques.

Roma tingué prou força de cultura i d'atracció per a fer deixar als indígenes sa llengua pròpia i adoptar la llatina, per a establir aquí els costums romans, per a donar-los ses lleis.

Catalunya es plantà i seguí essent un país predomi-

nantment llatí, mentre que les successives invasions accentuaven cada dia més el caràcter semiafricà de quasi tots els altres pobles de la península.

Els pagesos del camp de Tarragona, encara avui dia, mostren el noble i sever aspecte que contemplem en els relleus i estàtues de les monedes i els museus romans. Els carreters encara van dalt del carro i el guien drets i amb les cames eixamplades, com els aurigues romans.

Si una característica, ben marcada també, afegia Catalunya al seu natural, era la que resultava de son connubi estret amb el mar.

Alguns autors admeten el tipus de l'*homo mediterraneus*. L'ha cantat amb entusiasme un escriptor llevantí que escriu sos llibres en llengua castellana.

El clima poderós del Mediterrani ha templat a l'home, com en cap altra part del planeta, donant-li una força seca i resistent. Curtits i bronzejats per una absorció profunda del sol i de l'energia de l'ambient, els seus navegants passaren a l'estat del metall. Els homes del Nord eren més forts, però menys robustos, menys aclimatables que el mariner català i el provençal i el genovès i el grec. Els nautes del Mediterrani s'establien sobre qualsevulga terra, com si fos sa pròpia casa. Sobre d'aquest mar era on l'home havia desenrotllat ses més altes energies. La Grècia antiga havia convertit en acer la carn humana.

Una gran semblança de paisatges i de races acostava als dos litorals. Les muntanyes i les flors d'ambdues costes eren idèntiques. El català, el provençal, l'italià del sud tenien més semblança amb els habitants de la costa africana i de l'arxipèlag grec, que amb els que convivien junts amb ells, a ses espatlles, però terra endins.

L'home mediterrani, fixe en les costes que el veieren néixer, acceptava tots els canvis de la Història, com els musclos aguanten les tempestes adherits a la roca.

Els homes d'aquest mar no s'acostumaven a quedar en la mitjania. Ses empreses més arriscades tenien molt de

reflexiu i pràctic. Quan es dedicaven al negoci, servien al mateix temps a la civilització. En ells, l'heroi i el comerciant es mostraven tan units que era molt difícil establir on acabava l'un i on començava l'altre.

L'ELEMENT MERCANTIL

Un element es troba constant a Catalunya, a través de totes les vicissituds i tots els canvis, que ha tingut eficàcia decisiva en la formació del caràcter nacional i en el sistema social i polític del país i en la determinació i especificació del pensament català : és l'afecció al treball, és l'esperit mercantil.

En tant ha estat aquesta la nostra qualitat sobresortint, que sempre que des d'altres terres volen aplicar un qualificatiu al nostre poble—a voltes amb sincer to d'afalac, a voltes amb un cert deix d'ironia i de menyspreu—li diuen «laborioso».

És indubtable que fenicis i grecs empeltaren en el nostre llinatge l'esperit mercantil que prepondera en la civilització del nostre país. Retreu el Dr. Torras i Bages que quan en els principis del segle IV els africans Sant Feliu i Sant Cugat vénen a Barcelona per a propagar l'Evangeli, s'hi introdueixen en concepte de mercaders, el que demostra que la ciutat i el país eren mercantils i la professió del comerç considerada i respectada com honesta, puix de no ésser així mai no haurien afectat dita professió els que venien a complir una missió, com és la de propagar la fe, que reclama com a primera qualitat el respecte i consideració personal.

Aquest esperit arrelà en el nostre poble i no s'esborrà pas amb les invasions gòtica i sarraïna. El cèlebre jueu En Benjamí de Tudela, al segle XII, afirma que en passar per Tarragona hi trobà encara importants edificis pertanyents als Anaseos, que eren els fenicis més illustres, i als grecs, en aquella època que, de fenicis, ja en cap ciutat d'Espanya no se'n trobava rastre.

Des dels primers temps de la reconquista començà l'increment de la nostra marina, i amb ella l'expandiment del nostre comerç per tot el món llavors conegut. Totes les ciutats importants del Mediterrani tenien barri de catalans, que exercien el comerç, i la concurrència de mercaders estrangers a Barcelona era constant. La ciutat cap de Catalunya fou una ciutat de menestrals, fins al punt de què, com diu En Capmany, molts cavallers en deixar llurs terres i anar-se'n a establir a la capital renunciaven a llurs furs eqüestres per a poder entrar en el govern municipal, que estava en mans del poble, havent, després, En Ferran el Catòlic, dictat un Reglament per tal que els cavallers poguessin, sense abdicar llur noblesa, concórrer, amb la classe mitja i menestrala, a les funcions municipals.

L'admirable organització dels gremis donà a tots els oficis noblesa i importància social; establint llurs estatuts l'obligació de què tots els que hi entressin deguessin posseir ortodòxia en llurs creences i netedat de sang, impossibilità que certes indústries humils anessin a parar a mans de jueus o moros, per la qual cosa les esmentades indústries en altres països caigueren en públic menyspreu, essent així que a Catalunya eren tingudes en tal honor, que fins avui dia, sense necessitat de regirar llibres, qualsevol es pot convèncer de la importància social dels oficis mirant la nostra Església Catedral, no exornada d'escuts heràldics, com la major part de les altres, sinó plena de les marques dels oficis manuals (sastre, fuster...) i ostentant prop de la porta de Sant Iu, esculpida en la pedra, una figura de borceguí, signe d'un

gremi que avui encara té certes preeminències dintre de la Seu. La generació anterior a la nostra encara recordava que el toc de Viàtic fet per la campana «Tomasa», designava que el malalt era un sabater o un canonge.

Al costat de l'aristocràcia guerrera i de la sang es formà a Catalunya una poderosa aristocràcia del treball, la qual no sols no amagava la seva condició, sinó que en feia ostentació amb orgull. I cases de vella nissaga, com la dels Moncades, no reparaven en casar un dels seus membres amb la filla d'En Nicolau Gralla, mercader de robes de Lleida.

El català és treballador per naturalesa; mai no ha menyspreat el treball, mai no ha treballat per força, mai no se n'ha avergonyit o donat de menys.

Aquesta propensió del català al treball s'ha manifestat en un triple camp: en l'agrícola, en el marítim-mercantil i en l'industrial. I no li ha estat fàcil en cap d'ells assolir bons resultats, no ho ha tingut planer; la qual cosa vol dir que ha degut suplir amb l'esforç i la constància i la tenacitat la mancança de facilitats d'ordre natural. El que hem arribat a tenir els catalans ha estat obra del nostre treball dur, pesat.

En l'aspecte agrícola, Déu ha fet que Catalunya tingués un terrer generalment aspre i difícil, i, com dèiem en altre lloc, l'home, més que conrear-lo, ha degut lluitar amb ell, arrapant-s'hi amb les ungles, anant a plantar ceps on quasi no es podia aguantar dret, fent arrelar oliveres i garrofers sobre la roca viva, fent néixer blats on havia de començar per portar-hi la terra.

Per a adquirir un lloc preeminent en el comerç degué preponderar en el mar. I ja hem vist, també, com fou obra de titans la lluita que per a assolir això degué sostenir amb els pirates argelins primer i amb les repúbliques italianes, després.

I ha estat, també, un miracle, sols explicable per la forta propensió al treball, fer un poble industrial de Catalunya, que no tenia cap dels elements ni de les matèries

primes que la indústria requereix, ni carbó, ni cotó, ni llana, ni cuiro...

I tant era més meritòria aquesta afecció al treball, a Catalunya, quant succeïa tot el contrari en els veïns pobles de Castella. Allí, per tradició i per imposar-ho tot l'ordre de coses existent, es sentia veritable aversió pel treball manual, se'l considerava infamant i envilidor. Per a entrar en els Cossos privilegiats es comptava el treball com nota que tacava els llinatges, després de les de moro o jueu. En els capítols de les Ordres militars es denigraven els oficis, aplicant-els-hi paraules infamants, i en vàries lleis del regnat de Felip II se'ls qualificava de vils i baixos. Parlant del menyspreu en què el treball era tingut a Castella, escrivia Capmany a les primeries del segle XIX : «Los pocos que trabajaban tenían que disfrazar sus oficios con nombres sonoros, llamándose el albañil, arquitecto ; el herrero, oficial de grueso ; el zapatero, maestro de obra prima ; todo oficio, facultad ; la tienda, lonja o almacén, y en provincias enteras, los herreros, los taberneros, caldereros, peltreros, silleros, no eran naturales de España, mientras lo eran los haraganes, contrabandistas, ladrones y el mismo verdugo. Lo más singular era la opinión de que desdoraba al hombre blanco, al noble, al de buenos pañales, el trabajo sujeto a reglas y enseñanzas, mas no el ejercicio de faenas serviles, como el de aguadores, mozos de cordel, basureros, cocheros, lacayos, criados, porque suponían que durante su servidumbre la nobleza duerme, mas no se pierde como en los oficios.»

~

EQUILIBRI ENTRE L'ESPIRITUALISME I EL MATERIALISME

D'aquesta propensió dels catalans pel treball algú n'ha volgut fer retret, considerant-lo com un defecte. Se'ns ha volgut trobar prosaics, mancats d'ideal, incapaços d'accions nobles i enlairades, completament materialitzats i aferrats al diner.

Ja he indicat abans que a voltes se'ns diu *laboriosos* amb un cert to d'ironia ; també se'ns ha dit molt, això ja amb to obertament insultant, *mercanchifles* ; se'ns ha retret, igualment, la frase del Dant : *l'avara povertà di Catalogna.*

Què hi ha de tot això ? ¿És cert que l'afecció al treball i a la riquesa, que és sa conseqüència, ens hagi fet absolutament materialitzats i freds i insensibles a tota idealitat ? ¿És cert que la propensió a l'estalvi, condició que ha de tenir tot poble d'esperit mercantil, hagi degenerat en el lleig vici de l'avarícia ?

No pot dir-se, sense fer menyspreu de tota la nostra història, que el català sigui un poble que s'arrossegui arran de terra i no senti dintre seu l'escalf de l'ideal. A empreses ben idealistes ha contribuït ; fins i tot a empreses que tenien tot l'aire d'aventures s'ha llançat.

El que hi ha, és que difícilment deixa de tocar de peus a terra, per molt que s'enlairi cap a les regions de l'esperit. En el català es produeix un equilibri que jo crec saludable. L'home del nord, en general, és treballador, fred, tenaç, calculador, però amb molt poca imaginació. L'home del sud, pel contrari (el napolità, l'andalús...), és d'una imaginació viva i esbojarrada, però indolent, imprevisor... El català té reunides les dues qualitats. El

càlcul no el priva d'aventurar-se a empreses d'ideal, però realitza aquestes empreses amb càlcul.

Ja es llança el català a lluitar per la glòria, per la fama, però considera que aquestes no són completes sense una base econòmica.

Com han fet notar notables comentadors de la nostra literatura clàssica, en les més característiques novel·les cavalleresques nostres, això resulta ben palès i manifest. En el *Curial i Güelfa,* en el *Tirant lo Blanc,* en el *Blanquerna,* en el *Fèlix de les Meravelles...* Curial i la seva gent no donen un pas sense anar «ben proveïts de diners e de letres de canvi». Compra el cavaller un «alberc molt bell», a París, que és posada esplèndida de tothom, prenent al peu de la lletra la recomanació feta pel Melchior de Pando abans de deixar-lo : «no dubtets de pendre cambis sobre mi car yols compliré certament». Fins les enamorades donzelles troben una manera ben singular de mostrar son afecte i protecció als seus cavallers. La Güelfa diu a Tirant, en emprendre aquest la via esforçada de l'honor : «e not faça dubte que diners te fallegen». I en els moments més difícils els ajuden «ab los béns e ab les lagremes» o bé els escriuen «letres les millors e de maior confort... e trameten diners e joies». Fins aquell molt noble i valerós Rei En Pere, el Gran, de qui es llegeix en la novella «que mentre visques, cavalleria seria sostinguda, e morint ell cavalleria vindria a menys», com a manera la més escaient de mostrar la seva magnanimitat als tres cavallers catalans que retornen gloriosos de França, els fa muntar al Palau reial de Barcelona i els «fa seure ab ell a sopar. Lo qual sopar acabat, lo Rei... precioses dons e grans heretats en que visquessen les dona, perço que dasi avant on que anassen *nols diguessen cavallers pobres*».

El Tirant lo Blanc creu indispensable a la seva professió procurar-se abans que tot «los diners per posar-se en orde de les coses necesaries» i tracta personalment amb els mercaders, pagant bé i a la bestreta.

La novella cavalleresca és, doncs, quelcom més que un teixit d'aventures convencionals. El *Quijote* mateix, en arribar als capítols referents a Catalunya, i especialment a Barcelona, deixa d'ésser un llibre d'aventures, i l'heroi impressionat per aquell ambient de treball i activitat múltiple, per primera i única volta es rendeix de bon grat a les excellències de la vida ciutadana.

Empreses d'ideal? Aventures? Si el nostre alt Rei En Jaume arriba a semblar un Rei llegendari! Governa tota la seva acció política una idea i tots i cada un dels seus actes semblen temeràries aventures. Dirigeix ses armes i ses naus cap al regne de Tunis i el fa son tributari, iniciant així aquella política de buscar l'expansió pel terrer africà, que fins avui ha anat seguint Espanya; conquista i fa seu el regne de Múrcia per regalar-lo, tot seguit, generosament i desinteressada, a son gendre, Alfons X, el Savi, de Castella; fins i tot organitza una croada per anar a la conquesta de la Terra Santa, que fracassa en les aigües de Menorca perquè una tempesta divideix les naus que la formaven...

Empreses d'ideal? Aventures? ¡Si poques se'n coneixen com la del Rei En Pere II, el Gran, acudint tot sol a Burdeus, acceptant el desafiament de Carles d'Anjou, sabent que aquest estava preparat per a matar-lo a traïció, i valent-se d'una disfressa, fer aixecar acta notarial de la fellonia dels francs i entornar-se'n, salvant-se miraculosament en mig de mil perills! ¡Si cap supera a les dels almogàvers d'Orient! ¡Si són escasses les que puguin comparar-se a les dels mercedaris redemptors de captius!

¡Si difícilment se'n troba una altra com la dels nostres passats, que després que els havia abandonat l'Arxiduc d'Austria, per qui s'havien declarat, i quedat sols i sense força de cap mena, declararen i feren la guerra a Espanya i França juntes, sabent de cert que havien de sucumbir, i resistiren durant anys i no es rendiren fins

que l'exèrcit enemic, després de lluita esforçada, assolí entrar a Barcelona, el 1714!

¿Quin apòstol de l'ideal ha repassat les fites a què arribà En Ramon Llull? Miraculosament convertit de gran pecador en apassionat i ardent amic de l'Amat, consagrà sa llarga vida a la generosa tasca de la conversió dels infidels. I per això realitzà les proeses més extraordinàries : aprengué la llengua aràbiga, tenint necessitat de comprar un esclau sarraí per a assolir-ho, i ésser deixeble d'ell durant nou anys, tancant avarament dins son cor cada paraula que aprenia. I tingué necessitat d'estudiar i ferse savi i lletrat, i se'n féu tant, que fou profund filòsof i teòleg, i jurista i naturalista i poeta i místic, essent sa ciència sols comparable a la de Salomó i disputant amb els cristians, amb els jueus, amb els mahometans i amb els pagans. S'alçà contra la ciència existent ; pretengué donar demostració de la fe ; volgué capgirar el món social i es cregué amb prou forces per a fer l'humà llinatge súbdit obedient del nostre Déu. La seva vocació de filòsof es desenrotllà no a l'impuls de l'estudi, sinó que esclatà com un volcà ; l'amor i el seguiment de la veritat no seguiren en ell les vies ordinàries dels altres pensadors, sinó que, encès son cor repentinament i en virtut d'una acció sobrenatural, cercà la Veritat, resplendent de celestial bellesa, corrent com un orat pels carrers i places de la ciutat de la Ciència, i trobant-la esquifida, lletja, insuficient, indigna de son Rei, somià un pla vastíssim per a reedificar-la d'una manera mai pensada.

Per a propagar i realitzar son ideal corregué tot el món civilitzat i el dels infidels ; visità les Corts de tots els Reis, per interessar-los en la croada que volia emprendre ; estigué vuit vegades a Roma, instant i suplicant al Papa i al Sacre Col·legi ; fundà un Monestir al Puig de Randa, a Mallorca, on els frares es preparessin per a l'apostolat i la conversió dels infidels ; escrigué llibres bellíssims, de sapiència incomparable, rublerts de doctrina i encesos de zel apostòlic ; s'assegué en la Càtedra de la

Sorbona, de París, i assombrà als doctes i als savis; es presentà al Concili de Viena i li comunicà el seu escalf; anà i vingué moltes vegades de Berberia i de Terra Santa, i per fi, quan ja tenia vuitanta anys, trobà el martiri, digne fi d'aquella vida encesa i apassionada, caient moribund als cops de pedra que li tiraren els infidels de Bugia i morint al mig del mar, a la vista de la seva illa de Mallorca, conduït per uns mercaders genoveses que l'havien recollit...

¿Quin apòstol de l'ideal, tornem a preguntar, l'ha igualat? ¡Si davant la seva meravellosa vida els autors que parlen d'ell no saben més que aplicar-li els títols de visionari, de fantàstic, de vident! ¡Si la ciència i la literatura li han adjudicat el definitiu apellatiu de Doctor Il·luminat! I malgrat això, En Menéndez Pelayo tracta son sistema de realista, la qual cosa prova una volta més aquella harmonia, aquell equilibri que es produeixen a Catalunya i que fan que per molt alt que un es remunti per les regions de l'ideal, no deixi mai de tocar de peus a terra.

I ¿quin aventurer ha deixat enrera al moro Ali-Bey, que no era altre que el català Domènec Badia? Després d'haver servit per espai de quinze anys en l'Administració militar espanyola, presentà a Carles IV un pla encaminat a efectuar una expedició científica a les regions d'Africa, i obtinguda l'aprovació reial i havent discutit son projecte a París i a Londres, amb les més renomenades autoritats científiques, emprengué el viatge. Es presentà a Tànger, vestint amb tota la propietat i l'opulència d'un moro notable, parlant a la perfecció la llengua aràbiga i fent-se passar per fill d'Othoman-Bey, príncep dels Abassides i descendent d'Aboul-Abbas, oncle de Mahoma, la dinastia del qual havia ocupat per espai de set segles el tron del Califa. Causà tal efecte a la impressionable fantasia dels africans l'aparició d'un príncep de tan alta alcúrnia, que als pocs dies de la seva arribada fou rebut amb tota la pompa i ostentació de les Corts Orientals pel Soldà Mu-

ley Soliman, al qui deixà encantat amb sos profunds coneixements i amb els notables experiments científics que féu en sa presència. Adquirí una popularitat immensa entre els moros, pronosticant un eclipsi que havia de tenir lloc dins de pocs dies, i fins a tal punt s'estengué la seva fama, que quan al cap de poc temps emprengué la seva peregrinació cap a la Meca, el Soldà li féu riquíssims presents, entre els que destacaven un magnífic Palau i dues bellíssimes esclaves, i de tots els caserius i aduars sortien els mahometans demanant-li oracions i talismans i besant-li les mans i els genolls. Estigué a Trípoli, on fou rebut pel Baixà ; seguí tota la costa de Morea ; visità Nicosia, Citera i Pafos, estudiant les ruïnes de la famosa illa de Xipre ; passà a Alexandria i a Suez, traslladant-se pel Mar Roig a Djedda i d'allí a la Meca, on visità el Sepulcre del Profeta, la casa de Déu, *la prohibida*, la porta de la qual no poden traspassar sinó els creients d'aquella religió, i després anà a Jerusalem...

Allí hi trobà a Chateaubriand, a qui Ali-Bey felicità efusivament pels seus meravellosos llibres. I en replicar el poeta que l'afalagava molt veure que les seves obres eren admirades per un príncep mahometà, aquest interrompé : «Perdoneu, mon trajo i mon nom no són més que una disfressa. Jo sóc fill de Barcelona i m'anomeno Domènec Badia...»

¿I quina obra més generosament inspirada per l'ideal es troba que la d'En Clavé, redimint els obrers de la servitud del beure i del jugar, en ple segle XIX, tan materialista, i assolir-ho fent-els-hi cantar cançons sense saber de música, per la qual cosa havien d'estar nits i nits absorts pels assajos ?...

Darrerament, encara, durant la gran guerra, en la que més que pobles pot dir-se que lluitaven mons, un estol de catalans, més de deu mil, s'allistaven en l'exèrcit francès i combatien per res més que per un ideal.

No pot acusar-se'ns de materialitzats ; no pot acusar-

se'ns d'aferrats al diner i mancats d'ideal, sense cometre una grossa injustícia.

I tampoc no som avars els catalans, encara que ens n'acusés el Dant «en un vers ferreny, amb rancúnia digna d'un mercader de Florència», com digué Mossèn Llorenç Riber. Que no és avar el poble que en temps de les conquestes guanyava regnes per regalar-los ; que no és avar el poble que generosament ajudava als Reis castellans, en llur lluita contra els moros ; que no és avar el poble que enviava els almogàvers a deslliurar els Emperadors de Bizanci de les agressions dels turcs...

Som econòmics els catalans, amb el noble intent d'assegurar la nostra subsistència i la dels nostres fills ; pensem en el demà, desitgem bastar-nos a nosaltres mateixos, tenim aversió irresistible als deutes i a les trampes, al sistema de «viure al dia»... Però això no és avarícia, no és misèria, no és tacanyeria. És l'economia normal, indispensable per a assegurar-se la independència, és la conseqüència inseparable de l'afecció al treball. El que hereta una gran fortuna, la despilfarra fàcilment ; el que la guanya amb son treball la fa durar i l'economitza, perquè sap el que li costa, i no vol perdre en un dia el fruit de llargues fatigues.

Fou injust, molt injust, el Dant amb aquella frase ; injustícia que només pot atenuar l'haver-la posada en boca del príncep Carles Martel, nét de Carles d'Anjou, a qui els catalans havien pres la corona de Sicília, i fill de Carles el Coix, que havia estat fet presoner pels catalans en la batalla naval de Nàpols, menant nostre estol En Roger de Llúria i portat després a Barcelona i tancat al castell de Ciurana, havent estat també el propi Robert a Catalunya, en fermança de le llibertat de son pare i del compliment del tractat de 1278...

L'ESPERIT RELIGIÓS

L'esperit religiós ha dominat constantment a Catalunya. Constata el Dr. Torras i Bages que a l'antiga comunicació amb la Roma Imperial, que enviava a aquests països l'esplendor de la seva civilització, succeí la comunicació freqüentíssima de la nostra terra amb la Roma Pontifical, que venia a ésser el mateix imperi romà, convertit de temporal en espiritual.

Després que la invasió sarraïna hagué arrambat els cristians als Pireneus i començà la reconquesta, anaren apareixent els monestirs com claps lluminosos entremig d'aquell caos social. Passant els ulls per les seves cartes de fundació, es veu tot seguit que foren els centres vitals del nou organisme que s'anava formant, al qual no havien de trigar a imprimir la marca forta de la seva grapa potent dos bisbes de la gloriosa Seu aussetana : Ató i Oliva.

Tota la nostra organització social i política es troba influïda per aquell esperit fondament religiós que en tot temps han tingut els ciutadans de Catalunya. La fe viva i profunda dels nostres passats resplendeix en els preàmbuls de les constitucions, en l'esperit que informa tota la nostra legislació civil i política, en l'eloqüència parlamentària dels nostres grans oradors. Els gremis, les formidables organitzacions dels nostres mercaders, que perduraren fins al començament del segle XIX, eren tant corporacions professionals com religioses i estaven tots sota l'advocació d'un Sant. El Consell de Cent barceloní, presidit sempre per la Verge—com se'l veu en la famosa taula d'En Dalmau—sufragava totes les despeses del culte de la nostra Seu i prenia seient en el Presbiteri de la

Santa Església en totes les festes assenyalades. Les Corts catalanes estaven formades per tres braços o estaments i un d'ells era l'eclesiàstic, que el constituïen l'Arquebisbe de Tarragona, tots els Bisbes, els Síndics dels Capítols Catedrals i els Priors i Abats dels convents. El representant d'aquest braç eclesiàstic era sempre el que contestava el discurs del Rei. I, finalment, els nostres Monarques estaven fortament lligats a la Santa Seu; Pere I es féu coronar pel Papa; Honori III prengué sota sa protecció el nostre alt Rei En Jaume i tot son regne; Gregori IX diqué que entre tots els Reis i Prínceps cristians distingia el nostre amb especial prerrogativa d'amor; i Jaume II fou instituït per Bonifaci VIII, en la Butlla *Redemptor Mundi,* com *christiani exercitus Ducem... et in devotione Ecclesiae permanentem, vexilliarium, Capitaneum et Admiratum generalem ejusdem Ecclesiae in vita sua.*

En la plasmació de l'esperit de Catalunya hi tingué una part principalíssima l'ordre de Frares Predicadors, rebuda amb entusiasme a totes les ciutats i sobretot a la nostra capital, que sentí amb ella veritable germanor d'esperit i li construí un gran monestir i li donà sos fills més il·lustres en els dominis de la intel·ligència. «Bé es pot dir—exclama el Dr. Torras i Bages—que així com l'historiador Gibbon assegura que l'Anglaterra fou obra dels monjos, com la bresca ho és de les abelles, igualment es pot assegurar que els frares foren qui donaren forma a l'esperit català.»

¿Voleu un exemple, entre mil, de com a través dels segles es conservava l'esperit religiós de la nostra gent? Traslladem-nos als últims dies del setge de Barcelona, l'any 1714. La causa de Catalunya es veia ja definitivament perduda: l'ajut estranger, promès per l'Arxiduc d'Austria, feia ja molt temps que se sabia que no havia de venir; el gran aixecament dels sometents de les comarques, que en va havia intentat provocar amb sos seguits viatges el Marquès de Poal, també es veia que s'ha-

via esperat en va ; les forces de resistència que Barcelona podia oposar a l'assetjador eren cada dia més reduïdes i més debilitades. No hi havia esperança de cap mena. En aquestes circumstàncies l'enemic oferí als assejats la capitulació. En Villarroel, general en cap de les forces catalanes, davant la impossibilitat absoluta de seguir la resistència, aconsellà escoltar les proposicions de capitulació. La Generalitat i el Consell de Cent no foren d'aquell parer. En Villarroel dimití. I devent procedir aquelles Corporacions a buscar-li substitut, acordaren nomenar general en cap de les tropes de Barcelona a la Verge de la Mercè.

Fou religiosa amb sinceritat, la gent catalana ; fou religiosa senzillament, sense que sa religiositat prengués el caire d'imposició, sense que es fes servir de motiu per a perseguir o turmentar. I això que Catalunya fou el primer dels pobles d'Espanya que tingué la Inquisició. Creient necessària aquesta mesura a causa de la gran extensió que havia pres l'heretgia dels albigesos, el nostre alt Rei En Jaume i son Conseller Sant Raimond de Penyafort, demanaren al Papa l'establiment de la Inquisició. Però, quin esperit d'humanitat i justícia el que respirava aquella Inquisició que s'establí a Catalunya! En les regles dictades pel Papa i de les que mai no s'apartà aquella institució—regles inspirades per Sant Raimond—es recomana la humanitat i es consigna que el fi del procediment jurídic ha d'ésser la correcció, no el càstig ; que en els casos dubtosos no es dicti sentència ; que no basti mai el testimoni singular, contra el fet d'un heretge ; que es proveesca als heretges del necessari per a la vida, no sia que amb molta asperitat hi trobin la mort ; que se'ls conforti, aconsoli i induesca a penitència per barons religiosos... Per això més que el record de víctimes de la Inquisició catalana, ha quedat el de famosos inquisidors víctimes dels heretges, perquè els inquisidors catalans, frares predicadors generalment, no anaven a fer sang, sinó a donar la seva pel triomf de la veritat. Fra Pons de Pla-

nedis, o de Blanes, fou emmetzinat; Fra Bernat de Traversers fou assassinat cruelment; el famós Fra Pere de la Cadireta fou mort apedregat...

La Inquisició era respectuosa amb la justícia seglar, no lesionant cap preeminència ni jurisdicció; no tenia oficials i es servia dels de les autoritats civils.

Tot això s'acabà quan, en temps dels Reis Catòlics, fou nomenat Inquisidor general del Regne d'Aragó Fra Tomàs de Torquemada. Tot Catalunya s'hi oposà, anant d'acord l'element eclesiàstic amb el seglar. Aquella oposició pogué retrassar per espai de tres anys la temuda implantació, però per fi es portà a cap, i fou una contínua font de conflictes i de controvèrsies, portades pels seus abusos i les seves desmasies, que la feren avorrida i impopular, i devent ocupar-se'n contínuament les nostres Corts i les nostres autoritats i el nostre Capítol Catedral, arribant el Canonge Brunet, amb autoritat pontifícia i sota títol de *conservador*, a excomunicar als inquisidors.

L'ESPERIT DE LLIBERTAT

Un viu sentiment de llibertat ha inspirat sempre el nostre poble.

«Veieu vostres furs i constitucions i vostres privilegis, i vos tindreu pels pobles més lliures del món», deia el nostre Rei En Pere II, el Gran, en la solemnial obertura de les Corts de 1382, dirigint-se als aragonesos, catalans, valencians i mallorquins reunits a l'Església de Santa Maria de Monçó.

L'amor a la llibertat en els catalans ha estat reconegut tot temps. Són d'En Melo, el famós historiador portugués, aquelles paraules, «estiman mucho su honor y su palabra, no menos su execución, por lo que entre las más nacions de España son amantes de su libertad...»

I En Quevedo, l'escriptor festiu, el *bufón* de Felip IV i del Comte Duc d'Olivares, escrivia : «Son los catalanes aborto monstruo de la política. Libres con su señor ; por esto el Conde de Barcelona no es dignidad, sino vocablo y voz desnuda. Dicen que tienen Conde, como el que dice que tiene tantos años, teniéndole los años a él... Sus embajadas a su gobernador cada hora no tratan sino de advertirle que no puede ordenar ni mandar ni hacer nada, anegándolo en privilegios. Esta gente, de natural tan contagiosa ; esta provincia apestada con esta gente ; este laberinto de privilegios, este caos de fueros que llaman Condado...»

És l'amor més constant dels catalans el de la seva llibertat, és la característica principal de la seva ànima. És, millor dit, la seva ànima mateixa. «Cada u se sent lliure i sent lliures als demés—escrigué En Maragall—i tots orgullosos de sa llibertat, i tan celosos d'ella, que repugnen cedir-la fins per a l'organització social, perquè creient bastar-se cada u a si mateix, no la sent necessària.»

Mai no es digué *Regne*, Catalunya, sinó *Principat*. I en aquesta paraula han vist els autors la gènesi de la nostra llibertat, dient que Regne suposa dominació i Principat, llibertat. València i Mallorca, per ésser conquerides, foren regnes ; Catalunya no prové de conquista, sinó d'haver-se fet independents els seus antics comtes de Barcelona, Empúries, Urgell, Pallars... reconeguent tots com a primer, però entre iguals (*primum inter pares*) al de Barcelona, o sia el Principat entre tots ells.

A Roma mateix, segons Seutoni, Callígula volgué convertir el Principat en Regne, en senyal d'opressió ; i Cèsar, en parlar de la guerra de les Gàllies, diu que Ver-

cingetorix, un dels cabdills d'aquelles tribus, fou assassinat perquè volgué convertir el principat en regne.

L'origen de l'autoritat a Catalunya era el pacte jurat entre el governant i els governats de complir i fer complir les lleis I sense haver prestat el jurament que sancionava aquell pacte el Sobirà no era reconegut ni podia exercir sa potestat. I el Monarca havia de jurar primer, no essent vàlid el jurament del poble si per endavant no hi havia hagut el del Rei.

En aquesta estricta subjecció de tothom a les lleis fonamentaven els nostres passats la llibertat. I el Rei era el que hi venia més obligat. Coneguda és l'enteresa i la dignitat amb què En Joan Fillaver exigí el compliment de les lleis a Ferran I, el d'Antequera, el primer Rei de la dinastia entronitzada pel Compromís de Casp. Trobant-se aquest Rei a Barcelona donà ordre a sos criats de no satisfer el vectigal de la carn, impost que des del Rei al mendicant pagava tothom al mercat de la nostra ciutat. Reclamaren els Consellers, insistí el Rei i llavors el Consell de Cent acordà participar al Monarca que dintre de Catalunya els primers obligats a complir les lleis eren ell i sa família, i qui es negués a respectar les lleis havia d'ésser tractat com a enemic de la ciutat i de la cosa pública. Aquesta embaixada fou desempenyada per En Fivaller, Conseller II de la ciutat, qui obligà al Rei a cedir, però sortint tot seguit de Barcelona ple de despit i morint en arribar a Igualada.

Aquest esperit de llibertat del nostre poble es reflectia en la vida privada i en la vida pública. El trobem, abans que tot, en la formació del Dret. No es forma el nostre Dret en virtut de regles apriorístiques o pragmàtiques emanades d'un Rei o d'un Parlament : el País és el legislador i forma son Dret, abans que tot, amb els costums. Consuetudinari fou el primer Codi català, el dels Usatges ; consuetudinari fou el Codi de Tortosa ; i molts costums recopilats s'insereixen en les Constitucions de Catalunya. Aquest caràcter consuetudinari de tot el nos-

tre Dret s'expressa perfectament en la Constitució de 1251 : *«sien fetes en tota causa secular allegacions segons los Usatges de Barcelona e segons les aprovades costums de aquel loc ahont la causa serà agitada»*.

En quant a la llibertat privada, el Dret català realitza el que pot considerar-se com a suprem ideal de tota legislació civil : la sanció i el respecte a les manifestacions de la llibertat individual, dins de les poques limitacions que li tracen les necessitats socials. Es manifesta molt especialment aquesta llibertat en les facultats atribuïdes al pare de família en l'ordenació de ses capitulacions matrimonials, en la lliure disposició de sos béns, en la delegació de la designació d'hereu... En les relacions contractuals les facilitats concedides a la iniciativa particular eren amplíssimes i les regles de dret supletori quasi nulles. Per això al nostre país el Notariat era una institució tan viva i potent, de tan alta consideració social. No era el notari català aquell tipus sainheter i caricaturesc d'altres països, no era tampoc el funcionari de l'Estat encarregat quasi exclusivament de salvar les formes externes en la contractació i de què es paguin els impostos a què la mateixa està subjecta ; era el primer òrgan social pel que es manifestava i concretava la consciència jurídica del poble, era la persona de confiança del pare de família i el dipositari dels íntims secrets de la llar.

I en el que fa referència al que avui anomenem dret públic, fruïen també els catalans de la més ampla llibertat. Son domicili era inviolable ; no estaven subjectes a quintes ; solament dins dels límits de Catalunya estaven obligats a servir al Rei amb les armes a la mà ; no devien donar allotjament a les tropes ; podien viatjar lliurement per tots els camins i vies, sense necessitar guies o passaports ; tenien dret a l'ús de tota mena d'armes...

El poble n'estava orgullós de sa llibertat i els municipis defensaven enèrgicament llurs privilegis, que eren llurs llibertats comunals.

HUMILITAT I LLEIALTAT DELS CATALANS

¿A què és deguda la fama de *rebeldes, vidriosos* i *levantiscos* que ens han adjudicat constantment des de Castella i amb què ens obsequià, encara, En Lafuente, el conegut conreador de la història general d'Espanya?

Res més injust que aquesta fama, que tota la nostra història s'encarrega de desmentir. Fa poc temps ha estat esmentada en un diari nostre «aquella funesta humilitat collectiva, que ha estat potser l'enemic principal de Catalunya». Humils varen ésser els catalans—s'ha dit—en renunciar al seu nom llavors de la unió de Catalunya amb Aragó; humils en cedir a Sant Lluís tot el Migjorn francès; humils en sotmetre's al fall evidentment injust de Casp; humilíssims en els dies de la unió de les corones d'Aragó i Castella...

Aquesta humilitat, aquesta paciència de què en tantes ocasions han donat prova els catalans, jo les crec filles, com passa amb tants defectes, de l'exageració d'una virtut: de la lleialtat. Així com l'exageració de l'estalvi genera l'avarícia, l'exageració de la lleialtat, sobretot en els pobles, porta a un estat d'humilitat, de mansuetud, de manca d'amor propi, que arriba a convertir-se en abjecció i envilimient. L'esperit de lleialtat sempre ha regnat a Catalunya. «Oh terra beneïda, terra poblada de lleialtat!», exclamava En Pere III en albirar la terra catalana, venint d'Aragó, on s'havien aixecat contra d'ell tots els nobles. Aquí no hi trobava aquell seguit de càbales i conspiracions a què s'entregaven constantment els magnats aragonesos.

D'aquest sentiment de lleialtat del nostre poble en trobem una prova palesa quan l'aixecament contra el Rei

En Joan II. Creien els catalans que els obligava tant a la fidelitat al Rei el mutu jurament que es prestaven en començar cada regnat, que quan per primera volta se'ls presentà el cas d'un Rei que obrava contra els sentiments i els interessos de Catalunya, no es decidiren a rebellar-se contra d'ell fins que hagueren consultat els teòlegs més eminents i aquests els asseguraren que el jurament prestat no els lligava, perquè el Rei hi havia mancat primer.

Per lleialtat, ja abans de la unió amb Castella, acudien sovint els nostres sobirans en ajuda dels castellans en llurs lluites contra els moros, trobant-se amb aquesta única mira a les Naves de Tolosa i a la conquesta d'Almeria i a la de Múrcia... Mai no es troba exemple del contrari.

Aquest cas de servir i ajudar causes estranyes es veu molt repetit en la nostra història. Els catalans feren de barrera, en benefici d'Europa, i aprofitats pels emperadors carolingis, per a evitar que la invasió sarraïna es propagués a les terres franceses. Més tard, un cop assegurada la reconquesta espanyola, mantingueren constantment la frontera, ja en favor d'Aragó, o de la mateixa Espanya, en la croada de Simó de Montfort, en la invasió de Felip l'Ardit, en les altres guerres d'Aragó contra França, durant les guerres d'Itàlia des d'Alfons V a Carles I, en la invasió anomenada dels Hugonots en temps de Felip II i en la guerra de Felip IV contra Richelieu, on l'esforç suprem i l'estroncament de Cataluyna va voler aprofitar-lo l'Olivares per a fer-li perdre la seva personalitat política i la seva autonomia.

I en el segle XIX, des dels murs de Girona, contra Napoleó, fins els turons del Caney, última defensa honrosa de les colònies feta quasi exclusivament pels catalans, han complert aquests llurs deures envers Espanya.

«Ventura ha estat fins ara per a ella—exclama En Domènech i Montaner, de qui són aquests conceptes—que guardés les fàcils fronteres de les Alberes pirenenques i

les platges de llevant un poble lleial i enèrgic a prova de veritables iniquitats i infraccions del dret i de la personalitat que per si mateix s'havia donat, oblidant en l'hora del perill i del sacrifici tota mena d'agravis!»

L'INDIVIDUALISME DELS CATALANS

Molt s'ha parlat i molt s'ha escrit sobre l'individualisme dels catalans. I se'ns ha retret, generalment, com un gros defecte; més encara, com la causa originària d'una pila de defectes. Desconfiats, egoistes, murmuradors, destructors, envejosos, refractaris a la disciplina, sense sentir la solidaritat collectiva... Tot això se'ns ha dit, repetides voltes, per autors catalans mateixos. I a aquests defectes s'ha volgut atribuir la nostra desgràcia com a poble.

No vull negar aquests defectes, fills tots de l'individualisme nostre, si bé crec que se'ls ha exagerat i s'ha carregat la nota. Però vull exposar la meva creença de què, lluny d'ésser aquests defectes la causa de la dissort del poble català, en són la conseqüència. No ha estat desgraciat el nostre poble perquè els catalans hagin estat d'aquesta manera, sinó que els catalans són d'aquesta manera per la desgràcia del nostre poble.

Sempre s'ha atribuït la grandesa del poble anglès al seu individualisme. ¿Per què aquest mateix individualisme havia d'ésser a Catalunya causa de dissort i de ruïna? L'individualisme és l'amor a la llibertat. Ja he recordat abans les paraules d'En Maragall: estem tan orgullosos

de la nostra llibertat, tan gelosos d'ella, que repugnem cedir-la, fins per a l'organització social. Quan aquest amor a la llibertat troba camp on desenrotllar-se, és motor de grandesa ; quan es veu contrariat i cohibit, quan no pot expansionar-se i ha de recloure's, com sentiment i aspiració que s'amaga, dóna lloc als defectes apuntats.

El primer és el que li succeí al poble anglès. L'esperit liberal d'aquella raça pogué exercitar-se creant i dirigint un poble que no ha vist mai deturada la via empresa cap a la grandesa, dotant-lo de fermes institucions democràtiques, ensenyant-li la manera de conduir-se amb els altres pobles que per la colonització havien vingut a dependre d'Anglaterra.

El segon és el que li passà a Catalunya. També aquí s'havia creat un poble lliure, que havia assolit prompte els cimals de l'esplendor i la glòria, que estava regit per democràtiques i liberals institucions i que sabia, en colonitzar, crear pobles lliures als que ajuntava sàviament com a germans i no com a dominats... Però tot d'una trobà interrompuda la seva via, hagué de sostenir forta lluita per a defensar la seva personalitat i la seva llibertat i fou vençut. Amb la independència i amb la Monarquia perdé Catalunya les seves classes directores i les seves grans institucions... I el nostre esperit, fondament liberal, és avui un contrast viu amb l'estat en què ens trobem, és una protesta contínua... ¿Què té d'estrany que un poble posat en aquestes condicions, arribi a desnaturalitzar-se?

Per a posar de relleu l'exagerat individualisme dels catalans, es retreu sempre la repulsió que sentim per als grans negocis collectius, per a les grans societats anònimes, úniques que poden desenrotllar els negocis en la gran escala en què avui els veiem estendre's. Però, ¿és que no hi ha una causa que explica aquella repulsió? Els grans negocis no poden viure si no són emparats fortament pels governs, no s'estableixen només que en països que tinguin una política comercial clara i defi-

nida i de cooperació franca amb dits negocis. Aquí, en aquest particular, com en tants d'altres, els governs han estat els veritables enemics, dels quals els grans negocis que s'han establert han degut defensar-se, contra els quals han hagut de lluitar. ¿Com era possible que en aquestes condicions hi hagués pit per a llançar-se a l'establiment d'aquells negocis?

Un exemple ben típic, de mitjans del segle XIX, podem retreure. Era quan s'establiren per primera volta els ferrocarrils a Espanya; es constituïren les primeres companyies, en forma de societats anònimes, i quasi tot el paper que elles emeteren, accions i obligacions, fou subscrit pels catalans. Podem dir que les línies espanyoles es feren amb capitals sortits quasi totalment de Catalunya. I tothom sap el que va ocórrer: les companyies, al cap de poc temps, falliren, i els catalans sofriren l'enorme pèrdua que aquelles desfetes econòmiques portaren. El benefici col·lectiu de tenir ferrocarrils restava assolit, però era a costa dels cabals catalans. No podrà dir ningú que aquests haguessin obrat portats per l'egoisme o per l'individualisme.

¿Voleu proves de com els catalans senten més que molts altres pobles la solidaritat social i saben viure agermanats i lligats estretament pel llaç de l'esperit col·lectiu?

Mireu els aplecs i les romeries que des de temps immemorial es celebren en el nostre poble; allí veureu la multitud reunida, agermanada, passant tot un dia en la barreja i en la intimitat d'una família, cantant junts, menjant junts, ballant junts, rient junts...

Mireu els innombrables orfeons i cors que hi ha arreu de Catalunya, fins en els més apartats poblets; allí veureu els homes de procedència i condició més diversa, joves i vells, menestrals i obrers, passar les vetlles de tot l'any cantant junts, fent de totes les seves veus una sola veu, posant les facultats de cada u al servei del lluïment exclusiu de l'entitat...

Mireu la nostra dansa nacional, la sardana, «la dansa

més bella de totes les danses que es fan i es desfan»; allí veureu com no hi ha més interès que el de fer l'anella, que el d'anar engruixint la gran rodona, en la que hi cap tothom, en la que tothom s'ajunta, en la que tothom és igual...

Mireu una manifestació ben típica de l'esperit collectiu de Catalunya en aquelles Asociacions tan nostres i que porten un nom tan escaient: les germandats. A milers n'existeixen en la nostra terra i compten els associats per centenars de milers; llur objectiu és satisfer amb l'assistència de tots, les necessitats individuals de cada u, passar-los-hi un socors quan estan malalts, pagar-los-hi l'enterrament quan moren... Es fonamenten en la més absoluta bona fe, tota llur documentació queda quasi reduïda a les llistes dels associats; tot llur personal queda reduït a l'*andador*... i en aquesta forma patriarcal i primitiva realitzen una funció social de tanta transcendència i demostren posseir l'esperit més allunyat de l'individualisme.

Mireu, per últim, les infinites associacions de tots els ordres que contínuament es constitueixen a Catalunya. Per a tota mena de finalitats, d'ordre espiritual i d'ordre material, s'ajunten tot seguit els catalans en associacions i aquestes es multipliquen i s'estenen en proporcions extraordinàries. Per a propagar i difondre la cultura, per a practicar l'excursionisme, per a totes les finalitats recreatives, per al cultiu de tots els esports, per a propulsar tots els aspectes de la renaixença del nostre poble... Fins un temps hi hagué en què a la major part de les poblacions de Catalunya hi hagué Associacions esperantistes. I de la vida intensa que porten totes aquestes collectivitats en donen idea el gran nombre d'actes públics que contínuament es celebren. Sempre que arriba a Barcelona un nou governador, venint de les terres de l'interior, queda astorat davant del nombre d'aplecs, de mítings, de reunions de tota mena que tenen lloc a Catalunya.

¿Qui podrà acusar en veritat d'individualista al poble que tan belles proves dóna d'agermanament, de solidaritat, d'esperit col·lectiu?

UN DEFECTE I UNA QUALITAT

Assenyalem, encara, per acabar, un defecte i una qualitat dels catalans.

Som malparlats. Més que blasfemar, més que renegar, el que fem és malparlar, omplir la conversa de paraules grolleres i mal sonants, que es diuen per rutina, com un hàbit, la major part de les vegades sense saber-se què es diu. Ho fan els rics i ho fan els pobres; ho fan els pares ; ho fan els fills! ho fan, fins i tot, moltes dones...

«No hi trobareu més que el gust de dir la paraula baixa—clamava En Maragall—per a omplir un buit de la conversa, per trista gràcia, per broma... o per impotència davant de qualsevol obstacle: perquè el cavall ensopega, perquè la corda té un nus, perquè el cigar no tira.»

Culmina, sobretot, aquest esperit de malparlar que té el nostre poble, en l'ús que es fa d'una paraula, d'una sola paraula. «Aquest verb malaurat que tenim per a expressar tota mena d'energia!—seguia clamant En Maragall—. No diem: fer; diem la mala paraula. Donar, ferir, burlar, posar, prendre, enganyar, llençar, menjar, beure, escriure, llegir, tot ho vol dir aquesta paraula malaurada; tota acció es resum en ella i son significat enclou tots els significats, com si en la virilitat catalana no hi cabés altra potència que la que amb aquest verb tan baixament s'indica.»

«Aquesta tara prové d'una excel·lència positiva, que és la sobtada energia del nostre esperit en fer-se verb—i continua parlant Maragall, que ningú com ell ha sabut ferho—, això, no cal dubtar-ne, és una riquesa ; això té virtut per a posar la nostra llengua per damunt de moltes altres que avui en el regne de l'esperit la dominen i que, si nosaltres volem, seran demà dominades per ella. Però som uns mals rics que esmercen el llur tresor en grolleries i restem miserables en lo de més vàlua ; som com els pervinguts que, per l'ostentació insolent de llur fortuna, es fan insuportables en la societat de la gent ben nada i en són foragitats amb fàstic.»

Jo recordo la impressió... i l'enveja—per què no dirho?—que s'apoderà de mi un dia que llegint una descripció de Suècia, deguda a Robert de Traz, em vàreig trobar amb aqueses paraules : «Suècia és un país sense vulgaritat. Jo no hi he sentit cap mot equívoc, ni menys cap renec.»

Realment, el malparlar denota baixesa, ordinariesa, mancança de distinció. Quan qui malparla és tot un poble, és tot ell que és ordinari i poc distingit. ¿Té aquesta característica el poble català actual? Tal volta sí que la té. I li pervé, a bon segur, de la mateixa causa de què li pervenen tantes altres dissorts.

El caràcter i els costums d'un poble són fruit d'un equilibri, són conseqüència de la ponderació que es produeix entre els diversos elements que el formen. Hi ha l'element per antonomàsia anomenat popular, el més nombrós, que per natural tendeix a l'ordinariesa, a perdre la distinció. Però aquesta propensió ve contrarestada per dos altres elements la funció dels quals consisteix a mantenir les valors anímiques, a sostenir la distinció, a guardar les essències espirituals, a anar enlairant el nivell del poble. Aquests dos elements són : la noblesa de la sang i els escriptors. Aquella ho assoleix per mitjà de l'ascendent, de la força d'atracció que exerceix sobre el poble. (I ja es pot comprendre que ens referim a la no-

blesa tradicional que tenen els pobles, amb títols que són premi a les qualitats de vàries generacions i ofici que és tingut com una veritable funció social, i no a la noblesa sobrevinguda, que compra els títols o que els rep en paga d'abjeccions i de baixeses o de traïcions al seu poble.) I els escriptors ajuden a formar els hàbits i costums, menen el poble, el van emmotllant, l'atrauen, el fascinen moltes voltes. *El bandits,* de Schiller, arrastraren a molts pel camí del crim, descrit allí amb tan bells colors ; el gemec de més d'un suïcida degué ferir l'orella, si no el cor, de l'autor de *Werther* ; els llibres de Maquiavel ompliren de dol i de ruïna a més d'un poble ; la Itàlia podia tirar en cara moltes culpes a l'Ariost, que transformà les idees de virtut, que divinitzà la força, que féu delirar el raciocini, que embellí el vici. I aquesta suggestió que els escriptors exerceixen per al mal, l'exerceixen, també, per al bé.

Catalunya, vingué un moment en què perdé, també, aquests dos elements. La noblesa catalana desaparegué quasi per complet, després del cop de Felip V ; es traslladà a Madrid ; s'entroncà amb famílies castellanes i al cap d'una generació ja ni la nostra llengua coneixia. I d'escriptors que escrivissin en català tampoc no en quedaren, que emmudí la nostra llengua i fins semblava morta la nostra ànima. I així el poble, sense aquelles influències, mancat d'aquella acció de selecció i de guiatge, res no té d'estrany que es rebaixés i que adquirís hàbits d'ordinariesa i que envilís el seu llenguatge.

No podia fer-se esperar, però—així que la renaixença del nostre poble s'operà i totes les manifestacions de la nostra vida foren objecte de revisió—l'acció encaminada a polir i dignificar el nostre llenguatge, llençant d'ell la grolleria i el mot bast, redimint-lo del pecat que l'infamava. Una croada començà fa uns anys, allistant voluntaris a la Lliga del Bon Mot, obra social de la més alta transcendència, definida com l'esperit comú de veneració a la paraula humana, com a cosa sagrada, derivant,

per l'especial amor de la llengua pròpia, a redimir-la de baixesa, aixecant-la un xic més cada dia envers la llum de l'esperit.

Tant de bo que el sentiment inspirador d'aquella obra s'estengui cada dia més pel nostre poble, i els catalans, avergonyits de què la sèva llengua sembli l'hostal de la mala paraula, l'enlairin i dignifiquin i sublimin amb totes les finors i les excelsituds de què pot ésser objecte!

Apressem-nos a dir tot seguit que si aquest defecte enlletgeix el nostre poble, una virtut ben preada el distingeix i l'assenyala entre els altres: el català és sobri i moderat, sobretot davant de l'alcohol. A Catalunya no es dóna el tipus del borratxo. Quan per una raresa extraordinària, passant per alguna població nostra, veieu un borratxo, podeu anunciar, amb ben poc perill d'equivocarvos, que no es tracta d'un català.

D'aquest flagell de tants països, que arriba a posar en perill l'esdevenidor de les races, d'aquesta vergonya d'una gran part de la humanitat, que obliga als poders públics a dictar i mantenir en vigor lleis prohibitives... n'està exempt el nostre poble. I això que aquí el vi és bo i abunda! I això que fa calor i es sua i s'aviva la set!

Jo he pensat moltes voltes que aquesta virtut del poble nostre és deguda al porró, aquest estre meravellós, aquest atuell tan típicament català, que perllongant el goig del beure, dóna el vi en petita quantitat.

On més es posa de relleu aquesta virtut nostra és en els aplecs. És objecte de l'admiració dels forasters, sempre que s'hi troben, contemplar aquelles aglomeracions enormes, en què es reuneixen poblacions senceres que caminen i suen i ballen i canten i mengen i beuen... i no hi ha ni un borratxo, i no hi ha, tampoc, baralles ni escàndols. Ofereix això contrast amb el que passa en altres pobles, on totes aquestes festes acaben a ganivetades i amb un nombre considerable de borratxos.

Que tampoc no es dóna a Catalunya el tipus del «matón» o el «guapo», al que es deuen, generalment, el mal

final que tenen totes les festes populars i els aplecs. Ho ha reconegut fins i tot un autor castellà, En Fafael Salillas, qui ha escrit : «En la mateixa Espanya, vist el *guapo* des de Catalunya, és, proporcionalment, com veure'l des d'Anglaterra.»

¡Que Déu conservi així al nostre poble i que les generacions vagin succeint-se donant bell exemple d'aquesta virtut i de totes les altres!

LA DONA CATALANA

Bé mereix un càlid elogi la dona catalana!

Catalunya és un dels pobles en què poden escriure's menys biografies i panegírics de dones sobresortints, de dones que hagin excellit en els diferents aspectes de la vida ; Catalunya és un dels pobles en què les dones han estat menys escriptores, menys heroïnes, menys governantes, menys pensadores... Aquí no trobem cap Judit, ni cap Ester, ni cap Cleopatra, ni cap Berenguela, ni cap Santa Teresa de Jesús, ni cap Joana d'Arc, ni cap Isabel la Catòlica, ni cap Rosalia de Castro, ni cap Julieta...

A Catalunya les dones, generalment, han estat només que dones. Però, n'han sabut ésser!

Per això, no es pot fer l'elogi de dones catalanes, concretes i determinades ; En Guimerà, el gran poeta, que anava buscant en la nostra història els temes de força i d'emoció per a immortalitzar-los amb ses poesies, no trobà cap assumpte femení, cap acció portada a cap per una dona. Pot fer-se, en canvi, a boca plena, l'elogi de

la dona catalana en general, de la dona innominada i obscura, de la dona en el qual retrat s'hi poden veure reproduïdes totes les dones. Com després de la gran guerra tots els pobles belligerants han tributat son homenatge al soldat desconegut, amb el que s'han susbsituït els homenatges que abans es feien als herois individuals, així Catalunya pot retre son tribut d'admiració a la dona desconeguda, que substitueix amb avantatge a les dones eminents que contenen altres pobles.

La dona catalana és equilibri, és ponderació, és seny i maduresa.

En els fervents i apassionats *Cants d'Amor*, del diví Ausias March, es repeteix a dotzenes de vegades aquella tornada que, dirigint-se a l'amada, l'anomena «Plena de seny». La cançó del *Comte l'Arnau* és un tribut a la «muller lleial»... Quins dos títols són aquests més honrosos per a la nostra dona! El poeta inspirat, ple d'amor, no es complau a anar elogiant les qualitats físiques de sa dama, com han fet generalment tots els poetes, sinó a alabar repetidament son seny! I la cançó popular no ens ha perpetuat, com passa en tants llocs, el record de famosos adulteris, sinó la lleialtat de l'esposa!

La donzella, «plena de seny» ; la casada, «muller lleial» ; voleu millor elogi de la dona catalana?

Jo no sé per què he pensat en les dones catalanes sempre que he llegit en la història aquell episodi ocorregut al castell de Weinsberg. El recordeu? Lluitaven l'emperador Conrat II, gibelí, i son contrari, el güelf Enric de Baviera. Aquell assetjà el castell de Weinsberg, prop de Heilborn, i l'obligà a capitular ; i per un sentiment cavalleresc estipulà que els homes quedessin presoners de guerra i que les dones es retiressin amb tot el que poguessin portar a sobre. Però figureu-vos quina seria la sorpresa de l'Emperador en veure que cada dona sortia portant sobre ses espatlles a son marit. Jo no sé per què, repeteixo, em figuro a aquelles dones molt semblants a les dones catalanes.

En el nostre Teatre, aparegut a mitjans del segle XIX, i que en un nombre considerable de produccions ens dóna un acabat i interessant estudi de l'ancestral societat catalana, de sos vincles constitutius i prerrogatives familiars, amb una rica matisació d'aquella que l'Ixart anomenava aristocràcia d'espardenya, que tenia son castell en la masia, son llinatge en la conservació de la casa pairal i sa noblesa en l'honrat treball i en la creixença de la hisenda, el tipus més ben observat i descrit amb major encert és el de la dona catalana, ja prodigant son amor maternal o filial, ja sostenint amb enteresa la integritat del patrimoni o l'honra de la casa, sempre sotmesa al compliment de sos deures.

I modernament és bo notar que, malgrat les moltes influències rebudes de fora pel nostre teatre, entre les que s'hi compten fins les d'autors tan oposats al nostre temperament i manera d'ésser, com Ibsen i Maeterlink, no s'hi compta la dels autors francesos, tan copiosos i abundants. Semblava natural que havent-hi opció predominés, per afinitat i temperament, el més proper, el que constituïa el nostre veïnatge espiritual. I no fou així : aquí on entraren el teatre del colós norueg i el del decadentista belga, no hi entrà el teatre francès.

Per què? Perquè el teatre francès era constituït exclusivament a base de galanteries escabroses, de divorcis i, sobretot, de casos d'adulteri, repetits fins a l'infinit... I aquí això tenia tal aire d'exotisme, s'assemblaven tan poc aquelles dones a les dones catalanes, que sempre ens aparegué aquell teatre com una cosa purament intel·lectual, inversemblant, irreal...

Quina honra per a les nostres dones!

En justa correspondència, en pocs punts ha estat la dona tan justament enlairada com a Catalunya. En l'ordre pràctic social, en tots els països cristians la dona és respectada i considerada ; però en l'ordre jurídic ho era a Catalunya més que enlloc.

Aquí el pare, el cap de casa, en morir, instituïa a sa

muller *senyora i majora i usufructuària*—títol eminentment català, del que la nostra terra pot envanir-se—. I així continuava la família, a desgrat de la mort del pare, amb la mateixa unitat, amb igual cohesió, amb idèntica força, passant totes les prerrogatives del pare a la mare, quedant aquesta enlairada a la més alta dignitat.

És això molt més convenient per al país, molt més profitós i exemplar per a la família i molt més dignificador per a la mare, que no aquell espectacle tan poc edificant que ofereix la família castellana, en desaparèixer el cap. Com si la mort del pare fos la liquidació i com si aquest sagrat vincle fos una comandita mercantil—«sociedad de gananciales» en diuen— es forma un balanç i discuteixen, i moltes voltes es barallen i pledegen, disputant-se el patrimoni del difunt.

Es feia més, encara, a Catalunya. El pare atorgava a la muller la facultat, moltes vegades, de designar el que havia d'ésser hereu dels béns d'aquell, podent així la dona, mort el marit, recompensar el fill que es portés bé i castigar el que no ho fes. ¡Que alt quedava el prestigi de la dona davant dels fills, amb aquesta facultat eminentment i essencialment catalana, prohibida per les altres legislacions, sobretot la castellana!

I la dona aquí contractava lliurement sobre els seus béns propis i no necessitava per a tot l'assistència del marit, com s'ha introduït modernament, envaint-nos, el dret de Castella. I la dona tenia vot, quan era cap de casa; que aquí el sufragi era per famílies, un vot per cada casa, per cada foc... D'on esdevingué que s'anomenés *vot foguera...*

Poquíssimes foren les reines catalanes que hi hagué a Catalunya, puix en aquells temps els Reis, com ara també, es casaven amb estrangeres. D'una que fou catalana n'ha quedat dolç record, no pas tampoc per haver fet coses extraordinàries, sinó per reposada i suau, per bona i piadosa... com a prototipus de la dona catalana. Fou la

Reina Na Elisenda de Montcada, muller de Jaume II, el Just.

A ella es deu la fundació del Monestir de Pedralbes, de religioses de clausura de l'ordre de Santa Clara. Adquirits per la Reina els terrenys on havia d'alçar-se el monestir, començaren les obres, posant-se la primera pedra l'endemà de la Mare de Déu de Març, de 1326. El dia de Santa Clara de l'any següent es feia solemnialment la dedicació del Temple, assistint a la cerimònia el Rei i la Reina, infants, bisbes i cavallers i gran concurs de poble.

Al cap de quatre mesos moria el Rei, i la Reina vídua, Na Elisenda, jove encara, en lloc de continuar volent intervenir en els negocis d'Estat, en lloc de brillar en la cort o d'intrigar, com tantes altres han fet, es retirava al monestir de Pedralbes, per ella fundat, i allí passava la resta de la seva vida, que durà encara trenta set anys, dedicada a engrandir i embellir aquell monument, a fer obres de devoció i caritat...

En l'origen de totes les grandeses—deia Lamartine—hi ha sempre una dona.

A la dona catalana es degué, en gran part, la grandesa de Catalunya. Bella de cos—hereva de les formes gregues—resplendeixen, no obstant, en ella les perfeccions espirituals. I sa nota característica—el seny, la ponderació, l'equilibri, la normalitat—és la nota que predomina constantment en el nostre poble.

~

ELS CATALANS PEL MÓN

Són molts els que han fet l'observació de què per qualsevol país del món pel que es viatgi, per apartat que sigui, i per oblidat que sembli, s'hi troba algún català.

Això indica que el nostre no és un poble sedentari. L afecció a la terra no és tan forta que li impedeixi desvincular-se d'ella quan és necessari.

I és interessant de conèixer el motiu que, en general, impulsa al català a abandonar la seva pàtria i a traslladar-se a altres terres, a voltes ben llunyanes.

En els temps mitjans, quan Catalunya era poble independent i sobirà, aquells viatgers, els que realitzaven les incursions per tots els pobles que vorejaven el Mediterrani, ho feien impulsats per un motiu econòmic, buscaven expansió al comerç català, anaven a la conquesta de mercats.

Avui és també un motiu econòmic el que els impulsa a marxar, i ja que no pot ésser en interès collectiu, pel canvi experimentat per Catalunya en sa situació política, és en profit individual. Hi ha una frase que ho expressa a meravella : «Anar a fer fortuna». Fer fortuna significa treballar molt, passar uns anys d'esforç incessant i de privacions sense nombre, per arribar a reunir un capital que permeti tornar a la pàtria i acabar en ella tranquil·lament els dies.

El català, en general, no emigra en busca d'aventures. No és el rodamón que va de l'un a l'altre punt pel plaer de córrer, d'experimentar sensacions, de veure si troba el desconegut i emocionant ; no és el cavaller tronat, que no ha treballat en tota sa vida, i que espera que la casualitat li faciliti l'ocasió de convertir-se en gran senyor,

descobrint una mina o embaucant a una dama milionària, i que quan veu fallits aquests propòsits acaba per robar o demanar almoina.

Tampoc no emigra el català impulsat per la fam i la misèria. Catalunya no ofereix l'espectacle, que amb tanta freqüència es presència en algunes regions d'Espanya, de famílies senceres—a voltes pobles en massa—que s'expatrien desprès d'haver passat mesos de no menjar, sense altre equipatge que la miserable roba que cobreix les seves carns, ruïnes d'homes que porten imprès en la cara el segell del més desconsolador pessimisme, espectres als quals la tisi enfondeix els ulls i doblega l'espatlla...

El català que marxa és, en general, el jove robust, ple d'anhels i de nobles ambicions, radiant d'optimisme, segur de triomfar. És el fadrí extern d'una família el patrimoni o la indústria de la qual no proporciona mitjans de vida sinó per a un fill; és el que pel poc preu a què es ven el vi veu que no és remunerador el treball de la terra; és el que calcula que la gran competència produïda per un excés d'homes d'un mateix ofici ha de fer que mai no pugui sortir d'una mediocritat, caracteritzada per aquella frase tan catalana: «Fer la viu-viu», que vol dir anar menjant amb pena i dolor.

I escateixen i pregunten, abans d'anar-se'n. Busquen el país on hi hagi molta terra per explotar, o on siguin pocs els que posseeixin la tècnica que posseeixen ells, o on es desconegui l'ofici que ells saben exercir, o on hi manquin homes vigorosos... I marxen sols, perquè la majoria són solters, i els que ho fan desprès de casats no s'emporten quasi mai la dona i els fills. El que és comú és que al cap d'alguns anys el que es troba ja amb la seva posició formada torni a la pàtria i allí es casi i visqui còmodament del producte del seu esforç. El que no és rar és que alguns revinguin a la pàtria a casar-se i s'entornin, llavors, per a continuar amb sa muller el negoci que ja tenien arrencat i en marxa.

És molt freqüent, viatjant per Catalunya, arribar a

poblets insignificants, les cases miserables dels quals tenen el mateix color de la terra, i veure com per sobre d'elles s'hi destaca un superb edifici amb honors de petit palau. «És d'un fill del poble que féu fortuna a Amèrica—vos diran— ; el construí sobre el mateix solar on hi hagué la casa humil en què va néixer.» En algunes poblacions del nostre litoral—Sitges i Lloret, sobretot—hi són per dotzenes aquestes cases sumptuoses dels que tornaren rics d'Amèrica, dels «indianos», com encara els deien a les acaballes del segle passat.

Aquest èxode ha portat els fills de Catalunya a totes les parts del món. A tots els que hem viatjat un xic ens ha ocorregut alguna volta que l'amo d'una botiga o d'un restaurant a qui ens hem dirigit en la llengua del país on ens trobàvem, ens hagi contestat en català, per haver endevinat tot seguit, per l'accent, que se les havia amb païsans seus.

I s'adapten a totes les exigències del poble on es troben i treballen en mil formes i quasi sempre guanyen diners... A voltes succeeix que el que hi anà com a electricista hagi de fer de pagès, o que el que es refiava dels seus coneixements de música arribi a ésser un excellent comerciant de calçat o de cansalada. Què hi fa! No és rar tampoc, veure'ls desempenyar papers dels que semblen reservats als més genuïns i autèntics fills del país. El més castís professor de «cante jondo» i de ball andalús que durant molts anys hi hagué al barri de Triana, de Sevilla, es va saber, en morir-se, que era català. També ho és el recaudador oficial de tributs del principat de Mònaco. I l'alcalde de Melbourne, a Austràlia. I l'amo de la botiga on es venen a Esmirna els més legítims tapissos orientals, no faltant qui sospita si són fabricats a Barcelona. També ho era aquell Ricard Monner i Sans, mort fa poc a l'Argentina, i que durant molts anys fou allí el més ferm propulsor del casticisme i de la fixació definitiva de la llengua castellana.

Es troben catalans a tot arreu ; però en alguns punts

formen collectivitats nombroses, principalment al Migdia de França, a Cuba i a algunes repúbliques sud-americanes. No hi ha estadístiques oficials, però algú que ha tirat càlculs basant-se en dades molt fidedignes que ha anat recollint, fa arribar a alguns centenars de milers el nombre de catalans que hi ha disseminats per diversos països.

Són un valor real i positiu aquestes colònies de catalans escampats arreu del món. Ho són pel nombre, puix s'ha de considerar que Catalunya és un poble que té poc més de dos milions d'habitants. Ho són per la qualitat, ja que molts d'aquests homes rebassen el nivell general del poble i arriben a ésser grans industrials i comerciants i banquers, i a professar amb lluïment les ciències, i a despuntar en el fòrum i en la medicina, i a exercir càrrecs públics, i a desempenyar càtedres... Hi ho són, sobretot, per l'esperit de què estan animats aquests catalans expatriats, que sense deixar de considerar a sa pàtria adoptiva, es recorden sempre de sa petita Catalunya i l'estimen amb amor viu, i ploren quan ella plora, i riuen quan ella riu, i en senten enyorament, que és la més tendra i fonda expressió del patriotisme, i molts, en morir, fan deixes per a què s'aixequi una escola en el poble on nasqueren, o per a fundar-hi un hospital, o per a restaurar l'església on foren batejats...

És la satisfacció que donen a la pàtria per haver-la deixada ; és el que els aconsola del gran enyorament que han patit, d'aquell enyorament que els catalans fins i tot sentim a voltes trobant-nos en la nostra terra, en recordar altres dies i altres situacions. És aquell enyorament tan català que Mossèn Cinto i el Mestre Vives immortalitzaren en la tendra cançó, que no podem escoltar sense que se'ns humitegin els ulls :

Dolça Catalunya,
pàtria del meu cor,
quan de tu s'allunya
d'enyorança es mor.

Catalunya se sent unida amb tots aquests fills que té escampats pel món, amb el llaç que més estreny, que és el de l'amor, i estima en el molt que val l'obra que realitzen de donar fe constantment de què aquest petit gran poble conserva la seva personalitat ; i sols els demana que tinguin consciència de la responsabilitat en què incorren, puix pel que ells siguin han de jutjar en els pobles on es troben del que és Catalunya.

~

LA LLENGUA

LA LLENGUA

La llengua és el senyal exterior de la personalitat, és l'aglutinant més poderós, és la força unitiva per excellència. Veiem el fet que ocorregué en els primers temps del món. Conta el Gènesi que tots els homes que llavors existien, reunits a la vall de Sennaor, començaren a aixecar una torre i una ciutat, a fi de no quedar escampats damunt la terra. «Tots parlaven una mateixa llengua i formaven un sol poble», diu el llibre sagrat. Però Déu havia decretat llur dispersió, a fi de què creixessin i omplissin la terra, i per a desbaratar llurs designis no li calgué res més que confondre-los-hi la parla. Es trobaren, tot d'una, que parlaven llengües diferents, i ja des de llavors el que marcà la divisió natural de la humanitat fou la varietat de llengües.

Res no uneix i agermana tant com la comunitat de llenguatge. Per això veiem que fins quan no es tracta de nacionalitats, o sigui, de societats polítiques, sinó que es tracta de les altres formes de societat que creen els homes, els membres de les mateixes, a l'objecte d'unir-se més íntimament entre si i diferenciar-se tant com puguin dels altres, tendeixen a constituir una llengua especial, o quan menys una forma determinada de parlar.

La societat científica adopta les terminologies d'un llenguatge convencional, inassequible als profans; la societat mercantil i la industrial tenen també les seves. Hi ha, o més ben dit, hi hagué el llenguatge acadèmic, quan els homes de lletres es volgueren isolar del seu poble i constituir-se en casta. Hi ha el llenguatge militar. Cada classe social adopta formes d'expressió determinades, par-

ticulars seves. I fins a cada família o conjunt de famílies es produeixen varietats i especialitats de lèxic, desconegudes pels altres.

I aquesta tendència s'accentua en les societats que necessiten una unitat més robusta i una separació més completa de les altres. La societat dels criminals ha tingut i té encara avui dia el seu *caló*. Els cecs, segons diu En Lluís Vives, estaven íntimament units i posseïen una parla especial que només ells entenien. Les aristocràcies, que volen formar una societat especial dins de la societat a què pertanyen, completament separada de les altres classes, adopten una llengua diferent de la que usa el poble : a l'antiga Roma, el grec ; a Rússia, el francès ; a França, l'anglès ; a Catalunya, el castellà... L'etnarquia medieval adoptà el llatí ; la societat internacional moderna, el francès. L'Església catòlica ha usat sempre, també, el llatí.

Cap element d'unió i de cohesió no es comparable al de la llengua.

LA LLENGUA CATALANA

La llengua catalana és classificada entre les anomenades romàniques o neo-llatines. Aquest qualificatiu prové de la descomposició de la llengua de Roma, que s'havia fet general dins de l'Imperi romà, amb el nom de llengua llatina, imposant-se damunt la gran diversitat de llenguatges existents abans que les legions romanes arribessin a estendre's formant aquell formidable Imperi.

Així com els raigs del sol es descomposen en travessar un prisma de cristall i la llum blanca es destria en raig d'entonacions de color innombrables, així la llengua parlada pels diversos pobles sotmesos a l'imperi romà, en desfer-se aquest, i en anar recobrant cada un d'ells la seva personalitat, al xoc de la llengua general amb les arestes i facetes del caràcter peculiar, nasqueren i es formaren, evolucionant a través del temps, les anomenades llengües novo-llatines.

Com set són els colors simples de l'espectre solar, o sigui el procedent de la descomposició de la llum blanca, set foren les branques principals eixides del tronc comú, set les filles grans del llatí parlat, distribuïdes pertot el migjorn d'Europa. Començant per la Península Ibèrica, el domini occidental de les parles llatines, s'hi troben tres personalitats lingüístiques ben marcades : el català, el castellà i el galaico-portuguès. Ve després el francès, la més septentrional d'aquelles parles, entravessada d'influències nòrdiques, que es parteix amb el provençal el domini de les Gàl·lies. Segueix el feix de dialectes que constituïren, predominant el toscà, la llengua italiana. I arribant fins l'Orient d'Europa, trobem el romanès, la llengua parlada per aquella nació que, posada en mig de pobles de races distintes i tintada amb reflexes eslaus, honora en el seu nom el record de la mare Roma.

Tres grups lingüístics, com ja hem dit, s'iniciaren a la Península Ibèrica, prescindint dels que seguiren parlant l'antiquíssima llengua basca, resistent a la romanització. Aquesta formació trilingüe de la Ibèria romanitzada s'anà marcant i definint en portar-se a cap la reconquesta que havia d'empaitar als invasors sarraïns. En aquella acció s'hi marquen clarament les tres agrupacions que, diferenciades per la parla llur, constituïen, al mateix temps, tres nacionalitats en flor.

Més de pressa que cap, quedà formada i definida la catalana. A la nostra llengua se l'ha senyalada per filòlegs i historiadors eminents com la primera de les ro-

màniques, com la més antiga de les que es formaren després de la caiguda de l'Imperi romà.

De l'any 819 es té ja un document amb noms geogràfics catalans : és l'acta de consagració de la Seu Bisbal d'Urgell. Aquesta mena de paraules, el mateix que els noms propis de persones, solen ésser els primers anuncis de la llengua, no tardant a aparèixer les altres. Després van trobant-se, amb més freqüència i quantitat, ensenyant-nos això com la nostra llengua no sortí, com la Minerva de la faula, armada de tota mena d'armes, del front de Júpiter, sinó que anà formant-se lentament, en procés laboriós i pacient, que durà des de les acaballes del segle IX fins els començaments del XI.

Ve un moment que ja la veiem formada. I en casar-se el nostre Berenguer II amb Na Dolça, pubilla de Provença, i agermanar-se així aquests dos pobles, apareix una literatura que havia d'estremir de goig amb sos cants a l'Europa : és la poesia dels trobadors, aquells guerrers inspirats i cantaires, que anant i venint de les festes de Barcelona a les de Tolosa i de les de Tolosa a les de Barcelona, corts del ben sentir i del ben parlar, deixaven sentir llurs cants pels palaus dels magnats i per les reunions dels pobles. Durant aquell activíssim període per a les lletres provençals-catalanes, el qual esplendor començà amb Alfons I i s'acabà amb Pere I, va pujar tan amunt la poesia de la terra i tingueren tanta força expansiva els seus cants, que no cabent tots complets a dintre de ses fites, s'estengueren per les veïnes nacions, component cançons en aquella llengua el Rei Alfons el Savi, de Castella, i aquell geni gegant que va ésser Rei de la saviesa i poeta de l'eternitat, que es diu el Dant Sobresurten en aquella cohort de cavallers cantaires, eixits de totes les classes socials de Catalunya i Provença, conreadors d'aquella poesia que es pot anomenar pirenenca, la primera i més original poesia de l'Edat mitjana, els noms d'En Guillem de Tudela, En Giralt de Borneil, En Pere d'Auvèrnia, N'Arnau Daniel, En Gui-

llem de Cavestany, En Bernat de Ventadorn, En Ramon de Mirabal, i al mig de tots, sortint son cap per sobre dels altres, com a més diable i més poeta i més batallador i escampador de discòrdies, En Bertran de Born, eternitzat per la magnificència de sos cants i per haver-lo col·locat en son infern el Dant, amb el cap tallat, que porta en una mà, a semblança de llanterna, per haver dividit la família reial d'Anglaterra.

ELS TEMPS AURIS

Els segles XIII, XIV i XV formen l'Edat d'or de la nostra llengua i de la nostra literatura. L'empenta formidable la donà l'alt Rei En Jaume, el Conqueridor, que en son llarg regnat, que durà més de mig segle, manejant tan bé la ploma com l'espasa, portà la nostra llengua amb les seves victòries a Mallorca i a València, impulsà en els seus súbdits l'alt conreu de les lletres i ell mateix en fou conreador benemèrit, deixant-nos com a monuments que perpetuen la seva memòria, la *Crònica*, els *Furs de València*, el *Llibre de la Saviesa*...

Un no sap parlar d'aquest període gloriós de la nostra llengua sense manllevar els conceptes i les paraules al gran Guimerà, el portentós cantor de la parla nostra.

En totes les branques del saber, la llengua catalana escalà les majors altures a què podia aspirar l'home, donats els coneixements d'aquella època—diu—. Ella aconseguí aleshores la major galania i perfecció en la forma, i, venerada de senyors i de vassalls, semblava que no

havia de venir mai més cap altra llengua a treure-la de casa seva; que en llengua catalana es rebien i es tornaven les ambaixades dels sobirans entre la nostra nació i les més llunyanes del món conegut aleshores; i en llengua catalana es parlava en nom de Déu en les esglésies; i en llengua catalana els jurisconsults discutien; i en llengua catalana els comtes-reis parlaven en les Corts de tota la Corona aragonesa; i en llengua catalana es donaven lleis a les nacions i lleis a les ones; i en la nostra llengua escriviren, per a orgull dels presents i dels que vinguin de bona saba a Catalunya, aquells prosistes i poetes que es digueren En Jaume Roig, N'Anselm Turmeda, En Bernat Desclot, N'Andreu Febrer, En Lluís d'Aversó, En Bernat Metge, En Bonifaci Ferrer, En Pere Tomic, En Gabriel Turell, i En Pere Serafí, i En Roig de Corella, i En Miquel Carbonell, i aquell Mossèn Jordi, imitat per Petrarca, i aquell Eximenis, de ciència universal, conseller de prínceps, i aquell Joan Martorell, de quin *Tirant lo Blanc* deia Cervantes que mai no es farien prou alabances. I nostres van ésser aquell seguit de Reis que en llengua catalana redactaven ses pròpies històries; que escrivien les lliçons a sos fills i els consells a sos pobles; que es componien ells mateixos els discursos de ses Corts generals; que sermonejaven a sa manera en les trones de les esglésies. I ells, alhora poetes i oradors, legistes i historiadors, es complaïen a parlar-la sempre, aquesta llengua de Catalunya, en lloc de la llengua d'Aragó, que era la castellana; dient-ho així Zurita, el cronista d'aquell regne, quan referint-se a la llengua nostra, explica que el parlar-la «era general afició dels Reis, perquè d'ençà que succeïren al Comte de Barcelona, sempre tingueren per sa naturalesa i antiquíssima Pàtria a Catalunya; i en tot conformaren amb ses lleis i costums, i la llengua de què usaven era la catalana i d'ella va ésser tota la cortisania de què es preaven en aquell temps».

Les manifestacions de grandesa i esplendor de la nostra llengua anaven succeint-se, en aquell període auri de

la nostra terra. A la *Crònica* de l'alt Rei En Jaume, en la que aquest explica tots els fets sobresortints de son regnat magnífic, anaren succeint, en períodes més o menys llargs de l'un a l'altre, la *Crònica* d'En Desclot, la d'En Muntaner, la d'En Descoll o d'En Pere III, venint a ésser aquestes quatre *Cròniques*, al dir del poeta, com els quatre evangelis de la Pàtria catalana; tanta és la veritat que en elles brilla i el calor de nacionalitat que les inspira.

En inaugurar-se el segle XIV institueix En Jaume II la Universitat de Lleida, la primera de Catalunya, en la que s'havien de conrear en la nostra llengua totes les ciències llavors conegudes, i a la que seguiren després les de València i Barcelona, i Vic i Solsona...

L'impuls que havia donat l'alt Rei En Jaume en favor de la prosa, el dóna En Joan I, l'amador de la gentilesa, en favor de la poesia, qui a semblança dels Jocs Florals de Tolosa, que instituïren els regidors d'aquella ciutat, els establí en la nostra per l'any 1390.

I anem seguint al Poeta.

Sobre de totes aquestes grans figures de la llengua i del pensament de la nacionalitat catalana, es destaquen tres personalitats, com en mig d'un bosc antiquíssim tres arbres dominadors quals soques muntessin per sobre el fullam dels altres arbres i amaguessin la capçalada verdejant entre núvols i estrelles, a manera de tres gegants que haguessin arrelat en la terra de tant de temps de sostenir amb sos braços la volta del cel de sa Pàtria. Són aqueixes tres colossals figures de la llengua catalana, en Ramon Muntaner, En Ramon Llull i l'Ausias March: el cantor dels entusiasmes per la terra, el cantor de les aspiracions de l'esperit i el cantor dels desitjos de l'Home. La pàtria i la fe i l'amor, les tres cordes que vibren amb més força dintre de l'ànima. I com si als tres no els pogués sostenir un sol estat de la Confederació de la llengua catalana, o com si la Providència volgués compartir la seva glòria deixant-la com a herència

per un igual entre la germandat dels tres pobles, a En Ramon Muntaner ens el donà a Catalunya, on es fundà la Pàtria que resplendeix eternament en la història ; a Ausias March el va deixar a València, on l'amor es respira i el senten fins les seves palmeres quan sacudint sa polsina d'or al vent, remorejant plaers, a altres palmeres el transporta ; i a En Ramon Llull el davallà a Mallorca, per tal que ell des de Miramar estengués la mirada enllà d'enllà fins a obrir ell sol aqueix parpre misteriós que forma el cel a l'horitzó caient sobre les ones.

Encara que la llengua catalana no tingués, ni més enrera ni més endavant, cap altra personalitat gloriosa, amb la d'ells tres n'hi hauria a bastament per a enorgullir-se de parlar-la totes les seves generacions : tant és de viva i rica i plena d'ànima la prosa històrica d'En Muntaner ; tan colossal és la figura d'En Llull, no semblant sinó que la seva mà, obeint a molts pensaments, escrivís molts llibres al mateix temps, com si mogués alhora un feix de plomes, puix no n'hi ha prou amb una llarga vida com la seva, si això no fos un prodigi, per a deixar al món tantes idees tancades en tants llibres ; tal color i tal passió posa el diví Ausias en els seus sublims cants d'amor, al que ens presenta en totes les situacions de la vida, tant quan l'home es dóna vençut a aquest amor dels sentits per la seva força ensopidora, com en lluitar-hi desesperadament afanyós de tornar a la llibertat de l'ànima que l'amor li arrabatava, com també quan l'home el venç a aquest amor dels sentits per la força de la idea pura que viu endins nostre...

Aquesta fou la glòria de la llengua catalana, durant aquells segles d'esplendor de la terra nostra ; aquest fou «el pus bell catalanesch del món», com deia En Muntaner, «que d'un llenguatge sol, de negunes gents són tantes com Cathalans» ; aquesta és la parla arrogant que un dia ressonà per tots els contorns del Mediterrani, la

que sentiren sotsmesos l'Etna fumejant i la gentil sirena de Pausilipo; la que féu estremir les ruïnes de la sagrada Acròpolis ateniense i les afraus isardes de l'Armènia...

LA DECADÈNCIA

Vingueren jorns de desventura per a la llengua catalana. Després del Parlament de Casp comencen a aparèixer amb més escassedat les obres literàries en la nostra llengua, i fins aquestes ja no presenten aquella ufanor i verdejant tendresa d'altres dies. El mot decadència escau plenament, des d'aquell moment, a la nostra literatura, a la nostra llengua escrita. Quan havia assolit el punt més alt de sa ufania, deturà sa vida i quedà com somorta, ofegada per la influència d'altra llengua. Tres centúries durà el nostre decaïment literari, com tres havien estat les centúries de l'esplendor i la glòria. Durant els segles XVI, XVII i XVIII, si bé no es deixà mai de parlar i d'escriure en català, és també malauradament ben cert, com diu l'Aguiló, que «en la major part dels llibres que durant tres segles es diuen irrisòriament escrits en llengua catalana s'hi veu per sota l'idioma castellà, mal girbat, que s'enduu a l'esquena, per anar a soterrar-lo, el cadàver del nostre matern llenguatge».

Escoltem a En Rubió i Lluch com explica aquest procés de decadència:

«La gloriosa monarquia intellectual de l'Espanya castellana s'estengué per l'Europa entera, des del Sena fins

a les regions eslaves i escandinaves. Sortien a milenars els llibres espanyols de les premses estrangeres : Lope de Vega i Cervantes, les novelles picaresques, els incomparables místics que enclouen la flor de la poesia i de la mentalitat espanyola, captivaven al món enter, i nosaltres no teníem un Camoens, que imposà silenci a la Musa antiga per a cantar les glòries de Lusitània, que oposar a aquells magnífics esplendors, ni glòries marítimes com les de Portugal, sinó que, al contrari, ens tancaven els turcs un a un tots els ports, on els nostres Cònsols barcelonins havien donat lleis a la mar, com en el temps de Roger de Llúria. Per això en el segle XVI quedà la nostra producció del tot estroncada, i divorciats de l'esperit del Renaixement, que no fecundà el nostre amb tot el que representava l'alta cultura, visquérem d'una tradició empobrida, alimentant estèrilment amb tenacitat fetitxista una poesia medieval mecànica i rutinària. En el segle XVII fórem totalment vençuts ; mes solament aportàrem en la nostra decadència, rebels a tota assimilació, durant tres centúries, a la rica heretat de les lletres espanyoles, les tres figures solitàries de Boscà, Setanti i Campmany. La nostra literatura perdé son caràcter nacional. De son mantell esplèndid de regina en feren quatre bocins els pobles que l'havien conreada, i que perderen la consciència de llur unitat, i en son lloc s'alçaren altres tantes literatures dialectals, barroeres, aplebeiades, empobrides. Perdé també aquella rica parla escrita que qualificava Boades «la més polida d'Espanya», sa fesomia catalana, i la popular es mantingué esquerpa i altiva, davant de l'horrible llenguatge fronterís que posà de moda l'escola vallfogonina, alhora quevedesca i culterana. Després dels últims historiadors, darrers fidels de la nostra llengua, com ho foren els primers, els cronistes medievals, només li restaren devots els pagesos i vilatans, que li dedicaren sencera llur amor sagrada.»

A mesura que va avançant el temps va reculant i

essent vençuda la llengua catalana. I no és solament la influència que amb les seves glòries i esplendors exerceix la llengua castellana el que l'atueix, sinó que és l'oposició que se li fa. Que no contenta la llengua castellana amb la brotada esplèndida de sos segles d'or i amb haver estat donada a la immensitat de l'Amèrica, maldà tant com pogué per a introduir-se en la nostra petita Pàtria i per substituir el mil·lenari català. El període àlgid de la nostra decadència lingüística és el segle XVIII, aquell negre i trist segle XVIII que seguí a la caiguda de Barcelona.

El català continuà parlant-se en l'interior de la llar, en la vida privada ; però la llengua escrita i la llengua de festa i de cerimònia fou la castellana. Els nostres avis s'escrivien les cartes en castellà ; quan s'aixecaven a parlar, en un Ajuntament o en un Casino o en una reunió qualsevulga, parlaven castellà ; en castellà escrivien les notes i les apuntacions usuals i vulgars... Encara que haguessin volgut fer-ho en català no haurien pogut, perquè no en sabien gens ni mica. Era el cas extraordinari d'un poble amb una llengua per a parlar i una altra per a escriure.

~

LA RENAIXENÇA

I vingué la renaixença. Aquest país, on tota iniciativa política es trobava extingida, on la memòria del passat es veia esborrada com si els catalans s'haguessin mort tots i jaguessin fets pols sota la Ciutadella de Barcelona, aquest país es va despertar de sobte d'aquella tan llarga dormida. Fou en començar el segon terç del segle XIX. Una colla d'homes, seguidors del Romanticisme històric que s'havia iniciat al Nord d'Europa, començaren a propagar aquí i a practicar les doctrines d'aquella escola, despertadora en els pobles de l'amor al tradicional, al passat, fèrvida devota de l'Edat mitjana i de la història en general. Havent arribat Catalunya en aquell temps a sa extrema castellanització, res no té d'estrany que aquella seva aristocràcia intellectual vessés els nous ideals en l'única llengua que en aquells moments era considerada a tot Espanya com a digne vehicle de l'alta vida de l'esperit. Així es formà a Catalunya una escola que en castellà anava exalçant i fent conèixer les particularitats característiques del geni català i desenterrant les glòries esplendents del nostre passat, fins que, a la darreria, algú d'entre ells veié l'absurda empresa en què s'eren engolfats amb llur esforç violent de voler fer obra transcendental catalana en castellà.

Fou En Bonaventura Carles Aribau, amb sa famosa «Oda a la Pàtria», qui llançà definitivament el crit d'independència literària de Catalunya. L'any 1833 aparegué aquest primer monument de la renaixença de la nostra literatura. L'Aribau, que havia escrit constantment en castellà; l'Aribau, que havia estat l'ànima del periòdic *El Europeo*, escrit en castellà, portaveu del romanticisme

a tot Espanya ; l'Aribau, que havia iniciat i fundat l'obra monumental castellana de la «Biblioteca de Autores Españoles» ; l'Aribau, que va merèixer del poeta Quintana ésser qualificat del primer prosista castellà del seu temps... l'Aribau, absent de la terra feia alguns anys, va vessar en la seva composició tot el sentiment d'enyorança que el torturava, i l'enyorança invenciblement li dictà la composició en català.

És l'Aribau el precursor d'un moviment gloriós, és el taumaturg que féu sorgir del sepulcre aquella oblidada llengua catalana, que ell tan treballosament confegia en sos vacil·lants alexandrins.

L'«Oda a la Pàtria» de l'Aribau és un retorn sentimental a la infantesa de la raça, una regressió al si de l'ànima popular, operada en la consciència del poeta sota l'impuls misteriós i la virtut meravellosa del verb pairal que ha sobreviscut a la ruïna espiritual d'un poble.

Comença el poeta enyorant la terra en sa forma tangible, recordant-ne, des de Madrid, on es trobava, els turons i les serres.

Després, la infantesa rediviva del poeta fosa amb la infantesa del seu poble tornen a la seva consciència, al màgic conjur de la llengua pròpia. Tota la segona meitat de l'oda està consagrada a la lloança de la llengua dels avantpassats. Nota el poeta, inesperadament, que aquesta llengua oblidada que el retorna a la seva infantesa personal i la del seu poble, és l'únic verb en què ell pot expressar íntegrament el seu pensament. I maleeix a qui no es commou i plora en sentir l'accent natiu ; i vol que aquesta llengua cridi pel món.

Plau-me encara parlar la llengua d'aquells savis
que ompliren l'univers de llurs costums e lleis,
la llengua d'aquells forts que acataren los reis,
defengueren llurs drets, venjaren llurs agravis.
Muira, muira l'ingrat que, al sonar en sos llavis

per estranya regió l'accent natiu, no plora,
que, al pensar en sos llars, no es consum ni s'enyora,
ni cull del mur sagrat les lires dels seus avis.

En llemosí sonà lo meu primer vagit,
quan del mugró matern la dolça llet bevia,
en llemosí al Senyor pregava cada dia,
e càntics llemosins somiava cada nit.
Si, quan me trobo sol, parlo amb mon esperit,
en llemosí li parl, que llengua altra no sent,
e ma boca llavors no sap mentir ni ment,
puix surten mes raons del centre de mon pit.

Ix, doncs, per expressar l'afecte més sagrat
que puga d'home en cor gravar la mà del Cel,
oh llengua a mos sentits més dolça que la mel,
que em tornes les virtuts de ma innocenta edat!
Ix, e crida pel món, que mai mon cor ingrat
cessarà de cantar de mon patró la glòria;
e passi per ta veu son nom e sa memòria
als propis, als estranys, a la posteritat!

Catalunya, al conjur dels versos de l'Aribau, començà una segona vida. I aquella invocació a la llengua dels avantpassats perquè eixís del sepulcre i «cridés pel món», fou seguida d'una esplèndida realitat.

En Rubió i Ors fou qui convertí aquell plany d'enyorança de l'Aribau en crit de combat i féu reviure amb una palpitació d'actualitat el verb pairal que jeia en el fons de l'ànima catalana despullat de tot el seu antic prestigi i passada magnificència. En Rubió es proposà adoptar exclusivament la llengua catalana com a instrument d'expressió estètica i literària. I afrontà ell sol, tot sol, al principi, l'heroïcitat d'aquesta empresa, que feia recular als seus confrares, més tímids, més reflexius, més prudents, ja resignats a deixar morir la llengua de llurs

avis, ofegada en l'estreta cofurna de la vida vulgar del nostre poble.

En Rubió i Ors començà a publicar poesies en català, que aplegà després en un volum, al qual posà per títol *Lo gaiter del Llobregat*. Aquestes poesies foren el definitiu anunciament de la renaixença catalana. En Rubió les escrigué amb la concreta finalitat de provocar un moviment basat en el conreu literari exclusiu del català. És més : en la intenció d'En Rubió, la literatura era l'instrument d'una finalitat política. Arriscadíssima era la tasca que s'emprenia el venerat patriarca, ja que els que amb més benevolença l'acollien la consideraven només com un curiós treball arqueològic, com una estèril revifalla de coses passades per sempre. I, no obstant, tal com succeí amb les prèdiques dels primers cristians, aquella temptativa, lluny de quedar ofegada en el buit, anà fent prosèlits poc a poc, fins a convertir-se en foguera immensa. De primer hi respongueren a València i a Mallorca ; després tenia realitat el somni que En Rubió havia covat durant disset anys : la instauració dels Jocs Florals. Se celebraren per primera volta l'any 1858 ; el consistori el formaren En Milà i Fontanals, president, En Rubió i Ors, En Víctor Balaguer, N'Antoni de Bofarull, En Joan Cortada, En Miquel Victorià Amer i En Josep Pons i Gallarza.

Els Jocs Florals ja no havien de morir més : al redós d'ells s'agruparen tots els treballadors de la renaixença lingüística i literària de Catalunya i ells donaren vida a aquella poesia que havia de portar-nos a la renaixença política. S'ha anomenat *Epoca heroica* dels Jocs Florals la seva primera època : era el període que s'havia d'aclimatar el fer literatura en català, era el temps de l'apostolat, en què s'havien de cantar les grandeses passades de la terra. Quasi tot eren cants d'enyorament.

Els Jocs Florals feren el miracle de ressuscitar definitivament la nostra llengua. Els mateixos que havien fet

el miracle en semblaven estranyats i l'anomenaven, a la llengua catalana, *la morta-viva*.

Els patriarques d'aquesta renaixença foren, a més d'En Rubió i Ors, En Piferrer, En Marian Aguiló i En Milà i Fontanals.

En Piferrer fou el devot recercador de la poesia popular catalana, que junt amb En Milà havia anat a cercar-la per a copsar-ne els seus més exquisits perfums en infatigable pelegrinatge pertot Catalunya, a través de muntanyes i plans, per masies i poblets, entre pastors i camperols, i a aquella poesia popular dedicà tots els seus treballs d'arqueòleg i d'historiador. L'Aguiló, mallorquí, visqué una vida d'un treball heroic, consagrada tota a la restauració de la llengua catalana, infonent en el llenguatge literari la saba verge de la llengua i de la literatura popular; arreplegant poesies, rondalles i cançons; recollint amb mà pietosa els mots i les expressions de sana rel catalana que havien resistit victoriosament, a través dels segles, la contaminació; fent un inventari pacient de la llengua; divulgant l'antiga literatura catalana; escrivint inspirades poesies i belles *glossades* mallorquines... En Milà i Fontanals representa el moment definitiu, la cristal·lització perfecta de tot el moviment espiritual de la renaixença literària de Catalunya. Descregut en un principi respecte a l'eficàcia de la tasca empresa, fou després de convertit el que amb més fe i entusiasme es llançà a l'apostolat per a despertar i fer reviure la llengua del seu poble. En els seixanta quatre anys de la seva vida presencià tota l'evolució del moviment intel·lectual català del segle XIX; no solament la presencià, sinó que la presidí. En la seva personalitat, integral i complexa, s'hi destaquen caires principals que és impossible desconèixer a tothom qui vulgui investigar els orígens del nostre renaixement: fou En Milà, historiador literari de força magnificència; fou folklorista pacient i brillant; fou crític eminent; fou poeta, buscant la inspiració en la poesia popular, havent-nos deixat com

a monumental trilogia *La mort de Galind, La cançó del pros Bernat* i *La complanta d'En Guillem*...

A l'escalf dels Jocs Florals, i a l'entorn d'aquells venerables patriarques s'hi aixecà la història de la terra, amb ses tradicions i amb ses llegendes ; i el teatre de Catalunya, amb sos costums i ses glòries ; i les cançons de l'antigor, modernitzades ; i totes les manifestacions i tots els entusiasmes reformadors de la literatura nova... A l'escalf dels Jocs Florals i a l'entorn d'aquells venerables patriarques, sorgí la munió de brillants escriptors i d'inspirats poetes que es deien Guillem Forteza, Pons i Gallarza, Pelai Briz, Jaume Collell, Frederic Soler, Ubach i Vinyeta, Picó i Campamar, Pagés de Puig, Adolf Blanch, Teodor Llorente, Vidal i Valenciano, Francesc Mateu, Narcís Oller, Apel·les Mestres... seguint-los després novelles generacions de conreadors de les lletres pàtries, que en res no fan desmerèixer el temps present dels segles d'or de la nostra literatura.

Cal fer esment de figures de primera magnitud, en aquest període de la plenitud de la nostra renaixença literària : Joan Maragall, Costa i Llobera... i, per sobre de tots, els dos poetes pairals per antonomàsia, els dos poetes genials, d'inspiració sublim, de grapa portentosa, que manejaren la nostra llengua amb traça sense igual i l'elevaren i l'enaltiren fins a regions abans insospitades, els dos poetes immortals a qui la terra, per segles que passin, venerarà amb reverència i aclamarà amb entusiasme : Mossèn Jacint Verdaguer i N'Angel Guimerà.

~

LA LLUITA PER L'IDIOMA

La llengua catalana era salvada. Després del renaixement literari començà una veritable lluita per l'idioma.

Havent-se assolit infiltrar al poble de Catalunya la consciència de què tenia un idioma propi, ja no s'havia de deturar fins a assolir que aquest idioma fos el que en tots els ordres de la vida li servís de vehicle a son pensament, que no hi ha res més absurd que això de tenir una llengua i guardar-la per a les coses humils i tenir-la tancada a casa.

El poble de Catalunya emprengué la defensa de la seva llengua com sabé, com pogué... però donant-se perfecte compte que amb la llengua defensava la pròpia personalitat.

Aquí posàvem la llengua com a la primera i capital de les nostres reivindicacions. A Madrid—pel contrari—era al que més es resistien. Havien arribat a dir, en els moments àlgids de la lluita política per l'autonomia, que ens donarien tot el que demanàvem si renunciàvem a la llengua.

Fou un veritable heroisme la campanya en aquells primers temps. Es començà a escriure en català, i els nostres pares, a l'edat madura, degueren aprendre'n, puix enlloc no se'ls n'havia ensenyat i mai abans no se'ls havia ocorregut que ho deguessin fer.

Es començà a parlar en català a les reunions públiques i a les Corporacions. I això despertava cada volta tempestes de discussions — i de dissidències i de baralles... però el català anava fent sa via.

I començaren d'aparèixer periòdics en català, que al

principi tenien vida migràda, però que anaven engrandint sa esfera d'acció.

I ja es canviaven els papers, i eren els de la nova escola els que es burlaven dels catalans que no parlaven la seva llengua i els posaven en ridícul, sobretot per l'accent amb què parlaven—l'accent, que traeix sempre i que és el més fort exponent de la terra.

I ja el catalanisme polític s'organitzava i es donava un programa, que fou bandera de combat durant molts anys, i en ell es plantejava la reivindicació de la llengua de manera ben clara i valenta: «Volem la llengua catalana amb caràcter oficial.»

I ja En Guimerà era nomenat president de l'Ateneu Barceloní, i, trencant amb la rutina, llegia en català son discurs, que era el més formidable al·legat en defensa de la nostra llengua... aixecant el fet gran enrenou, però assolint que mai més no fos llençada d'aquella Corporació la nostra llengua.

I ja es creava una Institució benemèrita—els «Estudis Universitaris catalans»—que, com un rudiment d'Universitat de Catalunya, sostenia càtedres de diverses matèries, en català.

I l'any 1906 es celebrava un Congrés Internacional de la Llengua catalana, festa apoteòsica, amb milers d'assistents, amb gent vinguda de tots els països on la llengua és parlada, amb entusiasme vibrant i escalf patriòtic imponderables.

I ja es creava l'«Institut d'Estudis Catalans» i la llengua de Catalunya donava un pas gegantí en el camí ascensional que havia emprès. Se la conreava i se la polia amb amor filial, amb devoció de fanàtic; es fixava sa ortografia; es feien parlar en ella totes les ciències; se li donava entrada—i entrada triomfal—en tots els centres savis del món...

Després vingué l'esplendorosa florida del nostre propi llenguatge, en tots els ordres de la vida catalana...

Fa ben poc ha pogut celebrar-se a Madrid una «Exposició del llibre català», i, havent-la limitada als publicats en els darrers vint-icinc anys i no havent-se reunit més que el vuitanta per cent de dita publicació, han estat exposats sis mil llibres.

~

ELS MONUMENTS

IMPORTANCIA DELS MONUMENTS

Els monuments són l'escriptura dels pobles, són pàgines que la història ha deixat escrites a la posteritat.

De molts pobles no n'hauria quedat cap record, de moltes civilitzacions no n'hauria arribat a nosaltres cap vestigi si no s'haguessin conservat llurs monuments o llurs ruïnes, testimonis perennals, inalterables, de molt major valor que les explicacions dels homes.

Res no pot contribuir a donar idea de la grandiositat de l'antiga civilització egípcia i del poder immens de sos Faraons, com les Piràmides; encara que s'haguessin perdut tots els documents que parlen de l'antiga Grècia, bastaven el Partenó i la Venus de Milo per a consagrar aquell poble com a fautor inimitable de bellesa; més que tots els llibres que s'haguessin pogut escriure sobre la manera d'ésser i els costums de l'antiga Itàlia, contribuí a donar-ho a conèixer el descobriment de les ruïnes de Pompeia i Herculano; els temples que ha deixat pel món el poble mahometà donaran sempre idea d'un caràcter voluptós, poc espiritualista, amant del color, de la llum, del detall, aferrat a la terra; les catedrals gòtiques, en canvi, transporten a les més altes i sublims regions de l'esperit i demostren en els que les erigiren un misticisme i una elevació que algú ha arribat a qualificar d'histerisme...

El poble que no té monuments, el poble que no té ruïnes, està privat d'un dels goigs més purs i inefables; com l'home d'origen obscur, no pot ensenyar els pergamins que acreditin sa prosàpia, com la criatura borda, no pot parlar dels seus pares.

I els monuments i les ruïnes tenen una força d'atracció irresistible. Cada dia es viatja més ; els avenços de la ciència i les comoditats faciliten el traslladar-se d'un punt a l'altre i fan que el goig de viatjar—un dels goigs més purs i més intensos—sigui a cada moment fruït per més gent. I el que més atreu en els viatges, el que amb més delit es busca, el que constitueix el primer encant quan es segueixen països i es visiten pobles, són els monuments antics, són els grans edificis que han deixat les passades generacions, les estàtues, els aqüeductes, els sepulcres, les columnes, les pintures... La Itàlia serà sempre visitada per corrues inacabables de gent, vingudes de totes les parts del món, perquè amb sos monuments esplèndids i incomptables, exerceix una força d'atracció irresistible. Així mateix l'Andalusia cridarà viatgers mentre ofereixi els grans edificis que deixà la dominació musulmana... Els monuments, les ruïnes, els vestigis corporis de les passades èpoques, són el primer element que busca el turista, molt més que no les belleses del paisatge i les benignitats del clima i la contemplació de civilitzacions antitètiques...

ELS MONUMENTS A CATALUNYA

Catalunya està sembrada de monuments. Només prenent una guia qualsevulga dels nostres pobles, un resum de les direccions que es poden emprendre per a seguirlos, es troba a cada pas indicació d'algun vestigi monumental d'altre temps. Uns són deixalla de les èpoques primitives i de les diverses civilitzacions que ens envaï-

ren ; altres són record de l'època de formació de la nostra nacionalitat ; molts són testimoni del període esplendorós de la nostra plenitud ; alguns són padró que assenyala la nostra decadència...

Amb ells es va seguint pas a pas la nostra història, podent-se marcar un itinerari monumental de Catalunya en el que hi sobresurten, de tant en tant, fites de gran magnitud.

Ja són les pintures rupestres, amb què estaven decorades les coves on vivien els habitants primitius i els objectes rudimentaris de què aquella gent es servia...

Ja són les runes de les poblacions ibèriques, que modernament es van posant a la llum...

Ja són els vestigis de les colònies gregues del nostre litoral...

Ja són els records romans que abunden en tants indrets i de què està plena Tarragona.

Ja són les torres que es van trobant en resseguir la costa i que recorden la vigilància en què tot el país devia estar contra els pirates africans.

Ja són les mil esglésies i monestirs, per tants conceptes notables.

Ja són les muralles que tancaven les nostres poblacions i els servien de defensa, algunes de les quals es conserven encara i ens transporten als segles mitjos.

Ja són els castells on vivien els nobles catalans, aquells que acompanyaven als Reis en llurs expedicions, que legislaven en les Corts, que en morir eren enterrats en els monestirs, al peu de llurs sobirans.

Ja són una plaça, una font, un moble, una joia, una creu de terme... els que ens parlen d'altre temps ; ja són, a voltes, ciutats senceres les que estan inflades de records de la nostra història, que són relíquies venerables de la Catalunya vella, que ens transporten als segles mitjos, amb sa poesia i son silenci, llibres magnífics de pedra, dels que cada pàgina és un tros d'història, un capítol de llegenda, una anècdota peregrina.

Passà un mal temps per als nostres monuments : foren els dos segles que seguiren a la nostra caiguda. Els catalans havien arribat a un estat tal d'atuïment, que quasi fins la noció de la seva personalitat havien perdut. Així, res no té d'estrany que no demostressin cap estima per aquells esplèndids monuments que els havien quedat dels temps de la seva grandesa i que no posessin cap esforç a conservar-los i sostenir-los.

Després d'aquells dos segles abundaven les esglésies convertides en casernes, els llenços de muralla foradats i enlletgits, les obres de pedra cobertes de calç o de guix, les bones pintures tapades per embans, els nous cossos d'edifici afegits als monuments romànics o gòtics, els claustres trencats, les torres destruïdes, els altars d'esplèndids retaules substituïts per altars daurats models de carrincloneria i mal gust, les ermites i santuaris convertits en quadres i corrals.

Per si tot això fos poc, la invasió napoleònica de principi del segle XIX completà l'obra de devastació i de ruïna ; el que no podia ésser robat fou destruït pel foc o per la culata dels fusells dels soldats francesos.

La crema dels convents, de l'any 1835, obra dels bàrbars del temps modern que s'anomenaven avançats, i la desamortització dels béns de les corporacions, completaren la ruïna. Després, les poques obres notables d'escultura i de pintura que quedaven, emprenien el camí de l'estranger i es veien figurar en els museus de Londres i de París o en les collecciones dels Estats Units.

La renaixença catalana portà, també, una reacció en aquest aspecte. Es reconegué la importància, no sols artística, sinó patriòtica, dels monuments dels altres temps, i començà una croada per a salvar els que quedaven de la ruïna i desaparició. S'emprengueren excavacions, es portaren a cap reconstruccions, es realitzaren neteges, apuntalaments, restauracions... Es catalogà i inventarià i divulgà... S'establiren els Museus... Es creà una cons-

ciència pública de respecte, de veneració, d'amor, per les nostres ruïnes, pels nostres monuments antics...

També això, com ha succeït en tots els altres aspectes que ha aconseguit la renaixença catalana, ha portat lluita, i discussió, i combat... Encara, darrerament, tan sols per portar la contrària, hem vist destruir, allegant pretextos del tot injustificats, dos monuments ben apreciables : l'església del Miracle, de Tarragona, i una torre de Canet de Mar...

L'ESTIL PROPI

Catalunya, com a poble, adoptà un estil arquitectònic, i li imprimí segell propi : fou el romànic.

Per a veure el que aquest estil representa i la significació que pot donar-se al fet de què Catalunya l'adoptés com a seu i li imposés la seva marca característica, és precís conèixer sa posició dins de l'evolució general de les formes arquitectòniques.

Quan es parla dels estils, s'acostuma a fer referint-se al Temple. El Temple és com una visible professió de fe al redós de la qual s'aglomeren les habitacions dels homes, de la mateixa manera que la societat s'uneix al redós del principi religiós. El Temple és l'expressió més magnífica i característica de l'arquitectura, com es veu en els gegantins temples d'Egipte, en les pagodes de l'India, en el temple grec i romà, en les cúpules i minarets orientals, en les Catedrals de l'Edat mitja...

L'evolució del Temple l'ha senyalada de manera pre-

cisa el més atrevit i original dels autors moderns, Guillem Worringer.

El Temple del món clàssic—el temple grec, la basílica romana—estava dominat pel sostre i la seva càrrega gravitant. S'aixecava poc de terra i el sostre semblava voler-li-ho impedir. S'estenia, s'allargava, però no s'alçava.

A mesura que el temps avançà, s'anà marcant la tendència a aixecar el temple, a separar-lo de la terra, a treure-li el pes del sostre. El primer pas en aquest camí fou el marcat per la volta anomenada de canó, per l'arc semicircular, característic de l'estil romànic.

La tendència a anar aixecant el Temple convertí la volta de canó en volta d'aresta, amb el que s'inicia ja l'estil gòtic. Després ja fins la volta desapareix—i aquesta és la gran revolució del gòtic—i es fa dels nirvis el sosteniment de l'obra, convertint-los en l'esquelet de tota la construcció, en l'ossada de pedra de l'edifici...

És tot un procés des de l'horitzontalitat del Temple al seu verticalisme. Dels temples grecs i les basíliques romanes, arrapats a la terra, dominats pel sostre, s'ha arribat a les Catedrals gòtiques, que semblen perdre's en el cel, en què el sostre ha desaparegut. El temple antic està com encorbat sota el pes de la gravetat material; parets gruixudes, sostre pesant, la pedra en carreus massissos i uniformes... El temple gòtic s'espiritualitza, tot ell carrega sobre lleugers pilans, ha suprimit el sostre, obliga a la pedra a prendre formes les més contràries a son pes, a sa fragilitat, a sa natural posició... El temple clàssic, en resum, representa el màxim materialisme de la construcció; el temple gòtic representa el màxim espiritualisme. I entremig hi ha el temple romànic...

Molt s'ha dit i s'ha escrit sobre el romànic i el gòtic! Aquest darrer ha estat duríssimament combatut i el cert és que sa gran preponderància arribà a embafar de tal manera el món, que determinà el renaixement o retorn al classicisme, a les formes primitives. L'estil gòtic o ogival—nascut en les terres del Nord, somniadores, que de la

superstició prestament passaren a l'heretgia, i amants de les grans construccions intellectuals—és el somni celestial d'un esperit místic, és un veritable histerisme, és l'obra utòpica de voler convertir el temple en cel. En el temple gòtic l'home se sent més aviat portat a somiar que a resar; i quan aquell estil no és executat per un geni, cau amb gran facilitat en la cursileria i el ridícul!

Al gòtic li costà molt d'entrar a Catalunya. És més: podem dir que no fou mai estil aquí popular. L'estil peculiar nostre, l'estil propi, ja ho hem dit, fou el romànic. I aquest es creà a còpia de temps, com un fet social.

No hi havia hagut pròpiament una arquitectura romana; la que s'anomenà tal no fou més que un sector de l'arquitectura hellenística, convertida en fórmules per l'administració pública i propagada per les legions que s'establiren definitivament sobre la terra conquistada. En desaparèixer l'organització del govern romà no quedà res d'aquelles fórmules i els pobles es trobaren amb sos arcaics i primitius sistemes i amb les influències que rebien de l'Imperi d'Orient, centre llavors de la civilització mediterrània, que conservava els esplendors de l'Imperi romà, augmentats per les darreres aurèoles hellenístiques. I nasqué un art nou, de la mateixa manera que es formaren les noves llengües, engendrat per tot el poble, pastat pacientment, sortit de l'ànima, fruit d'una civilització. A les llengües que es formaren en aquest Occident d'Europa se les anomenà romàniques; també s'anomenà romànic a l'estil arquitectònic que nasqué en aquests països i l'àrea del qual, més extensa encara que la d'aquelles llengües, comprengué: la part septentrional d'Espanya, la França, tota la Itàlia, la Dalmàcia, una gran part de l'Austria i de la Hungria, l'Alemanya, una part de l'Escandinàvia i l'Anglaterra.

Dins de l'estil romànic, estès en aquella gran regió, es formaren diverses escoles diferenciades; i una d'elles fou la catalana. Arquitectura senzilla, de país pobre, rústec, arquitectura d'església bosquetana... és la que apareix en

el primer període. Ni teatres, ni termes, ni circs, ni aqüeductes, ni ponts, que cap cosa d'aquestes no permetia la pobresa d'aquell temps, en què amb tants treballs s'havien de colonitzar les terres ermes o les terres devastades pels infidels. Els arquitectes eren gent rural, com els actuals mestres de cases, o monjos entesos, educats en els llibres vells dels monestirs.

I així quedà el nostre poble cobert d'aquelles petites esglésies, sense escultura de cap mena, fetes de pedres a penes escairades a cops de martell, senyalades sos coronises per petits arquets cecs i sardinells rústecs, el cimbori o l'absi coronats per finestrals figurats... esglésies fetes amb un gran desig de simplicitat i d'esporgar el culte de tota pompa importada per imitació de la litúrgia grega o pel record pagà ; esglésies totes elles semblants, dominades per un mateix esperit, i caracteritzades per l'element distintiu de l'arquitectura romànica : la volta de canó, la volta cilíndrica.

A mesura que avançà el temps, l'estil anà perfeccionant-se i es feren ja grans obres. De l'any 1030 al 1040 fou l'edat d'or de la nostra arquitectura : a més de les grans esglésies de Ripoll i de Cadorna, es reformà la de Cuxà, es construí la de Sant Sadurní de Tabèrnoles i es bastí la Seu de Vic. Tots els caràcters de l'estil quedaren allí fixats : el plànol amb les més sàvies complicacions i les solucions més simples, els absis triples, els sistemes de voltes, el transcepte, el cimbori. I totes les altres esglésies foren derivació o simplificació d'aquelles, com si s'hagués fixat de cop i volta l'estil, en ses manifestacions més brillants.

En acabar-se el segle XI es tancà aquest primer període del nostre romànic, que coincidí amb el període de la Catalunya comtal, i s'inicià el segon període, que en sa major part es desenrotllà durant el temps dels nostres Reis.

Ja les pedres són més polides i perfectament picades ; ja la columna és reintegrada a l'edifici, com a element

arquitectònic caracteritzador; ja apareix l'escultura, exornant les obres i traduint en forma plàstica no sols un complicat llenguatge decoratiu, sinó una iconografia inspirada en diverses i cada vegada més nombroses fonts literàries.

Aquesta darrera fou la innovació més transcendental. L'escultura vingué a ésser l'element principal de composició de les portalades i dels claustres; cap escola no la produí amb més sumptuositat ni amb més ciència. Tots els coneixements de l'època inspiraren a l'escultor i es traslluïren en l'escultura arquitectònica. Aquelles parts de l'edifici prengueren una caràcter doctrinal, d'exposició d'una ensenyança de la fe, com el portal de Ripoll, que és una veritable homilia traduïda en pedra; unes vegades, com en els claustres de Sant Cugat o de Girona, l'exposició dels misteris era feta amb cert desordre; unes altres, com en el de l'Estany, s'hi explica metòdicament la vida de Jesús, inclosa entre la creació i la fi del món, com omplint amb sa realitat o amb sa figuració i conseqüències, tota la història.

Cap a l'acabament del segle XII i al començament del XIII es construïren les grans catedrals catalanes. Era aquell el moment en què l'estil gòtic ja campejava de ple i dominava en el Nord de França, i si bé la seva influència, com no podia deixar d'ésser, se sentí a Catalunya, no prengué aquí carta de naturalesa, no fou popular. La Catedral catalana, coberta amb voltes gòtiques, restà encara romànica. Els petits temples, sobre els quals més directa és l'acció i la influència del poble, no es construïren mai en gòtic, i fins els exemplars que ens han quedat d'aquell estil ogival, demostren que aquest també a Catalunya es subjectà a la llei del país, desentenent-se de místiques fantasies i atenent a l'objecte pràctic d'aquelles sagrades construccions, no presentant la ufana, la fantàstica idealitat, ni els sublims extrems que en altres països, demostrant així l'harmo-

nia de facultats, la moderació d'esperit i la tendència pràctica de la raça que construí aquells edificis resplendents d'elegant i de racional bellesa.

RIPOLL

L'any 888, el Bisbe d'Ausona, Godmar, consagrava l'església que en honor de Santa Maria havien aixecat a Ripoll el fundador de la nostra nacionalitat, el Comte Wifred, i sa muller Na Widinilla.

L'església s'engrandí i es consagrà de nou diferents vegades : l'any 935, després l'any 977, finalment l'any 1032, en què aparegué la gran Basílica i Monestir. Fou aquell període en què s'aixecà, també, la Basílica de Sant Vicens, de Cardona, i en què es reformà la Basílica de Cuxà, i en què es construí quasi de nou la de Sant Sadurní de Tabèrnoles, moment solemne i esplendorós de la civilització catalana en què la nostra primitiva arquitectura romànica arriba a la seva edat d'or, període que illustren els noms de Sant Armengol i del Bisbe-abat Oliva.

A aquest darrer es degué la gran Basílica de Ripoll. Home extraordinari, fill del Comte de Besalú, anomenat Oliva Cabreta, a què havia pertangut aquesta part de la Marca, en la partició que en morir havia fet son pare, l'any 1002, a l'edat de 31 anys entrava al Monestir de Ripoll, i al cap de sis anys n'era elegit Abat. Després fou Abat de Sant Miquel de Cuxà i finalment portà la crossa episcopal de Vic.

L'Oliva és un dels més benèfics restauradors del nostre país, una de les figures sortints de l'època Comtal catalana, que donant proves d'una activitat i d'un zel extraordinaris, se'l veu en tots els actes importants del seu temps. Dotat d'alta cultura, ens llegà obres literàries on resplendeix la bellesa llatina i el nou esperit de l'Evangeli ; relacionat amb homes sobresortints de diferents terres d'Europa, d'ell es guarden cartes interessantíssimes dirigides a Gauzlin, abat de Fleuri, després Arquebisbe de Beziers ; a Joan, monjo del mateix monestir ; als monestirs parisencs de Saint Germain, a Cluny, a la Santa Seu, al rei de Navarra Sanxo, el Major, llavors el rei més poderós de la Península Ibèrica ; de saviesa i santedat exemplars, a ell acudien els més prestigiosos homes d'aquell temps, en llurs dubtes i vacil·lacions, com ho féu el vescomte de Cardona, Bremond, l'any 1019, anant a consultar amb Oliva un cas de consicència que el turmentava, i disposant-se per consell del bisbe-abat a construir una nova grandiosa església amb els seus propis diners.

I reuní Sínodes fecundíssims per a la civilització del país, en què es legislà sobre matèries d'ordre civil i en què l'esperit democràtic de l'Evangeli anà triomfant de l'esperit aristocràtic que naturalment engendra una època guerrera, i en què se senten ja les primeres alenades d'aire de llibertat que devia respirar la societat catalana... I assistí a la consagració de gran nombre d'esglésies i monestirs, en els quals es concentrà la tradició clàssico-eclesiàstica, després del desordre i confusió que produí la invasió de la morisma, i que vingueren a ésser els centres vitals del nou organisme que s'anava formant ; monestirs que eren a la vegada església, mercat, tribunal i lloc de seguretat...

Amb només tretze anys aixecà Oliva la grandiosa basílica de Ripoll. Ell mateix fou l'artista que la inspirà ; ell mateix la dirigí ; ell buscà els mitjans quantiosos que s'hi esmerçaren ; fins a son amic el Rei Sanxo, de Na-

varra, escrivia demanant-li que l'ajudés en la seva obra. L'acta de consagració de Santa Maria de Ripoll, de 1032, diu que es tirà a terra l'anterior església i que l'Oliva en construí una de nova des dels fonaments, amb molt treball i d'admirable arquitectura, mitjançant l'auxili de la divina gràcia. En un poema que escrigué l'Oliva, l'any 1030, diu que ell mateix construí la nova Basílica, l'aula sagrada, i l'exornà i l'enriquí amb obres d'art, i que, enlairada per ell, aconseguí veure el jorn alegre de la seva dedicació, feta solemnialment per ell mateix.

De plan grandiós fou l'església bastida pel bisbe Oliva, de cinc naus, separades cada dues laterals per pilans i columnes, amb un ample creuer en el que s'obria l'absi principal i sis secundaris. El paviment, davant de l'altar major, era un mosaic de marbre, amb delfins i altres animals reals o fantàstics. L'obra començà per l'absi, seguint per les naus en direcció a la porta, i a mesura que avançà el treball, anà essent més perfecte.

El plan de la Basílica de Ripoll recorda el de les grans basíliques constantinianes, especialment el de Sant Pere del Vaticà, que tenia igualment cinc naus i un creuer en el que s'obria un absi major i sis absidiols. Han fet notar els autors que segurament l'erudició dels monjos de Ripoll volgué reproduir la gran Basílica romana en el nostre monestir pirenenc.

Per sobre de l'església ripollesa es destacava, superb, el campanar, de cinc pisos, rematat per sa coberta en piràmide, una de les tres fites millenàries que marquen els tres grans passos de la vida de l'abat-bisbe Oliva : els grandiosos campanars que construí a Santa Maria de Ripoll, a Sant Miquel de Cuxà i a la Catedral de Sant Pere, de Vic. Com un gegant massís, altívol, el campanar ripollès sembla fet per a desafiar els turons del Pireneu, que allí comencen a aixecar-se ; és el símbol de la veu de la Catalunya naixent, alçant-se en pregària cap al Cel.

I per a què servís d'entrada a la gran Basílica, es construí més tard un portal immens, monumental, sumptuós,

resum de l'erudició teològica i del saber arquitectònic dels nostres monestirs. Els savis, els erudits, els artistes, els homes dels més apartats països i dels gustos i afeccions més diversos, queden pasmats encara avui davant del portal de Ripoll i es trenquen el cap sobre qui podia inspirar-lo i executar-lo, i hi busquen relacions i antecedents, desconcertant-los la seva originalitat extraordinària, i Mossèn Cinto Verdaguer, en son *Canigó*, l'eleva a les altures sublims de sa poesia, cantant-lo en versos d'inspiració meravellosa.

El portal és un veritable arc de triomf; és «l'arc de triomf del cristianisme, que al rompre el jou del mahometisme, Catalunya aixecà a Jesucrist»; «és com un pensament d'Horaci o de Virgili expressat per un trobador del segle XII»; «és la història de la religió escrita en pedra»; «és tot un poema religiós»; «és la Bíblia impresa al cor de Catalunya»...

Forma un cos sortint, rectangular, en qual centre s'obre el portal constituït per set arcades, en degradació totes elles, profundament motllurades i decorades amb gran riquesa, estant l'ample massís del cos dividit en zones o faixes horitzontals i paral·leles, rublertes de relleus.

Els temes foren reproduïts tenint a la vista un text bíblic de l'època, com es comprova comparant les miniatures de les Bíblies romàniques catalanes d'aquell temps i els relleus de la porta ripollesa. I a tots aquells temes diversos, extrets dels diferents Llibres Sagrats i acompanyats de les representacions dels mesos i fins dels bestiaris, hi presideix una veritable unitat de pensament, una suprema finalitat, que els dóna la unitat necessària en tota obra artística. Mossèn Verdaguer assolí plasmar en un vers les línies generals d'aquella portada, dient que contenia «present, passat i esdevenir del món». A cada un d'ells correspon una part de l'obra arquitectònica. El present, la vida de l'època, amb sa fauna real i fantàstica, amb sos estaments, pot veure's en la soco-

lada ; el passat, la història, suggereix els temes de les dues faixes centrals i les arcades ; i l'esdevenidor de la humanitat està simbolitzat en el cel, representat en les faixes més altes, com una corona d'eternitat.

El centre de tota la composició és el Creador Omnipotent, sentat sobre la clau de les arcades ; dos àngels a cada costat l'adoren i l'incensen ; darrera d'ells l'àngel i l'àliga, i a sota, el bou i el lleó. Completen la visió apocalíptica de la divinitat els vint-i-quatre vells, coronats, vestits d'amples mantells, en una mà la copa, en l'altra la cítara. El tema és antic : durant més de vuit cents anys, sobre l'arc de triomf de les basíliques i més tard en el portal de les esglésies romàniques es troba la figura apocalíptica voltada dels vells i dels animals.

Després, com en immensa processó, fent homenatge a l'Omnipotent, van desfilant representacions de l'antic i del nou Testament, i figures i símbols...

El fratricidi de Caïn ; l'obra divinal de la formació del món, els dos fills d'Adam oferint llurs sacrificis, l'escena de l'homicidi, Caïn enterrant a Abel...

Els fets culminants de l'Exode : el pas del Mar Roig, Moïssès fent rajar la font, els israelites precedits per la columna de foc, l'arribada de vols de guatlles i la del mannà ; la batalla del jueus contra Amalec...

Passatges del Llibre dels Reis : la trasllació del Tabernacle a la Ciutat Santa, la dansa del Rei profeta, la pesta de la ciutat de Sió, la designació per David d'hereu seu en favor de Salomó, el judici d'aquest Rei, l'aparició de Déu a Salomó concedint-li la Saviduria...

La història d'Elies : escenes de la vida dels profetes Jonàs i Daniel ; els passos més sortints de la predicació i de la mort de Sant Pere i Sant Pau, els primers entre els Apòstols...

I sants i santes, i patriarques, apòstols i confessors, i músics i cantors ; i nobles, bisbes, monjos i escuders, i representacions de les passions, i la paràbola del mal ric,

i allegories dels mesos de l'any, amb temes agrícoles i bosquetans, i bèsties estranyes...

És l'execució en pedra d'una composició com la de les grans pintures murals que exornaven l'interior de les nostres esglésies; és un veritable sermó esculturat; és una muralla de baix-relleus...

Aquell portal, que avui encara es conserva, donava entrada a la gran Basílica ripollesa i al famós Monestir que amb son *scriptorium* i son arxiu i sa biblioteca fou el primer centre de cultura de Catalunya durant els primers segles de la nostra nacionalitat.

I aquesta Basílica fou el panteó sumptuós dels nostres Comtes, després que s'hagueren fet sobirans, d'aquells que donaren a Catalunya l'ésser i el nom i la majestat. Allí anaren a reposar, en aquell cenobi encastat al Pireneu, pòrtic magnífic de la nostra terra, En Wifred el Pilós i sos fills Miró, Sunyer i Sunifret; el Comte de Besalú, Tallaferro, una de les més vigoroses figures de l'època comtal; varis altres Comtes de Besalú, Armengol, Comte d'Urgell, fill de Borrell II; Berenguer Ramon I, Ramon Berenguer III, el Gran...

Des del Monestir de Ripoll deu segles estan contemplant-nos; allí hi ha l'Edat Mitja feta poema i símbol, l'Edat Mitja amb sos artistes i sos monjos, l'Edat Mitja que començà veient néixer la nostra nacionalitat, que contemplà la seva esplendent ascensió, que presidí sos segles d'or i que veié anar a la posta el sol de la nostra grandesa...

~

POBLET

Sobre la romana Via Aurèlia, que anava de Tarragona a Lleida, remuntant el riu Francolí, camí seguit per la reconquesta del segle XII, al peu de la serra oriental de Prades, s'aixeca el monestir de Poblet. La seva fundació es deu a Ramon Berenguer IV, el primer dels Comtes de Barcelona que foren alhora sobirans d'Aragó. Després d'haver reconquerit el territori de Lleida, entrà en domini de l'immediat a la vila de Montblanc i d'aquest en féu donació, l'any 1149, a la comunitat del monestir de Font Froide, de l'Orde del Císter, prop de Narbona, «perquè pogués construir-se un monestir al servei de Déu i tingués tanta terra de conreu com fos necessària per a mantenir tots els religiosos». La tradició ha suposat que ja de molt abans vivia allí un anacoreta anomenat Poblet.

S'establiren allí els monjos i començaren les obres, sota el govern de l'Abat Huc. En Ramon de Cervera, amb sa esposa Ponceta, i, després, En Pere de Castellfollit, amb sa muller Ermesendis, feren donació a Poblet de pedreres que posseïen en el terme d'Esplugues, per a què es tingués pedra per a la fàbrica del monestir.

Els nostres Reis afavoriren tant com pogueren l'obra i s'arribà a tenir aquell monumental conjunt, del que deia el P. Manrique, historiador general de l'Orde del Císter, que en tot el món cristià no tenia parell.

Anà unida a la fundació religiosa de Poblet la idea del conreu exemplar d'una nova zona de l'Estat en formació. Estava dividida en granges agrícoles i forestals —dirigides cada una per un monjo, amb la «família» corresponent de conversos o llecs i mossos i guardes rurals— ; hi havia, demés, la Pena, deliciós lloc de retir, amb aigües abundants, i Castellfollit, bosc immens i fron-

dós. I en la part més baixa s'hi comptaven les granges de Milmanda, de Riudabella i Mediana, rodejades de vinyes i camps, horts i pastures.

I fou tanta la importància que adquirí Poblet, que tenia senyorius i cases i propietats i drets en la major part dels pobles de Catalunya, i fins i tot en els reialmes units a aquesta. Arribà a tenir el dret de pastoreig en tots els estats reials i participació en totes les explotacions, des de les salines de Cardona fins a les pesqueries d'Empúries.

Cada conquesta que feien els nostres Reis senyalava per a Poblet una filiar : Piedra, a Aragó ; Benifassa, en el punt d'unió dels tres regnes o Estats ; la Reial, a Mallorca ; el Priorat de Sant Vicens, a València ; el de Nazaret, a Barcelona ; el de Tallat, en la divisòria de Tarragona i Lleida... I tenia senyorius de gran magnat, com el castell i la vila de Verdú i de Menàrguens, que foren de les cases quasi reials de Cervera i d'Urgell... I després, granges i finques i censos i drets, l'enumeració dels quals ocupa volums sencers.

Els Abats de Poblet no solament exercien jurisdicció sobre llurs filials, sinó que eren Vicaris generals de l'Orde del Císter, en els regnes d'Aragó i Navarra ; tenien primer lloc en les Corts de Catalunya ; obtenien repetidament el càrrec de Diputat de la Generalitat ; per concessió de Pere III desempenyaven l'alt càrrec d'Almoiner en la Cort i acompanyaven el Rei, dins i fora de sos Estats, en ses empreses i conquestes... I per disposició de l'alt Rei En Jaume, en tots els castells, viles i llocs del monestir es podia hissar la bandera reial, signe de la protecció del Sobirà.

Poblet reunia en son recinte «totes les coses necessàries», dependències i oficis «per a què els monjos no haguessin de sortir d'ell». Era una veritable població, organisme tan complet com el dels monestirs principals de la poderosa Orde, el mateix Citeaux o Clairvaux, el de Sant Bernat.

Es composa de tres vastos recintes, amb portes successives de comunicació.

Per la porta exterior, senzilla, que té en un nínxol la imatge de la Verge sota l'advocació de la qual està el monestir, s'entra al primer recinte, que conté un carrer amb habitacions de pagesos, obrers, guardes i conversos, per als treballs del monestir i ses possessions.

Al fons de l'ampla avinguda formada per dites construccions s'aixeca majestuosa la Porta Daurada, que dóna ingrés al segon recinte. A la dreta de la porta hi ha la Capella de Sant Jordi, obra d'Alfons V, després de la conquesta de Nàpols, davant de la qual s'aturaven les comitives reials. I dins el recinte s'hi contenen les habitacions de la porteria, sales d'allotjament, estables, habitacions de monjos almoiners, hospital de peregins, amb ses petites esglésies de Santa Catarina i de la Verge dels Xiprers... També hi ha en aquest recinte el Palau de l'Abat, que comunica amb la clausura per una galeria coberta.

La grandiosa Porta Reial dóna accés al tercer recinte, la clausura, el monestir pròpiament dit, que és una veritable fortalesa, tancada dins la forta muralla, amb ses torres, constituint una peça completa de l'art militar del segle XIV. I allí s'estoja aquella meravella, quasi impossible de descriure, i en la que no pararen les obres durant tres segles. Totes les dependències claustrals : dormitoris, locutoris, galeries, sales d'estudi, biblioteques, capelles, aules, refectoris, enfermeries, arxius, sales de tresors, sagristies, cuines, cups, cellers, cementiris, presons... tot d'una grandiositat i d'una severitat que sorprenen, amb voltes immenses, amb arcs atrevidíssims, amb columnes i finestrals i capitells dels més variats estils i de gran riquesa escultòrica. I, sobresortint en aquell bosc de construccions, el Claustre, amb una ala amb records romànics i tres gòtiques, tancant un pati on hi ha una bella glorieta que tenia en son centre un brollador de 31 rajadors ; i la sala Capitular, de bellesa incomparable, en-

llosada amb grans lloses de pedra, amb figures que tanquen els sepulcres dels abats; i la grandiosa església Major, dedicada a Santa Maria, de tres superbes naus, que començà per ésser coberta amb voltes com les romàniques, però que en arribar a les impostes adoptà les voltes ogivals, que llavors devien començar d'introduir-se, i en les que es destaquen l'esvelta porta que hi dóna entrada i l'altar major, tot de marbre, de quatre cossos, dividits en quadros de finíssima talla i escultura.

Tot això és prou per a donar idea del que fou aquest gran monestir; però per a completar-ne la visió, es pot afegir que els monjos arribaren a ésser més de dos cents; que els servents, llecs, criats, mossos de treball i fadrins formaven un veritable poble; que a més de tot això podia el monestir donar acolliment a més de mil famílies, dins de sos departaments; i que, a part de totes les construccions que es contenien dins de son recinte mural, hi havia els molins prop del riu per a moldre el blat i les olives, els aqüeductes per a alimentar d'aigua el monestir, les cledes pels ramats, les cases pels conreadors de terres...

Els Reis d'Aragó i Catalunya, començant per Alfons I, fill del fundador En Ramon Berenguer IV, feien estades llargues a Poblet, que va venir a ésser Palau Reial. L'alt Rei En Jaume hi anava sovint, a descansar de ses empreses i a demanar consell als monjos. Pere III féu el mateix, i sa muller Maria, de Navarra, hi anà a deslliurar, i la veiem, convalescent, baixar a menjar al refectori dels monjos. Això continuà fins i tot després de la unió de Catalunya amb Castella. Isabel, la Catòlica, s'hi allotjà, amb un seguici compost de centenars de dames nobles, que enquibí en la gran sala abacial. Felip II hi passà una Setmana Santa i hi féu la cerimònia de rentar els peus i donar dinar als pobres, en el mateix refectori.

Les cambres reials, en un principi es trobaven al fons de la clausura, amb ses finestretes obertes sobre l'antic verger major. Vivien lliurement els Reis en aquestes es-

tàncies o en les de l'Abat, i usaven, en certs casos, de les mateixes dependències claustrals. El Rei Martí, l'Humà, en acabar el segle XIV, començà la construcció d'un Palau Reial, probablement projectat ja per son pare Pere III. Aquest Palau del Rei Martí no arribà a acabar-se, per haver mort el Rei. Les majestuoses construccions que el formen, amb grandioses cambres i patis i departaments, són realçades per finestrals bellíssims, sorprenents, els exemplars més delicats que es coneixen dels calats i capitells del gòtic florit.

I aquests Reis, que tanta afecció tenien al monestir de Poblet, en feren llur Panteó. Alfons I, el primer dels Comtes-reis, disposà que l'enterressin a Poblet, trencant el costum dels Comtes de Barcelona de fer-se enterrar a Ripoll, i la dels Reis d'Aragó, de fer-se enterrar a Sant Joan de la Penya. En Pere I, fill de l'anterior, trobant-se a Poblet, junt amb l'Arquebisbe de Tarragona, Berenguer de Vilademuls, quan no era més que infant primogènit, féu donació de son cos al monestir. L'alt Rei En Jaume, en tots sos testaments, va disposar que l'enterressin a Poblet, i mort a València, al cap de dos anys hi fou conduït.

Els immediats descendents del Conquistador, poc amics de Poblet, determinaren llur enterrament en altres llocs. En Pere III tornà a reprendre la llista dels Reis enterrats a Poblet. Devotíssim de dit cenobi, no sols disposà son enterrament sota les naus del Temple, sinó que manà construir les sepultures reials definitives. Des de llavors quedà convertida l'església de Poblet en fastuosa tomba dels Reis de la nostra terra.

Les sepultures s'installaren sobre dos grans arcs circulars, d'atrevida factura, per ésser molt rebaixats, apoiats en feixos de columnes amb capitells encisadors, d'escultura delicada, policromats. Es feren dits arcs, en el creuer, sota els grans arcs laterals de l'església, i es deixà lliure el pas per sota d'ells, muntant a sobre fins a sis sepulcres, tres a cada costat, amb esplèndides estàtues jacents

d'alabastre policromat. En elles hi reposaren, al costat de l'Evangeli, l'alt Rei En Jaume, En Pere III, el del Punyalet, amb ses tres mullers, Na Maria de Navarra, Na Leonor de Portugal i Na Leonor de Sicília, i En Ferran, el d'Antequera; i al costat de l'Epístola, N'Alfons II, En Joan I, amb ses mullers Na Marta i Na Violant, i En Joan II, amb sa segona muller Na Joana Enríquez.

Omplertes aquelles tombes, continuaren fent-se enteraments a Poblet, i, no trobant lloc definitiu, s'anaren colłocant en caixes de fusta, folrades de vellut, en l'espai que hi havia sota els arcs reials. Allí hi quedà el cadàver del Rei Martí i sa esposa Maria, el del Príncep de Viana i els de molts infants i prínceps. Per fi, els ducs de Segorbe, protectors de Poblet, ja en temps molt avançat, feren tancar aquells espais de sota els arcs reials, convertint-los en cambres sepulcrals, cobertes per esplèndids baixos relleus i cariàtides d'alabastre.

Més tard, encara, es dipositá al peu dels pilans del creuer el cos d'Alfons V, en esplèndid sepulcre, i, a prop d'ell, el de l'infant Enric, de dita casa de Segorbe.

No s'acaben aquí els sepulcres de Poblet; infants i prínceps, arquebisbes, nobles i militars, els homes sobresortints de les més renomenades cases d'aquell temps, tots tenien allí la tomba, que els que visqueren rodejant als nostres Sobirans, natural era que volguessin reposar, també, a l'ombra de llurs sepulcres. En les diverses Capelles, en les Sagristies, en el Presbiteri, en el Claustre, en el Creuer, en el gran atri de l'església Major, anomenat La Galilea, fins al Fossar dels Monjos... abundaven les urnes funeràries, amb la varietat d'escuts de les famílies nobles d'aquell temps: Cardona, Folch, Cabrera, Prades, Bas, Cervera, Montcada, Bellpuig, Anglesola, Rivelles, Cruïlles, Maldà...

Tota la grandesa de la Catalunya medieval restava tancada dins d'aquelles parets! Els Reis que dominaren en el mar i en la terra, els poderosos Monarques que

ompliren de glòria i passejaren triomfal pel món el nom de Catalunya, reposaven senzillament, sota d'aquelles voltes, símbol perennal de la Fe i de la Pàtria, acompanyats de tots els que els seguiren en vida: de sos familiars, de sos nobles, de sos guerrers!...

Extingida la casa reial d'Aragó, començà la decadència del Monestir de Poblet. Bé és veritat que encara hi anaven els primers Reis d'Espanya, ja ho hem dit. Però vegi's ja com s'hi presentaven. Quan l'any 1585 vingué a Catalunya Felip II, un correu de gabinet, que precedia a la règia comitiva, arribà a les portes de Poblet i requerí a l'Abat per a què es preparés a rebre al Rei d'Espanya, que dintre de poc hi arribaria.

—Aquí no coneixem aquest senyor—contestà l'Abat, que era En Francesc Oliver i Botella.

Insistí el missatger, insinuant que podria ésser castigada aquella mancança d'obediència i l'agravi inferit a la majestat, i no es féu esperar la rèplica de l'Abat:

—Trobant-me a Poblet i a Catalunya, diré i repetiré que no conec al Rei d'Espanya, puix aquí ni per tal el coneixem, ni com a tal li devem obediència.

Tornat enrera el missatger, i havent explicat el que ocorria, li digué Felip II:

—Vés, torna-hi, i digues a l'Abat que arriba el Comte de Barcelona.

I per al Comte de Barcelona s'obriren, de bat a bat, les portes del monestir i se'l rebé amb la sumptuositat amb què es rebia els Sobirans.

La decadència anà accentuant-se, s'anà perdent la influència social i política que exercia el convent, i les construccions anaren essent cada dia menys i menys importants. Les dels segles XVII i XVIII ja eren de maons i ciment i de destrucció de les artístiques estructures anteriors.

El segle XIX, que tan funest fou per a Catalunya, havia d'acabar amb aquell monestir. La ploma es resisteix a contar amb detall el seguit de vergonyes i de

malvestats que degué sofrir, i un no pot per menys que passar-hi de llarg, el més de pressa possible. Les baralles entre liberals i absolutistes en què ens havien dividit; les lleis desamortitzadores i l'incendi dels convents de l'any 1835, foren altres tants cops mortals per a aquella institució. Per fi, el monestir, després de veure's profanat i saquejat i desvastat pel foc, restà abandonat. Tot el de valor que es pogué treure fou amagat o entregat a particulars perquè ho guardessin: joies, tapissos, robes precioses... Tot s'ha perdut! La biblioteca, l'arxiu, les tombes reials... restaren sense qui ho guardés, abandonades, amb la immensa riquesa arquitectònica del monument. L'Estat no sabé posar-hi uns vigilants! Al cap de poc, començà el saqueig lent, de cada dia; el robatori de tot el que podia tenir valor; la destrucció de les edificacions, a fi d'utilitzar la pedra en les construccions particulars; l'incendi; la violació de les tombes reials, en busca de joies...

El gran Guimerà, en estrofes que omplen el cor d'emoción i fan cobrir la cara de vergonya, ha perpetuat el record de la destrucció de Poblet per aquella torrentada, rebuig de viles i pobles, que l'envaí:

calada la barretina
i en la boca el renegar,
com si fos a la taverna
fent la morra amb Satanàs.

La profanació de l'església, dels claustres, de les celles, de les trones...; l'escapçament de les imatges; l'apilament de tions i feixines i el foc aixecant-se imponent sota aquelles voltes... tot és evocat per l'estre meravellós del poeta, que arriba a estrofes de sublim inspiració quan descriu la profanació de les tombes reials i el desenterrament de les despulles dels Reis i de les Reines i dels Prínceps, dels quals

els ossos com jocs de bitlles
topen damunt del llosat.

Ja surt la mòmia de l'alt Rei En Jaume,

vestit amb l'hàbit de monjo,
los cabells rossos penjant,
la destra sobre l'espassa,
los ulls oberts i emboirats.
Ja l'arramben a un sepulcre,
los braços pengim-penjam;
de gairell com l'arrambaren
a tots passa de dos pams.

El poeta no concebeix que, mort i tot, consenti aquella befa el Conqueridor, i exclama:

Rei En Jaume, com no crides
la teva raça al costat!...

Ja el pugen cap a les celles, ja l'acosten a un finestral... Els que estan a la vora s'adonen llavors que

la mòmia del Rei En Jaume
fil a fil està plorant,

i la nova corre com un llamp per entre tota aquella turba, que fuig i s'aboca per les escales, com esperitada, surt al camp, corrent sense parar, esporuguida, girantse quan ja és al lluny, veient encara al Rei dret en la finestra, destacant se sobre el roig de l'incendi que s'ha anat fent gran...

I la maledicció final del poeta, com veu apocalíptica, contra aquelles feres en forma d'homes:

Que tinguin fam i en sa boca
lo pa i tot se'ls torni fang;
que tinguin set i s'eixuguin
fonts i rius al seu davant;
que tinguin fred, i ses robes
se'ls hi tornin mar de flam;
que tinguin son, i s'ajeguin
sobre escorçons babejants!...

Més tard es recolliren alguns llibres i documents i les restes de les ossamentes reials, que foren portades a Tarragona, on es pogué separar, encara, l'esquelet del Rei En Jaume.

I allí quedà aquell immens edifici, destruït, caigut, amb els arcs trencats, les sales esventrades, els capitells dispersos, els finestrals buits...

SANTES CREUS

Un altre monestir del Císter, un altre Palau dels nostres Sobirans, una altra tomba reial...

Quasi al mateix temps es fundaven els monestirs de Poblet i de Santes Creus, i durant els mateixos segles anaren edificant-se i creixent.

Això prova la importància i el predicament d'aquella Orde anomenada igualment «dels frares blancs», i també, en la nostra terra, «del Cistell». Fou aquesta Institució una de tantes reformes per a restaurar l'orde benedictina, intentades en les darreries del segle XI; però que arribà

a prendre una força i empenta tals, que ràpidament assolí escampar-se pertot Europa. En pocs anys es fundaren el monestir principal, a Citeaux, i sos quatre filials : La Ferte, Pantigny, Clarvaux i Morimond. Aquests cinc monestirs foren el centre d'un rapidíssim esclat, fins al punt que l'any 1152 el capítol general de l'Orde es veié obligat a acordar no fer noves fundacions, ja que el nombre de monestirs arribava a 331, sense comptar els de dones.

La reforma de l'Orde era, més que reforma, una restauració de l'observància primitiva i benedictina, accentuant la idea d'austeritat i de pobresa i fugint de tota sumptuositat artística.

Aquesta florida prodigiosa de l'Orde del Císter a Catalunya, donà origen a tres monestirs ben famosos : el de Poblet i el de Santes Creus, per a homes, i el de Vallbona de les Monges, per a dones.

El monestir de Santes Creus s'establí en el lloc d'aquest nom, prop del riu Gayà, en les clares terres tarragonines. S'havien installat primer els monjos a la muntanya de Sardanyola, a Espluga d'Ancosa, que havia estat donada per la noble família de Montcada a Guillem, Prior de Santa Maria de la Gran Selva, monestir cistercenc de la Borgonya. Però la rusticitat d'aquell terrer d'Espluga, determinà al cap de pocs anys la trasllació de l'Orde a les terres del Gayà, i allí s'arrelà i florí aquella institució, donant vida al monestir de Santes Creus, en tot tan semblant al de Poblet, i que si bé fou de més reduïdes dimensions, tingué, en canvi, detalls artístics millorats i de més gust.

També els Papes i els Reis emplenaren de privilegis i de donacions el monestir de Santes Creus, que arribà a tenir, com a cases depenent d'ell, la de Valldigna, a València ; la d'Altofonte, a Sicília, i el Priorat de Leula, a Perpinyà. També exercí aquella institució una gran influència religiosa, social i política en la formació del nostre poble, trobant-se son nom lligat als esdeveniments més importants de la nostra història.

L'obra del monestir fou lenta: en 1191 es posava la primera pedra de la gran Sala Dormitori; el 1341 s'acabava el claustre.

Santes Creus es composa de dos recintes. En el primer, i al voltant de la gran plaça, presidida per la font de Sant Bernat, hi ha el palau de l'Abat i la casa del monjo administrador, les dels monjos jubilats, les hospederies per als viatges, etc. A fora d'aquest recinte hi havia les habitacions dels ferrers, serrallers, boters, fusters, pagesos i servents.

Les dependències de la vida claustral estan tancades en el segon recinte, murallat i fortificat, com el de Poblet, i es desenrotllen al voltant de dos patis. Ha notat En Puig i Cadafalch la notabilíssima semblança que té la planta de Santes Creus amb la de les construccions claustrals del monestir de Fossanova, construït en les llacunes pontines el 1197, acabat en el curs del segle XIV pels monjos francesos del Císter, i que és un dels exemplars més complets d'arquitectura monàstica, arribant la identitat als més petits detalls en les construccions més antigues.

Entre les construccions del monestir sobresurten el dormitori de novicis, la sala capitular, els dos claustres, el vell i el nou, de bellesa incomparable, i l'església major, de tres naus, amb porta romànica i grandiós finestral gòtic.

L'obra artística i arquitectònica més preada del monestir és el Palau Reial. Pere II, el Gran, i Jaume II, foren poc amics del monestir de Poblet, singularment el primer, que només visità una vegada aquella comunitat, segons manifesten els cronistes pobletans, sense indicar la causa de semblant allunyament. Totes ses predileccions, foren, en canvi, per Santes Creus. A ell principalment es deu el gran desenrotllament de l'obra de dit monestir i el Palau Reial que en ell es conté, del que són especialment notables el vestíbul, amb coberta de fusta, en els cabirons del qual encara es veuen pintats els escuts

de la casa d'Aragó; el pati rectangular, tot de silleria i de gust ogival; l'escala d'un sol tram, de bonic dibuix i bona escultura i elegant passarà, que sostenen dos arcs escarsans, que tenen son aguant entre els murs del pati i un ric pilar de pòrfid i la galeria del pis principal, de la barana de la qual s'alcen onze columnes primoroses que sostenen els arcs que rodegen dita galeria, amb sos capitellets, tot de marbre...

Aquells dos Reis volgueren ésser enterrats a Santes Creus. I allí reposaren, arrambats a les columnes centrals del creuer, sota dossers de randa gòtica, dins d'aquella església majestuosa. Pere el Gran, al costat de l'Evangeli, tancat dins d'una banyera de pòrfid roig, sobre basament de pedra i sostinguda per quatre lleons, banyera que havia pertangut a un Rei mahometà de Mallorca, diuen uns, banyera portada de Sicília per Roger de Llúria, com a trofeu d'una victòria, diuen altres. I tot tancat dins un templet gòtic, de deu pilastres de marbre jaspejat, al peu del qual, en el paviment, hi ha la llosa parada i gravada per al cos de l'almirall invicte, En Roger de Llúria, que així com «en vida i en mort a son rei defensa i salva», volgué ésser enterrat a sos peus, com gos fidelíssim ajassat davant de son senyor.

Jaume II, amb sa muller Blanca d'Anjou, la Reina de les flors-de-llir, a qui el poble aclamava:

Sancta Regina,
Madona Blanca
de Sancta Pau,

jauen al costat de l'Epístola, en urna funerària, sobre quatre sòcols, tapada amb una llosa que conté les imatges esculturades del reial matrimoni, tancada igualment en templet gòtic.

I també, com a Poblet, acompanyaven aquests enterraments els d'infants, nobles i guerrers, escampats per capelles i claustres... La Reina Marguerida de Prades, mu-

ller del Rei Martí; l'infant Ferran, Marquès de Tortosa, germà de Pere el Cerimoniós; l'infant il·legítim Ferran Sànxez, fill de Jaume I... i Montcades, i Cervellós, i Medinacelis, i Querals, i Berenguers, i Cerveres, i Montolius, i Barberàs, i Pinós...

També Santes Creus fou víctima dels bàrbars del segle XIX. A les malvestats generals que en aquell temps hagueren de sofrir tots els edificis d'aquella índole, se n'hi afegiren, encara, d'altres. El desembre de 1835 una columna expedicionària, composta de la legió francesa d'Alger i de vàries companyies de miquelets (patuleies) anà a prendre possessió del castell de Querol, i en tornar s'allotjaren al monestir, calant foc al cor i a l'orgue de l'església, trencant a cops de culata la llosa de Roger de Llúria, destruint el sepulcre de Jaume II i sa muller, la Reina Blanca, fins a treure els cadàvers i tirar-los al pou del Palau Reial, intentant, sense poder, trencar el sepulcre de Pere el Gran, i realitzant tals sacrilegis i profanacions que la ploma es resisteix a seguir estampant-los.

Havien quedat encara en peu els edificis i s'anaven reparant els desperfectes com es podia, després d'haver recollit i tornat a son panteó la mòmia de la Reina Blanca i part dels restes de Jaume II, quan el Govern, l'any 1870, per temor a la febre groga, tregué el presidi de Tarragona i l'installà al monestir de Santes Creus. A aquella horrible profanació, que ocasionà a l'edifici gravíssims desperfectes, hi seguí el permís donat pel general Salamanca, governador militar de Tarragona, als veïns de Vilarrodona, de fortificar la vila, per temor a atacs dels carlins, utilitzant els materials del monestir. Començà llavors la devastació en tota forma per treure'n tot l'aprofitable; i és ben segur que d'aquell monument no n'hauria quedat pedra sobre pedra a no haver passat per allí, al cap de pocs dies, altre militar, el coronel Picazo, amb sa columna, qui, indignat per l'espectacle, bandejà aquells bàrbars, salvant així les obres restants, les que es conserven encara avui dia.

Un segueix aquelles runes i a cada punt pensa en episodis dels temps de la nostra grandesa. I un entra a aquella església, en la que encara es diu missa, «i li sembla que els dos Reis, a banda i banda de l'altar, misteriosos escolans, l'ajudin...»

LA PLAÇA DEL REI

Una plaça hi ha al cor de la Barcelona vella, en l'espai que es comprèn entre la Catedral i la que fou muralla romana, que constitueix un dels més bells conjunts monumentals de la nostra terra i que evoca tals records, que cap català no pot deixar de sentir-se ple d'emoció en en visitar-la. A l'entrada us sembla que heu de descobrir-vos i que heu de parlar en veu baixa. És la plaça del Rei. És aquella plaça petita, tancada, silenciosa, que dóna entrada al Palau Major dels nostres Sobirans, que té tancat un dels seus costats per la Capella Reial, dita de Santa Àgata i que serveix d'estoig a una de les esplèndides columnes que es conserven d'un antic Temple que s'alçava en la nostra ciutat dedicat a Júpiter, segons uns, a Hèrcules, segons altres, a August, segons els més, trobant-se altres columnes del mateix Temple dins l'edifici on està installat el centre Excursionista de Catalunya, al carrer del Paradís.

El Rei que donà nom a la plaça fou En Martí l'Humà, el darrer de la nissaga catalana, gran amador de les lletres i de les arts i que s'esmerà a restaurar i embellir els monuments de la nostra terra, malgrat les dificultats i els escassos mitjans amb què comptava. Féu construir

una església a l'Hospital General; féu construir la porta principal del monestir de Poblet i el Palau que porta son nom, dins del recinte d'aquell cenobi; féu restaurar el Palau Major de Barcelona i la Capella Reial i féu l'explanació definitiva de la Plaça a la que servien de marc aquells edificis.

El Palau Reial que estava en aquell lloc s'anomenava Palau Major. La Confederació catalano-aragonesa no tingué capitalitat determinada; els Reis residien alternativament en un i altre lloc i tenien Palaus a Lleida, a Mallorca, a València, a Perpinyà, a Saragossa, a Osca, a Poblet, a Santes Creus... A Barcelona mateix hi havia, ultra el Palau de què parlem, el Palau anomenat Menor o de la Reina, el Palau de Bellesguard, el de Valldaura...

Més categoria que tots ells tenia aquest Palau del costat de la Seu de Barcelona, i per això se l'anomenà sempre el Palau Major. Més tenia el caràcter de castell que de Palau; la seva situació era immillorable, però l'anà perdent en atapeir-se de cases el repeu de la muralla romana, en el segle XIII, i en desenrotllar-se a son redós la vida comercial barcelonina. Els Reis l'anaven engrandint i embellint i pot dir-se que no s'hi trobaven pas molt bé. Mai no s'avingué aquell edifici amb la sumptuositat característica de le Corts de Jaume II i de Pere el Cerimoniós, que rivalitzaren amb les d'Itàlia, França i Castella, dins dels quals Palaus s'estatjava la riquesa i bon gust d'aquells temps.

Ja el Rei Pere II, el Gran, volgué construir un altre Palau, més ample i més sumptuós, a la platja. En Pere III, el Cerimoniós, començant a realitzar aquell pla, es dedicà a comprar terres junt al mar, la Rambla Sant Francesc. En Joan I augmentà aquell solar. En Martí pretenia comprar totes les propietats compreses des del mar al portal de la Boqueria. Els Reis successius ja no pensaren més a fer aquell nou Palau. Alfons IV concedia un tros d'aquell solar al músic de sa cort Damià Bugatesa, i Joan II confirmava aquella donació.

Mentrestant el Palau Major havia anat essent objecte d'obres i millores, devent-se al Rei Martí el pont de comunicació amb la Tribuna de la Catedral, l'esplèndida torre-mirador que s'aixeca sobre l'edifici per a guaitar el mar, i l'enderroc de les cases que no deixaven regularitzar la Plaça.

Junt al Palau hi havia la Capella, que es conserva avui encara, bella construcció gòtica, esvelta i majestuosa i de mèrit rellevant, engrandida i enriquida per Jaume II i sa muller Blanca, del llinatge d'Anjou, capella anomenada al principi de Santa Maria dels Reis i després de Santa Àgata, per haver-hi en ella la relíquia d'aquesta Santa Verge i Màrtir, portada pel Rei Martí des de Sicília, i haver obrat molts prodigis.

Està formada per una nau, de quatre trams separats per arcs de pedra que s'apoien en esvelts pilars de silleria adossats als murs laterals i per un absi pentagonal, de belles proporcions. La coberta és de ric artesonat, embellit per la policromia, exornat amb gran nombre d'escuts de la nostra Casa Reial.

A l'altura d'uns set metres, corresponent al pis del Palau Reial, hi ha la tribuna règia, que ocupa tota l'amplada de la Capella i està sostinguda per un robust arc de mig punt.

En la part nord de la Capella hi ha l'esvelt campanar, de planta octogonal, rematat per uns frontons triangulars d'originalíssim aspecte, que el poeta cregué imatge de la corona comtal; és el més típic i genial de Barcelona, després que fou derruït el de Santa Caterina.

En la Plaça del Rei i en el Palau Major i en la Capella de Santa Àgata es desenrotllaren els principals successos de la nostra història. Naixements i bateigs de reis i prínceps; casaments i funerals; sessions règies de tota mena; recepcions d'ambaixades... Allí es casaven els nobles i dignataris de la casa reial; allí es rebia als que anaven a batre's en duel (judici de bataya) el jurament de què no es valdrien d'arts d'encantament ni d'armes

emmetzinades, ni de preservatius miraculosos... El 2 d'agost de 1218, en aquell Palau, s'aparegué la Verge Maria a l'alt Rei En Jaume, el Conqueridor, ordenant-li la fundació de l'Orde de la Mercè, la qual cosa va fer el Monarca nou dies després, cedint-li una part de son Palau, la corresponent a l'angle que formava la baixada de la Canonja.

L'any 1339, el Rei En Pere II, davant de tota la Cort i representants de la ciutat, prestà jurament de no tornar mai més al Rei de Mallorca sos estats ni dividir entre sos fills el Comtat, disposant que sempre més sos successors, abans de què el poble els prestés fidelitat i submissió, prestessin aquell jurament, que s'anomenà *per les illes*.

El 30 de setembre de 1410 es celebrava dins d'aquell Palau la reunió preparatòria del Parlament de Casp. El primat de Tarragona, En Pere de Sagarriga, celebrà l'ofici, que oïren els compromissaris acompanyats dels nobles dels diversos Estats de la Corona i d'una gran gentada.

El novembre de 1472, en el Saló d'Ambaixadors del Palau, el Rei Joan II jurà novament les Constitucions de la terra i perdonà a tots els que l'havien combatut en la guerra que contra ell sostingué Catalunya. Anà el Rei a prestar aquest jurament en carrossa triomfal tirada per quatre cavalls blancs i assegut en la cadira de plata anomenada del Rei Martí, la que cada any passeja a Nostramo pels carrers de Barcelona el dia de Corpus. Després d'aquesta cerimònia passà el Rei al monestir de Pedralbes, on es firmà la capitulació que posava fi a la guerra i se li entregaren les claus de la ciutat.

El divendres, 7 de desembre de 1492, sortia del Palau el Rei En Ferran, el que s'havia casat amb Isabel la Catòlica, ajuntant així sos regnes al de Castella. Anava el Rei acompanyat del Conseller en Cap, Pere Bussot, i demés persones del Consell. Quan hagué davallat el segon graó de l'escala del Palau, un home anomenat Joan de Canyamàs, «traydor e més que traydor mal punt nat»,

com li diu la *Crònica*, sortint de la Capella, on estava amagat, tragué de sota la capa una tallant espasa nua, curta i ampla, «e donà ab ella un colp entre cap i coll del Rey, que si no fos per miracle de Nostre Senyor e la custòdia de Verge Maria, e lo Rey aquell dia de divendres dejunava, lo cap de les espatlles en un pich loy haguera leuat».

Després de reunides en la mateixa persona les Corones de Catalunya i de Castella, aquell Palau i aquella Capella i aquella Plaça anaren decaient. Del Palau no n'ha quedat quasi res; la Capella, compresa entre els béns que passaren a poder de l'Estat per la desamortització, sofrí el més vergonyós calvari. Fou impremta d'un diari polític; fou magatzem de decoracions de teatre; fou escola pública; fou taller d'escultura; fou criader de coloms, que es feien voleiar des del campanar... El 9 de maig de 1844 el *Butlletí Oficial* anunciava la venda, en públic encant, de dita Capella; això féu enrogir les galtes dels que formaven llavors l'Ajuntament de Barcelona i es començaren unes gestions, llargues i dificultoses, que donaren com a resultat el que no es fes aquella venda i que en l'edifici, degudament reparat, s'hi installés un museu d'arqueologia... Amb pocs dies de retard, aquella Capella, el primer monument històric de la nostra Pàtria, hauria estat venut per uns pocs diners, com es vengueren tots els béns desamortitzats, i s'hauria convertit definitivament en magatzem de qualsevol mercaderia innoble...

Des de fa poc temps en aquella Plaça del Rei, tan petita, tan tancada, tan silenciosa, hi dóna concerts la Banda Municipal, que el poble escolta amb quietud religiosa... Cap altre honor tan apropiat podia fer-se a aquell recó august de la nostra vella acròpolis, vas que guarda l'essència immortal de la nostra terra, Temple dedicat a les nostres glòries, per on passà la vida catalana des dels temps dels costums monàstics i feudals fins que anà a la posta el sol de la nostra grandesa.

LES CATEDRALS

Des de l'aparició del cristianisme, la Catedral — la Seu — ha estat l'obra arquitectònica per excel·lència. En molts pobles les catedrals i els temples són els únics llocs on pot trobar-se quelcom d'art.

En veure les Catedrals, hom diria que els pobles pretèrits que les alçaren s'excediren a si mateixos. Tals són la seva grandiositat, la seva majestat, la seva riquesa... Així seria si la finalitat de les Catedrals fos solament proporcionar espai als fidels per als actes del culte... En aquest cas s'hauria de confessar que no tenien idea del que els pobles eren i del que podrien arribar a ésser aquells homes que construïen temples en els que podia enquibir-se moltes voltes tota la gent de la ciutat que els bastia...

Però la Catedral, més que no un lloc d'oració i de culte, és un testimoni de la fe dels pobles, és un monument alçat a Déu, és una manifestació de religiositat, és una fita immensa destinada a perpetuar-se i a anar creixent a través dels segles, per a ensenyar el camí únic que la humanitat ha de recórrer... En ella s'hi troba la càtedra, la Seu del Bisbe, la Cadira episcopal, que és símbol de l'autoritat del Prelat... Ella era, antigament, l'únic lloc on s'ordenava i es batejava...

És natural, doncs, que els pobles facin les Catedrals de proporcions grandioses, amb voltes esplèndides, amb campanars altíssims, amb façanes de gran bellesa, i que hi facin contribuir totes les arts belles, i que les cobreixin de marbres i d'or, i que a elles portin les tombes dels Bisbes i dels Reis...

Per això, és natural, també, que les Catedrals siguin, generalment, obres vàries voltes seculars, que s'han anat

bastint durant la vida de successives generacions, que moltes estiguin, encara, sense acabar. Al monument de la fe ha de voler-hi aportar cada època son concurs, ha de voler-hi deixar marcada la seva adhesió... Per això s'hi acostuma a veure tal varietat de gustos i d'estils arquitectònics.

Moltes Catedrals hi ha a Catalunya, corresponents als bisbats existents. La de la Seu d'Urgell, la de Solsona, l'antiga de Lleida i la de Tarragona, són en sa part principal romàniques ; la de Barcelona, la de Girona i la de Tortosa són gòtiques ; i la de Vic i la moderna de Lleida, pertanyen a l'art neoclàssic.

Tenen Catedral, també Manresa i Castelló d'Empúries, poblacions que les construïren com a expressió del desig que sentien de tenir bisbe.

D'entre totes aquestes Catedrals, sobresurten l'antiga de Lleida, la de Tarragona, la de Girona i la de Barcelona.

Un dístic llatí, referint-se a quatre de les velles Catedrals hispàniques, diu :

Sancta ovetensis, pulchra leonina,
dives toletana, fortis salmantina ;

és a dir : Santa la d'Oviedo, bella la de Lleó, rica la de Toledo, forta la de Salamanca.

Es podrien aplicar, també, aquests apel·latius a les quatre Catedrals catalanes, i dir : santa la de Barcelona, bella la de Girona, rica la de Tarragona, forta la de Lleida.

La barcelonina és la més severa, la més mística, la que més convida al recolliment i a l'oració ; la de Girona és la més elegant, la més esvelta, la més original, amb sa nau amplíssima, amb sa escalinata majestuosa ; la de Tarragona és la que guarda més tresors, coronats per son esplèndid altar d'alabastre ; la de Lleida, dalt del cim, do-

minant la ciutat, tocant al castell, té tot l'aire d'una fortalesa.

Les darreries del segle XII i els segles XIII i XIV marquen l'època de la reconstrucció de les grans Catedrals catalanes. Dels temples romànics, generalment modestos i senzills, es passa a aquelles immenses construccions, de grans naus, amb elements de la major riquesa, amb claustres i campanars de molta vàlua.

És un moment d'exaltació de la fe religiosa, és un moment de Croada i de victòria contra els infidels i d'activitat generosa en les obres eclesiàstiques, que mai no s'havien bastit amb tanta riquesa ni amb tant saber fer en l'escultura. Qui portà la davantera en la construcció de les Catedrals fou el Nord de França. I fou aquell el moment en què esclatà amb tota sa força l'estil gòtic, veient aixecar-se aquelles esplèndides Catedrals, que són l'essència de l'espiritualització, que arriben al màxim del misticisme...

Però, com que Catalunya estava apartada dels llocs en què es realitzava la gran creació de la Catedral gòtica, i l'estil romànic aquí s'havia encarnat i havia esdevingut estil propi, la transformació en el nou estil fou ben tardana.

El gòtic, no obstant, anava triomfant i s'anava estenent, i, encara que amb retard, féu sa entrada a Catalunya. En les nostres quatre Catedrals majors hi trobem marcat aquest procés del romànic al gòtic : la Catedral de Lleida és la que més elements romànics presenta, si bé ja veié introduir-se en ella les voltes gòtiques ; la de Tarragona fou romànica en son començament i, quan s'arribà als capitells de les columnes hi aportaren l'escultura gòtica i gòtica fou sa façana ; la de Girona, marca la transició del gòtic del Nord al Migdia, a fi d'adaptar-se als medis material i moral d'aquests països ; la de Barcelona, ja adoptà les formes definitives, permanents, del gòtic meridional.

L'any 1204 el nostre Rei En Pere II posava la prime-

ra pedra de la Catedral de Lleida, amb assistència, entre altres nobles, del Comte Ermengol d'Urgell i del Bisbe de la Diòcesi, En Gombau de Camporrells. L'any 1278, el Bisbe En Guillem de Moncada ja consagrava la nova església. Aquesta relativa celeritat constructiva es reflexa en la unitat del monument.

La dita Catedral es destaca superba sobre l'altívol puig que domina la ciutat, *in montis celsitudine*, en el que s'havia aixecat la Suda, del temps dels alarbs, que el Sant Pare Celestí III convertí en Parròquia.

Des de tota l'horta esplèndida que rega amorós el Segre, s'albira el monument, que com gegant immòbil al Cel aixeca son dit, el campanar, i que guarda vigilant la rica i esplendent ciutat estesa a sos peus, la incomparable Lleida.

Deixem que la canti el poeta :

La pàtria la infantà ; creixé ferventa ;
l'art l'embellí com no ha embellit res més,
cisellant-la amb amor i amb mans d'orfebre,
talment com una joia de promès.
En mig de l'horta té un florir de lliri ;
damunt la terra és un casal d'honor ;
és l'excelsa que ens dóna fesomia ;
per ella els lleidatans som el que som.

La Catedral és de tres naus i cinc absis en gradació, oberts en un gran transcepte, presentant la forma de creu llatina, amb el braç major curt en relació amb les dimensions d'aquell. En la intersecció de les dues branques de la creu s'aixeca el cimbori vuitavat.

És notable per l'elegància de son estil i per la riquesa de sa ornamentació ; però es destaquen en ella el claustre, les portes i el campanar.

El claustre està situat al davant de l'Església, essent poquíssims els exemplars que es coneixen de tal disposició, que és semblant als atris de les basíliques italia-

nes. El més notable d'ell, és l'escultura de sos capitells, que no contenen temes històrics, però la sumptuositat i la riquesa dels quals són extraordinàries, convertint en brodat minuciós la pedra que es transforma en entrellaçats complicadíssims, com els més sumptuosos que exornen els manuscrits, reproduint-se amb gran luxe de detalls i amb execució primorosa variadíssims temes dels regnes animal i vegetal.

De les portes de la Seu de Lleida, dues se'n destaquen del més pur estil romànic : la de l'*Anunciata,* situada al costat del Migdia, d'una originalitat que encanta i d'una modèstia que enamora, i la *dels Fillols,* anomenada així perquè per ella entraven les criatures, en anar-les a batejar, model d'estil romànic tardà del segle XIII, que només es troba en les terres de Lleida. La porta dels Fillols és quelcom que no té parió ; ella sola és prou per a donar fama universal al monument. Els capitells de les sis columnes que conté ; el cisellat de les impostes i del guardapols que exteriorment ressegueix ; els arcs concèntrics, gradualment rebaixats, on alternen les dents de serra, cilindres anellats de pronunciat relleu, puntes de diamant, semicercles enllaçats, llaceries, ziga-zagues i fullatges ; la delicada coronisa aguantada per carteles ; el teixit primorós dels arabescos... formen un conjunt tan harmònic, tan ben entès, tan original, que la crítica més exigent no pot menys que prorrompre en un elogi càlid proclamar-la exemple únic.

Remata el monument el superb campanar, de 76 metres, apareixent molt més altiu per ésser dalt del turó i dominar tota l'horta, de verdor perennal ; atrevida torre, de planta octogonal, que restà sense acabar, quedant esmotxats els pinacles i sense començar l'enorme agulla que havia d'ésser digne coronament de l'obra.

La Catedral de Tarragona fou concebuda pel Bisbe Sant Olaguer, que obtingué d'Innocenci II una butlla l'any 1131 en la que s'ordenava als sufraganis contribuir a l'erecció de l'obra. Lentament anà avançant la construc-

ció, posant-hi el coll els arquebisbes que anaren succeint-se, arribant un d'ells, Fra Bernat Olivella, a retirar-se al monestir de Canonges d'Escornalbou, vivint amb gran moderació a fi d'estalviar força i poder destinar molt diner a la Catedral. Aquesta fou consagrada l'any 1331, per l'arquebisbe patriarca d'Alexandria, Joan d'Aragó, fill del Rei En Jaume II, administrador apostòlic de la Seu Tarragonina, pel qual títol havia canviat el d'arquebisbe de Toledo.

La Catedral de Tarragona, orientada per excepció de N. N. E. a S. S. E., és de planta basilical, amb transcepte, de braços molt sortints i tres naus i cinc absis col·locats en gradació. Es nota en ella la confluència dels dos corrents : el romànic, que s'empra des del paviment als capitells de les columnes, i el gòtic, que campeja des de l'escultura dels capitells a la clau més alta dels aristons del cimbori. Es veu clar que el temple fou començat per a ésser un exemplar bellíssim de Catedral encara dintre el corrent romànic, però pensant ja amb les noves voltes ; però amb el transcurs del temps que duraren les primeres obres, anà realitzant-se la invasió del gòtic, i després que s'hagueren posat els capitells a les columnes s'accentuaren els caràcters de l'art gòtic, i s'acabà el temple amb aquell nou estil. I com que el gòtic tendia a l'elevació, trobant segurament baixes les columnes, l'autor del nou plan les afegí, apareixent en la Catedral tarragonina aquell original doble joc de columnes, les unes sobre les altres, que tant crida l'atenció.

La façana principal, inacabada, és gòtica, essent romàniques les laterals. Aquella és feta amb marbre, embellit per la pàtina dels segles, conté belles imatges d'apòstols i té al centre, sobre la porta, un grandiós llindar d'una sola peça amb una imatge de la Verge en la part superior i passatges de la Creació en la inferior.

D'una riquesa imponderable és l'altar major. El forma una gran taula de marbre blanc, d'una sola peça, de quatre metres de llarg per dos d'ample i d'un pam i mig

de gruix, contenint en alt relleu quadros de la vida de Santa Tecla, la patrona de la ciutat. Està sostinguda per vuit pilastres d'estil romànic i té damunt d'ella un retaule alabastrí, meravellós model d'art gòtic florit amb calats, pinarets, arabescos, fullatges, detalls de la vida de Jesucrist i del martiri de Santa Tecla, estàtues i altíssimes agulles de roure.

La Seu Tarragonina té vint-i-dos altars i pot dir-se que tota ella està coberta de marbres dels més variats colors, i de jaspis i d'alabastres i de bronzes i d'or i de pintures i d'estàtues i de tapissos i de sepulcres i d'inscripcions... És un monument de riquesa imponderable.

Els jorns de gran festa s'adorna cobrint sos murs i columnes amb una col·lecció de tapissos com cap més no n'hi ha a Catalunya. Són cinquanta exemplars de grans dimensions, de bellesa sense parió, contenint escenes de les vides de Samsó, de Judit, de David, de Tobies, de Ciro, quadros gòtics i flamencs, al·legories diverses... tot amb orles de flors, fruites, animals, matrones en carros triomfals... Aquesta imponderable col·lecció veu augmentat son valor i riquesa pel famós drap mortuori de Poblet, de panyo negre ple de brodats d'or, de set metres per cinc i que s'utilitzava en els funerals dels magnats i dels bisbes

Plena de sepulcres està la Catedral tarragonina, on reposen arquebisbes i altres personatges de nobles famílies de la nostra terra. En el mur del trascor hi ha l'urna sepulcral que guarda les despulles del nostre alt Rei En Jaume, des de l'any 1856, després de la profanació de Poblet.

També el claustre de la Catedral de Tarragona presenta la diversitat de línies arquitectòniques, romànic i gòtic, corresponent als temps de traspàs d'un estil a l'altre. D'una grandiositat extraordinària, conté 276 columnes de marbre rematades per capitells d'una riquesa iconogràfica tan gran que pot dir-se que és la més ampla i la més completa. Hores i hores es passen mirant aquells capitells

que comprenen tota la ciència dels llibres sagrats i dels profans d'aquell temps ; els costums i el saber del poble, tant el que aprenia en les faules d'Isop, tot rient, assentat a l'escó vora la llar, com el que formava la tradició oral, derivant sovint del saber popular de l'antiguitat pagana. En la preciosa escultura d'aquells capitells s'hi troben rics arabescos, delicades palmeres, cisellats moriscos, serps enroscades, trenes, llaceries, fullatge, figures grotesques, animals estranys, passatges bíblics, escenes religioses, allegories, la representació dels mesos per mitjà de quadros de la vida pagana, gran nombre d'escenes profanes, l'enterrament del gat per les rates, i altres i altres, d'una varietat i d'una expressió incomparables.

Una Catedral romànica tingué Girona, de la que n'han quedat el claustre i el campanar, conegut aquest amb el nom de Torre de Carlemany, que formen part de la Catedral gòtica actual. Aquesta es començà l'any 1316, i els mestres que la dirigiren eren de Narbona, el nostre antic cap arquebisbal, per conducte del qual s'implantà aquí l'estil de les Catedrals nòrdiques.

La Seu gironina s'aixeca en el punt més alt de la ciutat, i a ella dóna accés una escalinata esplèndida, d'amplitud desacostumada. El primer tram que es construí era de tres naus ; però l'any 1416, després d'un veritable congrés al que assistiren dotze arquitectes, catalans i del migdia de França, s'acordà seguir les obres de la Catedral cobrint amb una sola volta l'espai abans cobert per les tres naus.

Aquesta és la característica més marcada de dita Catedral : el tenir una sola nau, esvelta, esplèndida, grandiosa, imponent, de quasi 23 metres d'amplada, de 34 d'altura, de 51 de llargada ; aquesta és la seva originalitat. Fou la major nau del món cristià.

Són notables el baldaquí o cimbori de l'altar major i el retaule d'aquest, rics treballs d'orfebreria, pagats per l'ardiaca Arnal de Soler. El baldaquí està format per qua-

tre columnes que sostenen la coberta, tot recobert amb planxes de plata, amb relleus, representant a la Verge i a molts sants. El retaule, un xic separat de la mesa de l'altar, té més d'onze pams d'amplada per nou d'elevació i també està tot ell revestit de planxes de plata, amb relleus, formant tres cossos sobreposats, dividits en quadros, contenint gran nombre d'escenes religioses i d'imatges de sants.

Com totes les altres Catedrals, guarda la gironina molts sepulcres, de nobles, de bisbes, de religiosos... Entre ells hi ha el del Comte Ramon Berenguer II i el de la seva àvia donya Ermesendis.

El Claustre de Girona, completament romànic, és obra del segle XII ; conté, també, una gran riquesa iconogràfica en sos capitells, en els que hi ha representat gran nombre d'escenes bíbliques i passatges religiosos, en mig d'abundants reproduccions de la flora i de la fauna.

La Seu de Barcelona s'alça, com totes, en la part més alta de la ciutat—de la ciutat antiga—al cim del mont Tàber. La primera Catedral s'hi bastí l'any 298 ; fou reedificada el 801 ; fou destruïda pels moros i reedificada el 877 ; novament destruïda per Almansó, el 985 ; altra volta reedificada el 1046 ; engrandida el segle següent ; derruïda, finalment, per aixecar l'actual Catedral gòtica, la primera pedra de la qual posà Jaume II l'any 1298.

És un monument superb, que representa una força de concepció i un esforç gegantí per la generació que l'emprengué ; és del més pur estil gòtic, ja en la seva plenitud, i és digna d'ésser més celebrada del que és, segons dita de l'Unamuno.

Durant els segles XIV i XV es treballà sense parar en aquesta Seu, dirigint-la els més afamats mestres majors i treballant-hi els millors escultors, pintors, fusters i manyans Consta de cinc esplèndides naus, de superbes voltes, i produeix en son interior una impressió sorprenent per sa magnificència i sumptuositat. Tot és ric en ella, sobresortint les portalades que hi donen accés, la cripta,

l'escala que puja a la trona, el cor i l'altar major. És notable, també, el claustre, voltat de capelles en tres de sos costats i contenint un artístic brollador. Des d'ell s'entra a la Sala Capitular, estoig que guarda tresors ben notables. Dos esplèndids campanars rematen l'obra, i a un costat, comunicant amb el claustre, hi ha la capella de Santa Llúcia, romànica, resta de l'antiga Catedral. La façana i el cimbori, rematat amb l'estàtua de Santa Elena, són obra del segle XIX.

D'entre els sepulcres que guarda la Catedral barcelonina sobresurt el de Santa Eulàlia, en la cripta de sota el presbiteri ; magnífica urna d'alabastre que descansa sobre vuit columnes de marbre roig, amb capitells corintis-romànics. El 9 de juliol de 1339 es celebrà la solemne processó per a transportar a dit sepulcre les relíquies de la Santa, assistint-hi dos reis, tres reines, un cardenal, quatre infants, set bisbes, sis abats i totes les persones de significació de la terra catalana.

En el cor de la Catedral, que conté 109 cadires, d'una riquesa incomparable, s'hi celebrà l'any 1519 l'Assemblea general del Toisó d'Or. Amb aquest motiu foren policromades les cadires altes, amb els escuts i els noms dels cavallers que hi devien seure.

Presidí l'Assemblea Carles I, Rei d'Espanya i Emperador d'Alemanya, i entre els cavallers que hi assistiren, s'hi trobaven els Reis de França, d'Anglaterra, de Portugal, d'Hongria, de Dinamarca i de Polònia.

Les quatre Catedrals majors de Catalunya són testimonis eloqüents de quasi tots els passatges de la nostra història pàtria ; ses lloses foren trepitjades pels nostres Reis gloriosos, pels nostres guerrers i els nostres savis ; sota llurs voltes s'han celebrat, amb grans festes, els principals esdeveniments de la vida de Catalunya ; davant llurs altars hi han aixecat llurs pregàries, en la nostra millenària llengua, cent generacions de catalans... Tres d'elles estan encara plenament destinades al culte, i són Seu dels Bisbes ; l'altra, la de Lleida, fou profana-

da, fa més de dos cents anys, i encara roman captiva i presonera, no havent assolit veure arribar el jorn de la seva redempció. Les seves esveltes naus foren partides pel mig, passant-hi sostres de fusta al nivell dels capitells ; s'obriren finestres i portes, estrafent l'estil ; es tirà a terra el que féu nosa ; s'aixecaren noves construccions, innobles i lletges, dels més vulgars materials ; desaparegueren els altars i les imatges i tots els objectes de culte ; l'olor de pólvora substituí l'olor de l'incens ; s'oïren crits i veus irades on abans s'oïen cants místics i la paraula divina... Aquest crim contra Déu i contra l'Art i contra la terra segueix perpetrant-se cada dia, a totes les hores ; aquesta vergonya hauria de fer enrogir les nostres galtes...

Encara, parlant de les nostres Catedrals, podem dedicar un record a una Catedral que fou, en els primers segles de l'Església, i que desaparegué no deixant més que tres petites filles en el solar on fou aixecada : la Catedral d'Egara, la progenitora de la moderna Terrassa. Sembla que per allà l'any 450 fou erigit aquell Bisbat i aixecada la Catedral egarenca ; entre sos bisbes s'hi comptaren Ireneo, que fou el primer ; Nebridi, que era germà de Sant Just, bisbe d'Urgell, de Sant Justí, bisbe de València, i de Sant Elpidi, que ocupà una Seu de França, i Sant Juli ; a tots els prelats egarencs se'ls troba firmant les actes dels concilis que en aquell temps es celebraven, i en la pròpia Catedral d'Egara se n'hi celebrà un, l'any 614, regnant Sisebut, el rei got. Entre els cànons que aprovà dit Concili n'hi ha un establint que els sacerdots, diaques i subdiaques guardessin el celibat.

En arribar la invasió sarraïna a aquest país, fou destruïda la ciutat d'Egara, i amb ella sa Catedral. Creuen alguns que el Bisbat d'aquella ciutat no quedà per això abolit, i que subsistia encara en temps dels primers Comtes de Barcelona.

Sobre el que era solar d'aquella Catedral, i havent aprofitat els seus carreus, s'aixecaren tres petites eslé-

sies que encara avui existeixen i que constitueixen un dels grups monumentals més interessants de la nostra terra.

El document més antic que parla d'elles és de l'any 966. Les tres estan tancades dins un sol clos, molt acostades l'una a l'altra, i cada una amb orientació diferent. En l'espai obert que hi ha entre elles s'han trobat esplèndids llenços de mosaic i altres restes que són prova inequívoca de què allí s'alçà la Catedral. Les tres esglésies s'anomenen, respectivament, de Sant Pere, de Santa Maria i de Sant Miquel. La primera, que és actual Parròquia, té forma de creu, amb absi i campanar típics, guardant restes de mosaic i de pintura mural antiquíssims. En ella s'hi troben vestigis d'un retaule ocupant el fons de l'absi, tapant un dels absidiols, disposició la més antiga que es guarda i que és predecessora dels colossals retaules gòtics posteriors.

L'església de Santa Maria fou consagrada l'any 1112, pel bisbe Raimond Guillem, essent Comte de Barcelona En Ramon Berenguer III. És d'estil romànic, notant-se una curiosa superposició i juxtaposició d'èpoques : a l'absi major l'obra visigòtica més antiga ; adherida a ella, l'obra de petit carreu amb ses arquacions típiques, barrejant-se els maons i la pedra tosca amb la pedra més dura usual ; a sobre, les voltes apuntades, alçant-se per damunt les primitives coronises, i el cimbori i el campanar, amb les columnes derivades del corinti, prescindint, com fou pràctica en el segle XII, dels capitells mensuliformes o trapezials.

La tercera de les esglésies de Terrassa és la de Sant Miquel, que sorprèn per la seva rara originalitat, d'estil plenament visigòtic i que sembla que era un baptisteri, amb la piscina ocupant tot son centre, rodejada de columnes amb capitells de diferent factura i dimensions.

Les restes de la grandiosa Catedral caiguda foren piadosament reunides i aprofitades en aquestes tres esglésies : en els brancals de la porta de Santa Maria s'aparedaren

frisos romans, i en sos murs, pedestals d'estàtues i ares votives; en la de Sant Miquel, s'utilitzaren columnes i pilastres d'antics atris; en les tres es troben làpides, columnes, frisos i carreus que porten el senyal de la cua d'orenella que els unia, d'indubtable procedència romana; en la de Santa Maria són de veure dues làpides dedicades, respectivament, a Antoninus Pius i a Quintus Granius Optatus, diumvir d'Egara...

Saltem, ara, segles i segles, i de la Catedral que deixà d'existir ja en els primers temps de l'Església, traslladem-nós a la Catedral dels temps venidors, que s'està bastint a Barcelona, amb magnificència esplendent i amb proporció gegantina: el Temple de la Sagrada Família. Allí, en un barri dels menys sumptuosos de la ciutat nova, van enfilant-se amunt, amunt, aquelles torres altíssimes, aquelles agulles inacabables, que rematen l'única façana que avui té el Temple, la del Naixement, que com un mur colossal s'aixeca molt per sobre de tot el de Barcelona, i que es veu des de tot arreu i que domina la ciutat i el mar... Dues façanes més ha de tenir, la de la Passió i la de la Glòria, immensa aquesta, apoteosi del triomf de Jesús, monument genial, indescriptible. I per sobre de tot, la cúpula gegant i els campanars que la dominin... tot per a donar testimoni de què la fe en Déu, la fe ardenta i apassionada que inspira al geni, que mou a tots els homes i que fa aixecar aquests monuments meravellosos, que són veritables miracles, no fou patrimoni exclusiu dels segles mitjos, sinó que perdura malgrat semblar solament de materialisme els temps presents.

~

EL PALAU DE LA GENERALITAT

L'exemplar més notable d'arquitectura civil del nostre poble és el Palau de la Generalitat, que s'aixeca al cim del mateix Mont Tàber, en què es troba la Catedral. Fou bastit per a servir d'estatge a la més alta i genuïna institució de govern de Catalunya, superior al mateix Rei.

Les Corts no funcionaven aquí constantment, i a fi de vetllar pels drets i llibertats de la terra, durant els períodes en què les Corts estaven tancades o dissoltes, s'instituí una comissió permanent nomenada per elles mateixes. Essent el sistema de Govern de Catalunya la Monarquia paccionada, existint d'un costat el sobirà i de l'altre el poble, amb un pacte pel qual jurava aquell respectar les llibertats públiques, era necessària una representació invariable del poble, i de l'altra part que contractava, per a fer sostenir el pacte. Aquesta representació permanent de les Corts prengué el nom de *Diputació* o *General de Catalunya,* perquè era el cap de l'aplec o generalitat dels catalans, la gerència de tots els ciutadans o vassalls davant del poder reial. En els moments de dissoldre's les Corts procedien al nomenament de tres dels seus membres (al principi eren vuit) per a formar la Diputació del General, i aquests es contituïen a Barcelona, on existien els oficials, papers i arxiu. Més tard, junt als tres diputats hi figuraren tres oïdors de comptes i es feren els càrrecs trienals, elegint els sortints els nous diputats i oïdors. En 1454 es mudà aquesta forma d'elecció, establint una barreja d'insaculació i elecció.

La Diputació General anà evolucionant fins a convertir-se en el veritable poder executiu de Catalunya, la qual cosa féu que dirigís un arreplec molt complicat d'afers diversos. Això féu necessari un edifici propi.

Les Corts no havien tingut mai Palau propi per a celebrar les seves reunions. No ho exigia la intermitència de les seves funcions i l'ésser aquestes merament deliberants; per altra part, variaven sempre de lloc. I mancant edificis civils de prou capacitat per aplegar un tan gran nombre de persones, s'acostumaven a reunir en les esglésies i monestirs. Sembla que també feia això al principi la Diputació o Generalitat, trobant actes del Llibre de Deliberacions, que parlen de reunions en el monestir de Sant Francesc. Després ja utilitzà una casa pròpia, en el mateix punt on després havia de construir-se el superb Palau, la qual casa era prop de la Plaça de Sant Jaume i de l'anomenat carrer del Bisbe, una part de la façana de la qual encara es conserva avui, en el carrer de Sant Honorat.

Aviat comprengueren els nostres passats que les elevades funcions de govern necessiten ésser exterioritzades en les sumptuositats de l'arquitectura, i es proposaren embellir l'edifici on exercien l'ofici de la Diputació. La primera obra important fou aixecar la portalada meravellosa que avui encara és noble ornament de la nostra ciutat, en el carrer del Bisbe.

El document en què acorden l'esmentada obra els diputats diu que ha d'ésser «*assats sumptuosa attesa la casa on se exerceixen actes públichs tan notables e de tan gran ponderositat com son els actes del dit General*».

L'obra fou dirigida, com a *mestre major,* per En Marc Safont, qui contractà els picapedrers i imaginaires, ajustà la pedra i anava els jorns de festa a Montblanc «per parlar ab los pedrers que han los taylls en lo dit Munt». Hi treballà després Naliot de la Font, qui *dictà* i *ordenà* l'obra. L'escultura — la imatge de Sant Jordi i el marc sumptuós que l'enquadra — foren encarregats a un mestre de renom, En Pere Johan.

L'obra resultà realment esplèndida. La paret de cerca terminava en una coronisa amb arcs flamejants — remotíssim record de les arquacions lombardes del nostre ro-

mànic, que durant tota l'edat mitja plana sobre els nostres arquitectes — sostinguts sobre mènsules, prodigi d'escultura, on l'artista hi representa tots els estaments : nobles ciutadans coberts amb la gonella, dames, monjos, caricaturesques fatxes de frare llec, negres esclaus, fins la calavera tètrica. Sobre una volada corònisa de la que arrenquen sis gàrgoles, amb *bestions* i *babuïns*, s'aixeca una barana calada, interrompuda per pilars que terminen en pinacles. Al centre de la barana hi ha l'estàtua de Sant Jordi a cavall, ferint amb una llança al drac, enquadrat tot en un marc de fullatge. Una de les gàrgoles immediates al Sant cavaller, representa la donzella deslliurada, de la llegenda. En altra, un drac que s'emmena dos infants. L'obra escultòrica és col·locada dins una forma circular, recordant els segells en cera de l'època ; quatre àngels omplen els quatre carcanyols entre el cercle i el marc quadrat de fullatge que l'enclou. El cavaller va armat de punt en blanc a l'estil de l'època, el cap cobert del capell esfèric, al braç l'escut amb la creu ricament ornada, el cavall recobert amb la gualdrapa guarnida luxosament. La sella treballada fa pensar en els cuiros cordovesos de dibuix complicat i minuciós com les llaceries moresques.

Tal és la porta monumental que donava entrada al Palau de la Generaliat i que en jorns de festa era ricament empal·liada amb sumptuoses tapissos...

Acabat el frontispici, començà l'obra interior. Durant anys i anys es van fent els treballs que donen per resultat el pati voltat de la galeria gòtica. Són d'admirar les elegants arcades i les riques mènsules, la superba escala, el gran nombre d'escuts de la Diputació General, la porta que dóna a la Sala del Consell, amb son fullatge ornamental virilment estilitzat, i coronant la galeria alta, gran nombre de gàrgoles, ben semblants a les del frontal de Sant Jordi. Els animals fantàstics i els reals estilitzats amb vigor extraordinari, fan costat a les figures humanes que semblen arrencades dels carrers de la ciutat.

Aquella col·lecció de gàrgoles constitueixen un monument importantíssim de la nostra escultura nacional; cal arribar a l'època moderna per a trobar entre nosaltres una força així d'evocació del món real, i es pot dir que no s'ha repetit encara un moment de tant esforç d'estilització i ornamentalitat en què pugui l'escultura col·locar, en la violenta posició que son ofici de canal exigeix, tot un món variat arrencat de la imaginació de la vida coetània.

En les Corts Catalanes del 1432, reunides a Barcelona, s'acordà una altra obra notable de la casa del General: la capella de Sant Jordi.

Era el temps de la devoció al Sant Cavaller; pocs anys més tard la seva festa, encara avui ben popular a Catalunya, era manada observar per la cort general del Principat, tinguda en els claustres de la Catedral en 1456.

En molt poc temps fou executada l'obra meravellosa. La seva arquitectura ja no és la senzilla i rígida del segle XIV, de línies romàniques, exagerant la pobresa de les obres monàstiques del segle XIII; sinó una obra dintre l'estil del moment, amb ses motllures àgilment traçades, amb sos ornaments fermejants a l'estil de l'època. Son frontispici és com un admirable brodat, semblant com si hi aparegués una influència primerenca de l'exuberància ornamental de l'arquitectura castellana. No sols són ornats tots els elements arquitectònics, sinó que el parament s'omple de quelcom que recorda aquelles obres esplèndides dels alarifs mudèjars, que traduïen en els elements ornamentals de l'art gòtic els entrellaçats morescos. L'interior de la capella és cobert amb volta gòtica en la que després dels arcs ogius apareixen claus i arcs secundaris i, seguint el criteri ornamental del frontispici, els panys de les voltes es motlluren sense quedar lloc pla on descansi la vista. L'obra és d'un català: el mateix Marc Safont que féu el portal del carrer del Bisbe.

Pel mateix temps comença l'obra d'estendre el Palau fora de sos límits primitius, vers el que serà pati dels Tarongers. Es van adquirint les cases d'aquell costat i

van apareixent els nous cossos d'edifici que han de formar l'admirable conjunt. El primer de dits cossos és la cambra daurada o consistori petit, amb son luxós enteixinat, amb ses rajoles blaves i blanques, *a usança de València,* amb els escuts sostinguts per àngels. Després es fa el terraplè en què hi ha d'haver el pati dels Tarongers, i es construeixen les llotges cobertes als costats de dit pati. Amb això ha arribat ja el temps del Renaixement clàssic iniciat a Itàlia i la seva influència es deixa sentir en les obres que van fent-se al Palau de la Generalitat. En les llotges cobertes del pati dels Tarongers unes columnes neoclàssiques sostenen uns arcs iguals que els dels claustres dels segles XIV i XV.

Aquell pati desigual va enriquint-se : sos murs de pedra de Montjuïc, en els que s'obren les riques i sumptuoses portes i finestres, van coronats amb arcs, gàrgoles i pilars ; son sòl s'enllosa amb marbres vinguts de Carrara.

No en tenen prou encara els diputats : continuen comprant cases, fora del primitiu clos del pati dels Tarongers. El primer cos d'edifici que hi aixequen és la Sala Nova del Consistori, la més gran del Palau. Molts anys es treballà en ella, i es dirigí tot l'esforç a decorar-la amb la major riquesa i sumptuositat, ocupant-hi els millors artistes de l'època. Son paviment ressaltava amb les coloraines grogues i blaves de les rajoles de Talavera ; a la paret, els sòcols de rajoles de la mateixa procedència amb sos dibuixos elegants d'entonacions en què dominava el groc, el blau i el bistre, enquadrant medallons amb la imatge en grissalla moradenca de Sant Jordi a cavall, capçats de sanefes expressament dibuixades amb les armes del General ; dalt, un fris de grotescos, i sobre d'ell el sostre, d'estil renaixement, bellament policromat en blau i blanc d'aires italianitzats, luxosament daurat, amb sos penjolls i amb sos temes clàssics, avui fet malbé.

Pel mateix estil es fan les dues sales immediates, amb

sòcols i enrajolats anàlegs, amb decoració de la mateixa riquesa i sumptuositat.

I tota la part alta del Pati dels Tarongers quedà exornada per una galeria, ric coronament que es féu seguint les línies generals d'allò que en el segle XV s'havia fet en el pati primitiu, la qual cosa feren aquells artistes per a no rompre la unitat de composició arquitectònica d'aquells patis interiors : els mateixos pinacles, les maxes arcades sobre agulles de pedra de Montjuïc, les mateixes gàrgoles... Aquestes podem dir que constitueixen la història pètrea de la caricatura durant dos segles de Barcelona, feta en el pati de l'edifici, centre de la vida catalana.

Amb la mateixa esplendidesa amb què era bastit el Palau, se'l proveïa de moblatge i d'ornament. La Capella era enriquida amb joies de tota mena ; treballaren per ella els més famosos artistes, els teixidors de brocats més rics de Florència, els brodadors de la Borgonya, els argenters de Barcelona... D'entre tot el seu tresor, sobresortien el famós frontal de Sant Jordi, brodat d'En Sadurní ; les riquíssimes casulles i dalmàtiques de vellut brodat d'or ; l'estàtua d'argent massissa de Sant Jordi, a peu, matant el drac, i el missal corresponent a la litúrgia mosàrab, imprès en gòtic a Lió, en 1521, per Bernat Lecuyer...

Per a ornar les parets de les sales i dels patis, els dies de festes, hi havia gran quantitat de *draps d'Arras* i *drap de peus i bancals* i banderes barrades de groc i vermell i de blanc i vermell, i catifes... Hi havia rics mobles i artístics retaules ; hi havia una col·lecció de retrats dels Sobirans de Catalunya, fets pel pintor italià Felip Ariosto ; hi havia valuosíssims tapissos, sobresortint entre ells els quatre que representen els triomfs de Petrarca i els vuit que representen els amors de Mercuri i Carmenta, amb les marques dels famosos tallers de Francesc Gembels i Guillem Pannemark, de Brusselles...

Al final del segle XVI s'afegeix al Palau tot l'edifici que dóna avui a la Plaça de Sant Jaume, d'estil ben dife-

rent del primitiu, i completament deslligat amb ell. L'obra s'encarregà al mestre Blay, *architector*, ben famós en aquell temps, que treballava a Tarragona, en la Seu i en el Palau episcopal. En l'obra es gastaren molts diners, sobresortint d'ella la façana de la Plaça de Sant Jaume i la capella nova, que avui s'anomena Sala de Sant Jordi, i fou molt celebrada en aquell temps de domini de l'arquitectura preceptista neo-clàssica, de l'art geomètric, sec, reduït a regles, de l'arquitectura considerada com una tècnica i no com una inspiració... La immensa façana de la Plaça de Sant Jaume no és capaç de produir ni el començament de l'emoció del frontispici de Sant Jordi, o d'una reconada del vell Pati dels Tarongers...

A penes s'havien començat els treballs per aquesta obra, una intriga deguda als que rodejaven al Lloctinent produí l'ordre superior de suspensió de l'edificació. Feren entendre al Lloctinent i fins al Rei que amb el pretext d'engrandir son Palau, la Diputació en realitat el fortificava, el convertia en una espècie de castell dintre la ciutat, que seria un perill per a l'esdevenidor. Deia així l'ordre del Rei :

«Diputados : He entendido que para ensanchar la casa dessa Diputación y haber mayor ornato en ella se han comprado y derribado todas las casas que hay desde ella a la plazuela de San Jayme y porque habiendo de ser esta obra tan grande y costosa conviene que la trassa della sea muy acertada y por este respecto holgaré de verla antes que se comience a poner mano en ella, escrivo al duque de Feria, mi lugarteniente y Capitán General, que os la pida de mi parte en la forma que de él entendereis ; y assí os encargo y *mando* lo hagais y se la entregueis para que me la envíe, y entretanto que yo responda a ella no se passará adelante en la obra, *que en ello me servireis.*»

La Diputació recorregué insistentment al Virrei per a obtenir la revocació d'aquella ordre de suspensió, i com sia que no s'aconseguís, envià a Madrid una comissió

formada pel diputat Joan Sentis, canonge de Lleida, i l'arquitecte Blai, els quals per fi assoliren del Rei que aixequés el manament de suspensió i pogués continuar l'obra.

Quan l'any 1714 caigué Barcelona, després de la llarga lluita sostinguda contra Felip V, a l'endemà mateix d'haver entrat a la ciutat el general sitiador, eren cremats per aquest, gran nombre de documents en què constaven títols i privilegis donats a ciutats, viles i persones... El foc el féu en mig del Saló de Sant Jordi del Palau de la Generalitat. Després publicà el Rei son Decret de Nova Planta, que abolia la Generalitat i creava com a Govern de Catalunya la *Real Audiència*, presidida pel Capità General. I aquesta nova Institució s'installava també en el famós Palau...

Símbol de com decaigué tot aquí, ho fou la manera com decaigué aquell Palau : els embans i sostres morts dividiren les sales sumptuoses ; les llotges s'empararedaren ; estranyes finestres foradaren els murs i fins els tapissos ; nous cossos de construcció s'adossaren als antics sense mirar-s'hi, com estranyes malures... Tot el tresor artístic i d'ornamentació, els mobles, les joies, les draperies... tot desaparegué. Existeixen encara tres acords de la Junta de Govern de la *Real Audiència*, de desembre de 1808, disposant la venda de varis objectes d'argent de la capella de Sant Jordi, per a apagar la fam i la misèria dels empleats a qui feia temps que el Govern no pagava les soldades.

Els primers anys del segle present, aquell home providencial que es digué Prat de la Riba, seny ordenador de la terra catalana, des de la presidència de la Diputació, assolí treure d'aquell edifici el Tribunal de l'Audiència i reincorporar-se de tot el Palau. Encara en aquell moment els que marxaren se n'endugueren els famosos tapissos i els retrats dels Sobirans de Catalunya, últim vestigi del tresor ornamental de l'Edat mitja.

BARCELONA

LA CIUTAT I LA NACIÓ

No s'ha arribat a la Nació més que passant per la Ciutat. La Ciutat és la primera forma de la societat política humana. I solament després de segles d'existir la Ciutat, apareix la Nació, però sempre com una extensió de la Ciutat.

És interessantíssima la història d'aquesta evolució de la Ciutat cap a la Nació. És plena d'ensenyances i de poesia.

Cosa misteriosa, cosa sagrada i emocionant era en l'antiguitat la fundació d'una Ciutat. La major part de les cerimònies amb què anava acompanyada ens han estat trameses per les ressenyes dels autors, pels cants dels poetes.

El prototipus d'aquest cerimonial ens l'ofereix la fundació de Roma.

Ròmul, el fundador, amb sos amics, es posa a orar per a demanar als déus que li revelin el lloc on ha d'emplaçar-la. Els déus li fan entendre que el lloc escollit és el Palatí.

Arribat el dia, Ròmul ofereix un sacrifici a la divinitat. Després encén una foguera i ell i tots els seus companys salten per sobre el foc, a fi de purificar-se, estat en què havien d'estar tots els fundadors de ciutats.

Ròmul, llavors, cava davant seu un petit forat circular i tira dins d'ell un grapat de terra que ha portat de sa ciutat nadiua. Cada u de sos companys fa el mateix. Després, sobre d'aquell sot, que serà el centre de la ciutat, s'aixecarà l'altar on es prestarà culte als déus.

Fet això, Ròmul, amb vestidura sacerdotal, pren la

guia d'una arada, tirada per un bou i una vaca, completament blancs, i marxa cantant pregàries, marcant amb un solc tot el que haurà d'ésser el perímetre de la ciutat. Els companys de Ròmul el segueixen, guardant religiós silenci, i recollint la terra que l'arada treu cap a fora la tornen a tirar dins del recinte marcat. De tant en tant, Ròmul deixa un petit tros sense obrir-hi solc : allí hi haurà una porta d'entrada a la Ciutat. Sobre aquell solc sagrat s'alcen després les muralles. Dins d'elles es basteix la ciutat ; fora d'elles tot és estranger, tot és enemic.

La Ciutat és la Nació ; la Ciutat és la Pàtria. Els que queden en el recinte que ha estat tancat dins del perímetre marcat pel fundador, tenen una comunitat completa, estan units pel lligam més fort que llavors existia : pel culte al mateix déu—el déu de la Ciutat—i la veneració a les cendres dels passats. Aquest lligam és el que dóna origen als mots Pàtria i Patriotisme, que deriven de Pare, per les cendres dels pares, que es guardaven en la Ciutat.

I fora de la Ciutat, cap comunitat ; la Ciutat era l'Estat, cada Ciutat era un Estat, i cap lligam no hi havia entre una Ciutat i una altra Ciutat, fora les aliances en casos de guerra, quan hi havia un enemic comú.

Amb els temps, lentament, s'anà operant un canvi. S'anaren endolcint les relacions entre les diferents ciutats ; després ja aparegueren en alguns filòsofs manifestacions de la ciutat universal.

La primera manifestació, el primer pas de l'extensió de la Ciutat cap a la Nació l'han vist molts autors en el famós rapte de les sabines. Conegudíssim és el fet. Els romans celebren una festa i conviden els habitants de la ciutat veïna, els sabins. Durant la festa els romans s'apoderen violentament de les dones dels sabins i empaiten a aquests cap a llur ciutat. Refets els sabins, es dirigeixen a Roma per a venjar l'ultratge, però les dones els hi preguen que facin la pau i en endavant els dos pobles no en formen ja més que un.

Després s'anaren fent a cada moment més freqüents les manifestacions d'aquella expansió. I fou la guerra la que les facilità.

Roma ja no destruïa les ciutats que conqueria, com s'havia fet fins llavors; Roma tendia a fer romans dels vençuts, a assimilar-se'ls. No els imposava els seus déus, sinó que, al revés, acceptava i admetia a Roma els déus dels vençuts. Més que no pas conquerir pobles, s'ha dit, Roma conqueria els déus dels pobles.

Al principi totes aquestes ciutats conquerides quedaren adherides al que se'n deia *Imperi* de Roma i que era molt diferent de la *Ciutat* de Roma. Aquesta representava per als ciutadans la plenitud de drets i avantatges; aquell significava la conquesta, la dominació.

Però era tal la superioritat de Roma en tots els ordres, que l'aspiració màxima dels conquerits era passar de l'Imperi a la Ciutat.

Quan Roma hagué conquerit la major part dels pobles veïns a ella—els que formaven la regió del Laci—aquests feren proposició a Roma de què els concedís la ciutadania, que se'ls assimilés, que els fes romans. Roma rebutjà amb indignació aquesta proposta.

Però passà el temps i aquell esperit anà variant. I ja veiem un dia, més tard, aixecar-se un senador, al Senat romà, i fer present a la Ciutat de Roma que si no volia quedar definitivament voltada d'un ample desert que com a cinturó fatídic arribés a ofegar-la, devia dolcificar la seva actitud i ésser condescendent amb els llatins vençuts.

La cosa anà madurant, i jorn arribà que els habitants de tota la regió del Laci foren convertits en ciutadans romans, si bé encara amb restriccions. I després desaparegueren les restriccions i la ciutadania fou plena. I el que es féu amb les ciutats llatines es féu més tard amb les ciutats italianes. I tota la Itàlia quedà ja convertida en Nació, per obra i gràcia de la Ciutat, per irradiació de Roma, degut a la superioritat de Roma.

Aquesta era tan gran, que encara anà eixamplant i

estenent la seva influència, convertint en ciutadans romans, amb la plenitud dels drets anexes a dita ciutadania, els habitants de les colònies romanes escampades arreu del món conquerit per aquell poble, per la Grècia, per la Gàllia, per l'Espanya, per l'Africa...

FUNDACIÓ DE BARCELONA

En va s'ha disputat sobre quin dels humans fou el qui fundà Barcelona. Que quan l'home habitava en les cavernes, residia ja en les que s'obrien al penyal de Montjuïc; que Barcelona aparegué mil sis cents anys abans de Jesucrist; que fou d'origen fenici; que la fundaren els grecs caris de Bargilia; que és purament ibèrica; que nasqué de les lluites comercials dels pobles mediterranis; que son pare és el cartaginès Aníbal, de la família dels Barca... Tot això s'ha dit, i argumentat, i discutit, i contradit.

Que no sembla sinó que Déu hagi volgut que quedés ben incert i boirós l'origen humà de Barcelona, a fi que no fossin mai destruïdes les llegendes que de temps immemorial li han atribuït un origen fabulós, una fundació mitològica; que no sembla sinó que una ciutat que tenia reservats tan alts destins no pogués ésser fundada per homes de carn i ossos, com ho fou fins la mateixa Roma, i hagués de reconèixer per pares a herois llegendaris i mitològics, a semi-déus.

Hèrcules fou, segons la llegenda, qui posà les pedres originàries de la ciutat nostra. Havia acabat la feixuga

tasca de donar ciclòpea sepultura al cadàver de Pyrene, la filla del rei Túbal, aixecant penyals i serres les unes sobre les altres, després de l'incendi dels Pireneus, i havent agafat set, pensà abeurar-se amb sang de Gerió, el monstre assassí del rei pare de Pyrene. Amb aquell afany, fet un lleó, davallà de Creus a Montjuïc. Allí s'agenollà, humil, a orar a l'altar de Júpiter, i girant els ulls a les onades, veié venir, gronxant-se una barca «com cigne d'ales blanques, que neda entre els esculls». En ella s'embarcà per a anar a complir la promesa donada a Pyrene, però en el moment de fer-ho, jurà fundar allí mateix una ciutat, a sa tornada, que esbombés per la terra el nom d'aquella barca i que en veure-la tothom, crescuda i espigada, digués : D'Alcides és la filla gran.

Acabà Hèrcules sa feina immensa : la mort del drac que vetllava l'hort de les taronges d'or ; la lluita horrible amb els titans ; sa pujada a Calpe, muntanya que, capçal de l'Atlàntida, lligava l'Europa amb l'Africa, i l'obertura de l'esboranc de Gibraltar, per on s'abocaren les aigües, anegant l'Atlàntida ; sa recerca d'Hesperis, camps i maresmes a través, amb un arbre encès per brandó ; son maridatge amb Hesperis i el romiatge que emprengué amb ella al coll, empaitat pels titans i sota la pluja de bocins de muntanya que aquests li tiraven ; la mort de Gerió i del gegant Anteo...

Un jorn estava l'heroi, domador de monstres, parlant amb sos fills, tendres minyons encara, i els digué que en saltar de la falda de Montjuïc al mar, havia jurat bastir allí una ciutat que se'n parlés : «Anem-hi !—tots li respongueren—vos hi venim a aydar».

I emprengueren la via. I en braços de Montjuïc assentaren la ciutat de Barcelona, donant-li el ceptre del mar ; per a fer sa muralla arrencaren grans carreus de la muntanya, amb maces i tascons ; si algun n'hi havia d'incommovible el feien davallar, trinxant arreu pollancres i tells a tomballons, i per a coronar aquesta obra de cíclop, gegantina, plantaren al centre de la ciutat, en sa

part més alta, al cim del Taber, on avui s'alça la Catedral, i sobre riques columnes, un bell jardí, amb un gran mirador regat per aigua que venia del riu Betulo o Besòs, en un conducte que anava alçat de terra amb arcs i voltes... Per sa altura i formosor s'anomenà aquell lloc «el Paradís», conservant-se avui encara el nom en el petit carrer que hi ha en aquell indret.

Una altra versió dóna encara la llegenda de la fundació de Barcelona per Hèrcules, sempre, però, jugant-hi important paper una barca, que, fos com fos, no s'ha trobat altra etimologia que aquest nom. Segons ella, Hèrcules sortí d'Itàlia amb nou barques, i ja dintre la mar, una tempestta desfeta en separà una de les altres vuit, la qual arribà a la nostra platja, mentre l'heroi anà a parar a les Gàllies. Hèrcules la buscà i la recobrà en el mateix lloc on havia fondejat, i en commemoració del goig que tingué en trobar-la, hi fundà tot seguit una ciutat, anomenant-la Barkinona...

El nostre Mossèn Cinto començà sa immortal oda «A Barcelona» poetitzant aquest record de la fundació de la ciutat per Hèrcules o Alcides :

Quan a la falda et miro de Montjuïc seguda,
m'apar veure't en braços d'Alcides gegantí,
que per guardar sa filla del seu costat nascuda
en serra transformant-se s'hagués quedat aquí.

~

EL COMTAT ES FA INDEPENDENT

Passen la Barcelona dels primers temps, i la romana, i la visigòtica, i la jueva, i la sarraïna, succeint l'una a l'altra... brillant sempre la nostra ciutat amb resplendors de civilització i nimbe de glòria.

Envaïda havia quedat pels alarbs tota la terra de la Península, quan aquests emprengueren, amb gran fortuna, la conquesta de totes les comarques que voltaven el mar antic. Poc temps després, els francs començaren a fer-hi alguna incursió, i consolidades les primeres conquestes que hi assoliren, Carlemany passà els Pireneus i establí la *Marca Hispànica,* o territori de la frontera espanyola, subjecte a la seva dominació, en la part nord-est de la Península. Petit al principi, aquest territori anà estenent-se per les successives operacions dels francs, fins que l'any 801 fou pressa Barcelona als sarraïns, per Ludovic, el Piadós.

Barcelona restà agregada a l'Imperi franc.

Els francs, en els territoris que anaven conquerint en la *Marca,* hi establiren Comtes, magistratura no improvisada per ells, puix davallava de les darreries de l'Imperi romà. Prompte quedaren establerts els Comtats de Rosselló, de Cerdanya, d'Urgell, de Pallars, d'Empúries, de Besalú, de Girona, de Barcelona...

El primer Comte posat a Barcelona per Ludovic fou Bera, originari d'aquest mateix país, de nissaga goda. Al cap d'alguns anys de regir el Comtat, Bera es veié acusat de traïdor, en la dieta d'Aix, per Sanila, Comte o senyor d'un lloc veí a la nostra ciutat. En aquells temps ja s'acusà a Bera de separatisme, de voler fer independent el Comtat de Barcelona, suposant-lo intelligenciat amb els alarbs per a aconseguir aital fi. Sanila i

Bera comparegueren davant de l'Emperador, i com no hi haguessin proves demostratives de l'acusació ni testimonis a produir, Bera hagué d'acceptar el repte de Sanila. Essent tots dos gots d'origen, la batalla es donà seguint les lleis godes, això és, a cavall. Vençut el Comte de Barcelona i proclamat culpable, fou condemnat a mort, però l'Emperador se'n compadí i li acordà la vida, contentant-se amb despullar-lo de les seves dignitats i trametre'l desterrat a Ruan. I tement que es pogués repetir l'intent de separatisme de Bera, els Emperadors francs no nomenaren més Comtes fills d'aquestes terres, sinó que endavant foren francs els que enviaren.

Bernat s'anomenà el segon Comte de la nostra ciutat, fill del Comte de Tolosa i de sa segona muller Witburga. Però repugnava tant el vassallatge a aquest poble nostre, que dit segon Comte Bernat, malgrat ésser d'origen franc, també volgué fer independent el territori, pel qual delicte fou jutjat per l'Emperador Carles, el Calb, en una assemblea de grans, tinguda a Sant Sadurní de Tolosa, la qual el condemnà a mort, essent executat l'any 844.

Seguiren altres Comtes de Barcelona, fins que l'Emperador franc, a l'Assemblea de Quiersi, declarà que en avant tots els feus i beneficis, i per tant els Comtats, fossin hereditaris. Era Comte de Barcelona, llavors, Wifred el Pilòs, el llegendari fundador de la nostra Nació, les despulles del qual jeuen a la Basílica de Ripoll, qui per la decisió de l'Emperador es trobà cap d'una dinastia comtal.

I anaren marcant-se, llavors, dos processos que havien d'ésser d'influència decissiva per a la plasmació de la nostra Nacionalitat.

Per una part els habitants del Comtat, autoritzats per la Cort o Assemblea de Mersen, que permetia a tot home lliure escollir per senyor, no sols al Rei, sinó a qualsevol de sos vassalls, quedaven en condicions d'anar defugint la potestat senyorial del Monarca, per a acollir-se a la del Comte local. Així anava creixent l'autoritat comtal i es-

fumant-se la reial, fins que aquesta desaparegué per complet i aquella quedà absoluta, obtenint-se d'aquesta manera la independència que ja perseguien els primers Comtes.

I al mateix temps que es produïa aquest fet, el Comtat de Barcelona anava creixent en prestigi i en extensió. Els altres Comtats—per les necessitats de la guerra unes voltes, per la superioritat que anava assolint el de Barcelona, altres—li anaren prestant vassallatge i acatament, i dià arribà que el Comte de Barcelona quedà convertit en Príncep de tot Catalunya, el primer entre els Comtes, i la ciutat de Barcelona en capital natural de la terra catalana.

Des d'aquell moment podem ben dir que les històries de Catalunya i de Barcelona són una mateixa història.

CREIXENÇA DE BARCELONA

Han fet notar els autors que la situació geogràfica de Barcelona no era molt a propòsit per a assolir gran creixença i importància, com ho era, sense moure's del Mediterrani, la de Constantinoble i la d'Alexandria i la de Marsella, i com era, dins de la mateixa Ibèria, la de Màlaga i la de Cartagena.

I, no obstant, Barcelona creix des del primer moment i porta una empenta que res ni ningú no poden aturar. Nascuda al redós del petit mont Tàber, al cim del qual s'aixeca avui la Catedral, i tancada per fortes muralles, havia d'anar estenent-se, passant sempre per sobre de les

fites que els homes li posaven, que no semblava sinó que una ciutat fundada per déus llegendaris no podia estar tancada dins de parets fetes pels mortals, i no havia de parar fins a trobar-se amb fites naturals, ciclòpies, gegantines : el mar, la serra, els rius...

Veiem-la la primera *urbs*, la primera ciutat fortificada. Reclosa dins les muralles romanes, només tenia quatre portes que donaven a l'exterior. La del cantó del mar, per dessota de la qual transcorrien les aigües del Rec Comtal o *rego Mir*; el portal Major, origen de la carretera romana de Montcada, Vallès i Pireneus ; la porta Bisbal o de Muntanya, que s'obria junt al Palau del Bisbe, i les cases dels Canonges i el portal del Castell Nou, junt a Call jueu, dessota el Castell Nou vescomtal.

Els carrers eren estrets i les places reduïdes, com exigia la necessitat d'aprofitar l'espai dins les muralles. Això féu, també, que les eixides, en general, fossin petites i que es trobessin cases en què els baixos pertanyien a un propietari i el pis a un altre, disposició que ha arribat fins als nostres dies. Hi havia dues places a la Catedral, una al Palau dels Comtes i altra a Sant Miquel, a Sant Just, a Sant Jaume i al castell del Regomir. Hi havia la Cort Vescomtal o Tribunal d'Administració de justícia i presó corresponent, que radicava en el Castell Vell ; hi havia el Palau Comtal major ; hi havia l'Hospital d'En Guitart, al peu de les muralles, per a pobres i pelegrins ; hi havia el castell del Regomir ; hi havia el Palau del Bisbe i la Catedral. Un pont per damunt del carrer comunicava a aquesta amb la Casa del Prelat. Junt a la Catedral hi havien els Claustres, els cementiris i les cases de l'Ardiaca i de la Canonja.

La petita ciutat creix visiblement i prompte comencen a aixecar-se edificis a part de fora de les muralles, sobretot al redós de les portes de sortida i al peu de les vies de comunicació : carreteres, arenys dels torrents, camins... Aquests nous nuclis urbans, *vilanovas*, anaven creixent i estenent-se, deixant les velles muralles tancades dins

de la ciutat, fins que, degut sobretot a la gran creixença que tingué Barcelona en temps de Jaume I, es féu precís protegir aquests nuclis, exteriors, abrigar-los contra els perills. I la muralla romana desaparegué, deixà d'ésser muralla per a ésser paret de cases i fonament d'edificacions, i sorgí una segona muralla, al segle XIII, bon xic més lluny de la primera, la construcció de la qual fou obra llarga i costosa, havent-hi d'ajudar els Reis amb gran esforç, i el Consell de Cent i tots els ciutadans, als que s'imposà aquesta contribució forçosa.

La nova muralla portava el límit de Barcelona, pel cantó d'Orient, fins a Junqueres i Sant Pere de les Puelles, i pel cantó de Ponent, fins a la Rambla.

Una tercera muralla hagué de construir-se no molt després d'acabada aquesta segona. La tanca de la Rambla fou rabassada ben aviat i s'hagueren d'abrigar els barris que s'havien format lluny d'ella, al redós de Sant Antoni i Sant Pau del Camp. A aquest darrer punt hi arribà la muralla al 1382.

Però si la segona muralla, la de Jaume I, havia fet desaparèixer tot seguit el mur romà, aquesta tercera muralla, de Pere III, deixà subsistent la de la Rambla, creient-se que era una bona defensa interior, i respectant-se per raons d'ordre militar. Es començà a tractar de l'habilitació de la muralla de la Rambla, per a fer-hi cases, el 1450, quan el Rei la concedí a la Ciutat. Però fins al 1661 no s'hi obriren finestres i balcons, amb autorització dels consellers. En 1684 fou treta la pòlvora amagatzemada en algunes torres de la Rambla, i el 1730 es tractà de derrocar dit amurallament.

Mentre la ciutat havia de cabre dins les fites d'unes muralles, havia d'aprofitar-se extraordinàriament el terrer i havien d'ésser estretes i tortuoses les vies. L'entrada de moltes d'aquestes era per sota d'arcs que es confonien amb les mateixes portes de les cases, i sobre dels quals s'aixecaven habitacions. Alguns de dits arcs, com a típiques mostres d'aquella Barcelona medieval, han arri-

bat fins els nostres dies. El carrer de les Donzelles, que sortia a la plaça de l'Oli, no arribava a tenir sis pams d'amplada. El carrer de les Tres Voltes tenia tres típics arcs, quasi tocant l'un a l'altre, en una distància de menys de quinze metres.

Trobant estrets llurs carrers, volgueren fer els barcelonins d'aquell temps una via gran i obriren el carrer de Moncada, que ajuntava els barris comercials de la Bòria i Santa Maria. En dit carrer, durant els segles XIV i XV, s'installaren les famílies més poderoses de la ciutat, podent-se contemplar, encara avui, alguns d'aquells superbs palaus, vestigi de la Barcelona medieval.

Després Barcelona va embellint-se amb bons edificis i amb paseigs i places i amb monuments públics...

Durant els segles XVI, XVII i primera part del XVIII s'atura el progrés de Barcelona. Les lluites que aquesta hagué de sostenir foren circumstàncies molt poc propícies per a què prosperés i s'estengués. Tres bombardeigs hagué de sofrir en menys de vint-i-cinc anys, durant els quals molts albergs foren destruïts. Després del 1714 desaparegué tot el barri de Rivera, per a fer lloc per la Ciutadella, aixecada per Felip V.

A mitjans del segle XVIII reprèn Barcelona sa volada, coincidint amb l'increment industrial de Catalunya. Consta que en un any s'edificaren 125 noves cases ; es construí, demés, tot el barri de la Barceloneta, amb què es proveí a la necessitat de donar alberg a tots els que l'havien perdut en derruir-se el barri de Rivera. I després s'anà urbanitzant i edificant tot el que s'anomenava Arrabal, o sia el costat dret de la Rambla, baixant.

Nova paralització s'experimentà quan la guerra amb Anglaterra i quan la invasió napoleònica, que la seguí, però tot seguit de passats aquests flagells i evacuada Barcelona per l'exèrcit napoleònic, ressorgí l'activitat urbana, com si es volguessin guanyar els anys perduts. Nous carrers i places, multitud d'edificis, grans reformes en la ciutat vella, travessant-la amb vies amples...

Després ve el definitiu enderroc de les muralles i el salt immens que dóna Barcelona en veure's lliure d'elles, i la construcció de l'Eixampla, amb l'aparició d'aquells massissos enormes de cases, aquelles illes plenes d'edificacions... I s'ajunta tot seguit la ciutat amb els nuclis poderosos que s'havien format a prop d'ella, amb Gràcia, amb Hostafrancs, amb Sant Martí, amb Sans, amb Poble Nou, nuclis que venien a ésser absorbits i a unificar-se amb la ciutat mateixa... I la Ciutat s'enfila Tibidabo amunt i puja per Sant Pere Màrtir i traspassa a l'altre costat del Besòs...

Avui Barcelona és la primera ciutat del Mediterrani i la segona de les ciutats llatines d'Europa. No som encara molt allunyats de l'època en què Lisboa, i Lió, i Marsella, i Gènova, i Nàpols, i Roma, i Milà, i Madrid tenien més habitants que ella. Avui a totes les ha sobrepassades, i només París l'avantatja.

SOFRIMENTS DE BARCELONA

Dèiem que la situació geogràfica de Barcelona no era molt a propòsit per a afavorir la seva creixença. Tampoc no han estat molt propícies les vicissituds per què en el decurs del temps ha degut passar. Té Barcelona la seva història de dolors, que ha hagut d'anar patint i dels mals dels quals ha degut curar-se.

Moltes poblacions veiem la prosperitat de les quals no pot resistir a un setge, a un incendi, o a algun altre contratemps semblant ; Barcelona s'ha sobreposat a totes

les calamitats que l'han flagellada, i malgrat elles ha anat fent sa via cap a la creixença i la prosperitat.

Disset setges militars, en tota regla, ha hagut de sofrir; varis d'ells han estat de llarga durada; en alguns es destruí gran part de la ciutat.

Durant el període de la reconquesta lluiten aferrissadament sobre el nostre terrer els francs i els alarbs, i Barcelona és diverses voltes presa, ara pels uns, ara pels altres. Sofreix i és assetjada novament quan lluita contra son Rei En Joan II. En el curt espai de setanta tres anys—des del 1641 al 1714—Barcelona és assetjada set voltes. El primer d'aquests setges, el de 1641, fou favorable als catalans. Després de l'alçament del Corpus de Sang, envaí Catalunya un gros exèrcit, que travessant amb gran facilitat tot el nostre territori, assetjà la capital. A la falda de Montjuïc es lliurà la gran batalla en què l'exèrcit assetjador fou completament derrotat i empaitat fins a Tarragona, on hagué de tancar-se i quedà assetjat. El darrer dels setges de Barcelona d'aquell període fou desgraciadíssim. El més poderosos exèrcits d'Espanya i de França, junts, reunint més de 60.000 homes, volgueren rendir la Ciutat, que no en tenia sinó 10.000. Tretze mesos resistiren aquells herois. Per fi, el dia 11 de setembre de 1714, després de caure el Conseller Casanova abraçat a la bandera de Santa Eulàlia, entraven els assetjadors a la Ciutat i trencaven el sublim silenci d'aquells carrers i places on acabava de tenir lloc el sacrifici més cruent de la nostra història.

Moltes altres calamitats, a part dels setges, ha sofert Barcelona; per moltes crisis socials i polítiques i econòmiques ha hagut de passar, que han estat altres tants obstacles posats a son engrandiment i a sa prosperitat.

Ara són les violències que durant la catorzena centúria exercitava a cada punt el poble contra els jueus, als que es feia víctimes de totes les malvestats, i que no acabaren fins que desaparegué el Call o barri on aquells vivien. Després són les lluites i els escàndols que s'originen per

voler substituir la Inquisició del país. I en altre moment és l'aixecament dels remenses i la lluita amb Joan II. I segueix la crisi naval i la decadència mercantil, que n'era obligada seqüència. I, després, ha de sofrir Barcelona la destrucció del barri de Rivera, per aixecar-hi la Ciutadella, i el tancament de sa Universitat, i la supressió de les nostres cabdals institucions de Govern. I, ja entrat el segle XIX, l'ocupació napoleònica per espai de sis anys, durant els quals Barcelona hagué d'aguantar l'exèrcit francès, absents bona part de sos moradors, dispersos o ocults sos capitals, incomunicada amb la resta de Catalunya i sotmesa a la suspicaç i recelosa vigilància de la policia francesa, que en cada ciutadà hi veia un enemic.

Després, totes les lluites i les agitacions d'aquell segle XIX la commogueren i la sotraquejaren i no li deixaren un moment de calma i de tranquillitat. Assonades militars, aixecaments, delacions, barricades, deportacions. I, de tant en tant, algun tro fort, com aquells que sobresurten en els castells de focs : la crema dels convents de l'any 1835, que féu víctimes als indefensos frares de totes les violències imaginables i que féu desaparèixer quasi totes les cases religioses ; el bàrbar bombardeig des de Motjuïc, manat pel general Espartero contra la ciutat abandonada on quasi no hi havia enemics que combatre, i portat a cap només per un refinat esperit de venjança i un desig de fer mal...

I, a més de tot això, ha hagut de lluitar Barcelona i fer grans esforços per a obtenir coses indispensables per a son expandiment i creixença.

A la segona meitat del segle XIX fou tal el malestar que produïa la subsistència de les muralles, que l'ofegaven i no la deixaven expandir-se, que aquest tema arribà a dominar a tots els altres i obsessionà a tots els ciutadans. Barcelona volia veure aterrada aquella faixa i els governs no hi accedien. En una de les revoltes a què donaren lloc les commocions polítiques d'aquell segle,

l'any 1843, els ciutadans, al crit de «Comencem!», iniciaren l'enderroc de les muralles, però tot el derruït fou reedificat després.

Les millors intel·ligències d'aquells temps posaren sa ploma al servei d'aquella causa, i fins En Balmes escrigué llargs articles per a demostrar la conveniència de derruir les muralles de Barcelona. Finalment, l'any 1854 s'adreçà a la Reina una nova instància, que redactà En Duran i Bas, i que era un formidable al·legat, un crit d'angoixa que llançava la ciutat pletòrica de vida i que es veia amarrada i cohibida per les muralles. Allí es deia que totes les construccions de la ciutat que en el segle XV encara solament tenien dos estatges, en tingueren quatre al segle XVIII, arribant a tenir cent pams d'alçada; que això esdevenia en carrers generalment de vint pams d'amplada; que superposada una ciutat a l'altra, l'aire no es renovava en les habitacions, baixes i malsanes; que desapareixien els patis i jardins, residint quinze o més famílies on abans solament n'hi havia una; que mancava lloc per a fer magatzems, docks, escoles, hospitals, mercats i habitacions barates i higièniques... La revolució que esclatà el mes de juliol d'aquell any 1854 facilità el desitjat enderroc, començant-se per obrir un portell a cada cap de la Rambla, per a comunicar-la directament amb el mar i amb el camí de Gràcia. Ja no es deturà més aquella tasca i, per fi, l'any 1859, desapareixia del tot aquell cinyell de pedra que cohibia la ciutat, i aquesta, saltant de goig, emprenia tal avenç, que en menys de mig segle havia de quintuplicar-se.

Aquesta extensió de Barcelona havia de coronar-la l'execució de l'*Ensanche*, altra aspiració de la ciutat que hagué també de gruar durant molts anys, per l'obstrucció dels Governs, que per fi li imposaren, contra la seva voluntat, el pla quadriculat d'En Cerdà, d'una monotonia desesperant, inapropiat per als grans encreuaments i les belles perspectives, que tant distingeixen a les capitals modernes...

LA RAMBLA

Aquella riera o areny, també anomenada rambla, que transcorria no lluny de la ciutat primitiva, portant al mar les aigües de la riera que venia de Coll Cerola, recollides a la muntanya, semblà destinada, des del primer moment, a ésser la vía més important de Barcelona, a ésser el centre de la vida ciutadana.

Quan es fa el segon amurallament de la ciutat, en temps de Jaume I, es porta el límit d'aquesta fins a la Rambla, i al llarg d'ella s'aixeca un llenç de muralla. Tot seguit al peu de cada un dels portals que en la muralla hi havia, comença a desenrotllar-se la vida i a créixer-hi l'animació. Les pintures i descripcions de l'època ens donen una visió del que era el pla de la Boqueria, al peu del Portal d'aquell nom, en els segles mitjos. Allí, venedors de tota mena hi establien llurs parades ; allí els tafurers instal·laven llurs taulells de joc ; allí s'aturaven els bergants per a cercar treball ; allí es descarregaven les verdures ; allí hi havia el pes de la palla ; allí estaven establerts els pilars dels carnissers ; allí hi havia les forques on s'ajusticiaven els condemnats.

Amb senzillesa esborronadora ens en va donant compte el Dietari de la Generalitat. «A. 1464 (29 maig). Aquest dia, deprés de dinar, fouren scanyats a la rambla en johan de lobera, qui lany passat era stat Conseller de Barchinona, e un tacany d'armità apellat fra Barthomeu polo.» «A. 1464 (11 juliol). Aquest dia foren cremats a la Rambla, en Gaspar raiadell, ciutadà de dita ciutat, e en Joan Sori, scrivent, per delats de peccat de Sodomia.» «A. 1468 (11 maig). Aquest die lo Senyor primogènit o son Vicecanceller en persona sua, en plena audiència condenà a perdre la vida e los bens au francesch çescorts

mercader, que lany prop passat era stat conceller de Barchinona, e a misser bernat stupinyà delats de haver feta certa coniuració en la ciutat de Barchinona contra lo dit senyor primogènit e son stat, en favor del Rey D. Joan Rey de Navarra. E de fet lo després dinar de aquest mateix die foren trets de la presó a peu fins defora lo portal de la bocaria deins la forcha ou foren scanyats.»

Per la Rambla passaven totes les cavalcades i manifestacions. Per allí, també, passaven els Reis quan arribaven a la ciutat. «Rambla avall e per lo dormidor de framenors e per lo carrer ample...», com diu el Dietari del Municipi.

En arribar el segle XVII, encara no tenia la Rambla una urbanització. Al llarg de la part dreta, pujant, li donaven característic aspecte la muralla amb sos portals i amb ses típiques torres. D'aquestes n'hi havia cinc entre les portes de Santa Anna i Ferrissa, tres entre aquesta i la de la Boqueria, set fins al Portal de Trenta claus o dels Escudillers, i vuit fins al de la Drassana. A l'altre costat, unes quantes casetes baixes ; en son centre, barraques per a vendre, hortes i coberts i algun dipòsit o edifici industrial d'escassa importància.

Fou llavors, al segle XVII, quan començà a urbanitzar-se la Rambla, essent molt llarg el procés de la seva transformació : terraplenar-la, posar-la en línia, plantar-hi arbres... Fou llavors, també, que començaren a aixecar-se grans edificacions en el costat oposat a les muralles ; la major part de les ordes religioses hi establiren llurs convents i col·legis ; l'Hospital hi edificà el primer teatre, i la Ciutat hi aixecà un edifici per a Estudi o Universitat.

La vida i l'animació que tots aquests edificis portaren a la Rambla foren extraordinàries, i cap a les darreries del segle XVIII s'hi posaren cadires, per a seure, pagant un quarto.

En arribar al segle XIX la Rambla esdevingué famós passeig, al que es pujava amb graons, per ésser més alt al mig que a les vores. Després de l'ocupació napoleònica s'omplí d'establiments de begudes i cafès, trobant-s'hi

ja en aquella època l'Hostal de les Quatre Nacions. S'hi collocaren fonts i estàtues i l'any 1832 s'estengueren bancs a tot el llarg, des del Pla de la Boqueria al Pla de les Comèdies.

Després caigué la muralla i aparegueren les cases de la banda esquerra baixant, anant augmentant la importància de la Rambla en tant que anaren fent-se millores ; el carrer de Fernando, el mercat de Sant Josep, el Teatre del Liceu, la Plaça Reial...

Una cosa tan típica ha vingut a ésser la Rambla, que cap dels viatgers-escriptors que han visitat Barcelona no es descuida de parlar-ne. Amb les seves flors i els seus ocells, amb la seva animació i el seu moviment... és el que més els crida l'atenció. Constitueix l'eix de la Ciutat, el seu cor, la seva *via sacra* ; és el que la caracteritza, com el gran Canal a Venècia, com la Cannebière a Marsella, com els Boulevards a París, com la Galeria a Milà...

Sembla que tota la ciutat s'aboqui cap a la Rambla, que a cada hora del dia i de la nit té el seu caient especial i el seu color distint i el seu soroll característic. Hi passen de pressa els que van al treball, sempre a les mateixes hores ; hi passen i hi tornen a passar els que corren tot el dia obligats per llurs oficis de constant moviment ; s'hi esperen i s'hi troben els que han d'anar junts a algun quefer ; s'hi passegen calmosament els desvagats ; s'hi estan tot el dia els venedors de mil productes ; s'hi asseuen mandrosament, en son centre i en ses voreres, mil curiosos, que no troben espectacle igual al que ofereix aquella inacabable corrua...

Tot el que és important de la ciutat passa allí ; tota manifestació col·lectiva, sigui del caire que sigui, desfila Rambla avall ; tota nova sensacional es coneix primer que enlloc a la Rambla ; el màxim honor que es confereix a un personatge a qui s'aclama o a un mort a qui s'enterra, és que el cotxe que el condueix passi pel mig de la Rambla, per son centre, per l'espai destinat a passeig.

Els carros que porten verdures al mercat de la Rambla, a primeres hores del matí, quan encara no s'ha fet clar, s'hi troben amb els darrers ciutadans que van al llit ; després, mils d'obrers que van al treball, prenent a peu dret un cafè amb llet en les taules que s'installen a cada cantonada ; les criades que van a comprar ; els devots que van a missa a Betlem o a Santa Mònica ; els nens que van als collegis ; els dependents de les botigues ; els que van a comprar flors ; els milers d'homes de negocis que van i vénen dels Bancs ; tots els forasters que hi ha a la ciutat ; les senyores que surten a compres ; i els que van a prendre l'aperitiu en les taules dels cafès, que s'ajunten amb els que hi van en havent dinat ; i els mils i mils que hi passen a la tarda ; i tots els que hi concorren al vespre, en plegar del treball ; els que hi van a veure la sortida de les dependentes de «El Siglo» i els que esperen els diaris i els que parlen de futbol ; i els que van als teatres i als concerts...

Tot això, barrejat amb els sorolls dels carruatges i el cridar dels venedors i el xerrotejar dels pardals i els sons de les dotzenes de músiques que es fan sentir en les voreres i el tritlleig de les campanes de les esglésies... dóna a la Rambla aquell aspecte especial, inconfundible, únic, que tant encanta als forasters i que tant atreu i captiva als barcelonins.

Com Barcelona és el resum i el símbol de Catalunya, la Rambla compendia i personifica Barcelona.

~

BARCELONA, CAPITAL

Barcelona ha realitzat en tot temps la funció de capitalitat, ha portat sempre la representació, legal o moral, de tot Catalunya. Així ho apreciaren invariablement els Reis i el Poble.

Quan els nostres Sobirans prestaven son jurament l'acceptaven els Consellers de la Capital, i l'acceptaven «per la ciutat de Barcelona *i per les ciutats, viles i llocs reals del principat de Catalunya*».

En les nostres Corts, els Síndics de Barcelona eren Cap del Braç reial «i per sa mà guien i passen totes les coses que allí es tracten».

Els acords més transcendentals per a la vida i la integritat i l'engrandiment de Catalunya els prenien junts la Generalitat i el Consell de Cent.

Barcelona auxiliava a les ciutats i viles de Catalunya fins contra el mateix Rei. L'any 1391 els prohoms de Lleida demanaven auxili a Barcelona, davant l'amenaça en què es trobaven perquè el Rei es dirigia irat contra la ciutat per haver mort als jueus. I hi accedia Barcelona, enviant una diputació al Rei, demanant-li clemència per a sa germana Lleida, justificant-lo «*per ser costum intervenir en cassos semblants per lo mateix que Barcelona és cap de Catalunya*».

I no eren solament les ciutats i viles les que demanaven consell i ajuda a Barcelona; eren, també, els prelats i els nobles. L'any 1448, Alfons IV volgué abolir els mals usos sense comptar amb els senyors. I l'Abat de Montpalau, en nom de la diòcesi de Girona, i el Vescomte de Rocaberti i els jurats d'aquella ciutat demanaven, també, son auxili a Barcelona. Per a assolir-lo, aquells jurats de Girona deien que no solament defensaven de

perjudicis sos ciutadans, «mes encara el públic de tot el Principat».

En temps de Joan II i de son fill Ferran, Barcelona prengué per son compte, i a despit del Rei, el càstig dels remenses, i això que, com deien els Consellers, «en aquella qüestió no els hi anava ni venia».

Sempre la ciutat exercint de capitalitat, sempre Barcelona sintetitzant i compendiant Catalunya.

Tant es trobaven identificades i eren carn d'una mateixa carn i sang d'una mateixa sang, que l'urbs barcelonina simbòlicament s'estenia pertot Catalunya. Així com Roma, per una d'aquelles ficcions de dret que tan sàviament inventà, s'infiltrà en tots els altres pobles i arribà a estar present fins als més apartats recons, nomenant ciutadans romans als homes sobresortints d'ells, així també la nostra ciutat feia donació del títol de «carrer de Barcelona» a altres viles i ciutats de Catalunya, que ho tenien com a gran honor i senyalat privilegi. Dotzenes de poblacions, escampades pertot el territori de Catalunya, ostentaven aquell títol de carrer de Barcelona i, políticament, eren considerades com a membres d'ella, comprenent-els-hi fins i tot l'obligació de defensar-la, quan es veia en perill, anant a combatre sota ses banderes. Fins la Vall d'Aran era carrer de Barcelona, i es conserva en son arxiu el document que aquella gent trameteren els Consellers de Barcelona l'any 1649, en què els participaven que l'enemic «ajunta copiós número de galeres i vaixells per a causar a esta ciutat alguna inquietud» i els hi pregaven «estiguen pervinguts i a punt amb ses armes com bé han acostumat pera valer ha esta Ciutat lo dia tindran avis de ella».

I aquesta funció de compenetració es realitza més i millor si es té en compte que a Barcelona envien constantment sos fills els pobles i viles de Catalunya. Molts són els barcelonins que no són fills de Barcelona ; d'entre els que ho són, pocs hi tenen els dos pares, poquíssims els quatre avis. Si els que no som fills d'ella hi portéssim un

grapat de terra del nostre lloc nadiu, com feren cada un dels fundadors de Roma, quasi tota la terra que aguanta Barcelona hauria quedat canviada.

Barcelona és, des de fa quasi un segle, la fornal on es forja la Catalunya nova. Durant una d'aquelles agitacions, mig socials mig polítiques, per què passà en els primers anys del segle XX, amb els carrers ocupats militarment i sentint-se a cada punt l'espetegar de les armes de foc i de la dinamita, arribà a Barcelona un savi estranger. La seva sorpresa no tingué límits en visitar l'Institut d'Estudis Catalans i trobar-se amb què tothom allí ocupava son lloc i realitzava la seva funció, com si el que passava als carrers no tingués res a veure amb ells. Mentre per tots els indrets de la ciutat estava estesa la lluita i no es respirava arreu més que aquella ansietat que un experimenta quan veu la mort estendre's a son redós, allí, en el vell edifici de la Generalitat, compendi del nostre passat esplendorós, es continuava la tasca normal de catalogar llibres de la gran Biblioteca, de traduir al català els clàssics grecs i llatins, d'enganxar àmfores trencades, trobades en les excavacions, d'aplegar fotografies dels nostres monuments, de polimentar i enriquir el nostre llenguatge...

El nostre poble té sa gran capitalitat natural—Barcelona—, i aquesta ha acomplert sempre a meravella la seva funció. Per això se l'ha anomenada, des de fa segles, el cap i casal de Catalunya.

El Poeta somià a Barcelona estesa de riu a riu i sense més muralla que el rengle de cimes que la coronen. La realitat ha superat ja aquell somni. Res ni ningú no han pogut deturar l'empenta de Barcelona.

~

CLOENDA

CLOENDA

Heus aquí el poble català, immutable en sa essència a través dels canvis del temps.

Heus aquí el poble català, amb ses característiques ben marcades. Diem : nostra llengua, nostre dret, nostra música, nostra poesia, nostra cultura, nostres costums...

I en dir això tenim plena consciència de què senyalem les manifestacions de la nostra ànima, les coses nostres, les coses pròpies, originals, inconfundibles... els aspectes de la nostra personalitat.

Parlem i pensem i sentim i raonem i cantem i ballem... com a catalans. I quan ho fem de manera diferent es veu tant que imitem altres formes, se'ns coneix tant que usem coses manllevades, que queda encara més marcada la nostra originalitat i es dóna a conèixer més fortament la personalitat pròpia.

Parlàvem tots llatí, amb els que avui són italians i castellans i francesos... i sense proposar-s'ho ningú, sense voler-ho, sense adonar-se'n mentre el procés s'anava operant, succeí que un dia aquell llatí s'havia convertit en català, en aquest indret on vivim nosaltres, mentre que la llengua que neixia en un costat era la castellana i la que apareixia en l'altre era la francesa, i la de més enllà era la italiana...

Construíem tots amb les regles de l'art romànic, que nasqué en decaure l'Imperi romà i que era fill del bizantí i del grec... i tot d'una anà prenent aquí un caire especial i característic, diferent del dels altres pobles, convertint-se en estil propi català.

S'havia aquí establert i adoptat el dret romà, com en

tots els altres pobles que dominà aquell colós dels temps antics, la portentosa activitat del qual en tots els ordres del viure encara cap altre poble no ha superat, i a mida que anà formant-se i prenent relleu el nostre poble, anà amotllant a sa manera d'ésser aquell dret i adaptant-lo a ses necessitats i fent-lo instrument apte per a sa vida, quedant format el dret català.

I així en tot l'altre. Tot ho fem com a catalans, tot està influït per aquest fet d'ésser catalans, que no podem amagar, que és superior a nostre voler, que es manifesta en totes les nostres accions i en tots els instants de la nostra vida.

Per això, com hi ha una llengua catalana i una arquitectura catalana i un dret català, hi ha també una filosofia catalana i una música catalana i una pintura catalana i una cultura catalana i una dansa i uns costums i unes tradicions i unes llegendes catalanes.

No és possible la confusió. El viatger estranger ho observa tot seguit i en queda sorprès, si no venia preparat amb el coneixement del fet. És que no es nota sols que aquí es parla una llengua diferent de la que es parla en la resta de l'Estat. Hi ha molt més. Hi ha unes altres lleis civils i uns altres costums, i la família està constituïda d'una manera diferent, i la propietat està diferentment organitzada, i es canta d'una altra manera, i es pinta amb colors més vius, i es cultiva molt més la terra, i es té aptitud especial per a la indústria, i es judiquen els fets amb criteri distint, i es llegeixen uns altres llibres, i es ballen uns altres balls, i es tenen unes altres afeccions...

I així ha estat sempre i així seguirà essent. Les característiques especials del poble català compten ja més d'un milleni i han resistit totes les grans proves a què en tan llarg espai de temps s'han vist sotmeses. Han resistit, sobretot, el veïnatge agressiu i l'empenta formidable de dues grans civilitzacions, de dues cultures que han arribat a ésser quasi universals. Entre Castella i

França, i malgrat no haver pogut salvar sa personalitat política, Catalunya ha mantingut totes les seves característiques de poble. La poderosa Castella dels segles XVI, XVII i XVIII, els dominis de la qual estaven encarats a tots els hemisferis, la llengua i l'ànima de la qual s'estengueren pertot un altre món, no pogué aconseguir que en aquest petit recó de la Península es deixés de parlar català, i no ens pogué fer perdre el caient característic que des de fa segles portem. I la França universal, amb sa cultura i amb sa llengua, que han vingut a ésser una segona llengua i una segona cultura de tots els ciutadans del món, no ha pogut desdibuixar-nos ni fer-nos perdre res del que és nostre, a pesar de què constantment ha tret el cap per sobre el Pireneu i de què nosaltres hem estat amb l'esperit sempre obert a sa influència i amb ella hem hagut d'apagar la fam i la set de la nostra ànima.

Som nosaltres, ens diu constantment el nostre esperit; l'ànima és nostra, crida amb el Poeta una veu que surt del més pregon de la terra, i s'estén amb la tramuntana de l'Empordà, i ressona pels grans cingles del Pireneu, i va i ve contínuament amb les ones del nostre mar, i és potent com les veus reunides de tots els homes de Catalunya... L'ànima és nostra!

~

INDEX

Preu: 2'50 ptes.